

Crna Gora
ZAVOD ZA ŠKOLSTVO

Ocjenjivanje u funkciji
razvoja učenika
i unapređivanja nastave
i učenja u školi

P R I R U Č N I K

Crna Gora
ZAVOD ZA ŠKOLSTVO

**Ocjenjivanje u funkciji razvoja učenika
i unapređivanja nastave i učenja u školi**
PRIRUČNIK

Podgorica, 2020.

Autor: Zoran Lalović

Izdavač: Zavod za školstvo

Urednik: Rešad Sijarić

Saradnici: Radoje Novović, Vidosava Kaščelan, Miodrag Vučeljić,
Bojana Nenezić, Milica Vušurović, Zorica Minić, Maja Ivanković,
Dijana Kuzmanović, Valentina Knežević, Dušanka Popović,
Jasmina Nikčević i Olivera Nikolić

Lektura: Ljiljana Ivanović

Štampa: MINS KNEŽEVIĆ DOO, Nikšić

Tiraž: 1000

CIP – Каталогизacija u publikaciji
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-9940-24-078-3
COBISS.CG-ID 15397380

PREDGOVOR

Zavod za školstvo je 2018. godine formirao Komisiju u sastavu: mr Zoran Lalović, predsjednik i članovi: Radoje Novović, Vidosava Kaščelan, Miodrag Vučeljić, Bojana Nenezić i Milica Vušurović–Zavod za školstvo; Zorica Minić–Ispitni centar; Maja Ivanković, mr Dijana Kuzmanović i Valentina Knežević–nastavnici praktičari; prof. dr Dušanka Popović, prof. dr Jasmina Nikčević–Filološki fakultet Nikšić sa zadatkom **da predloži sistem mjera i obezbijedi uslove da ocjenjivanje bude u funkciji razvoja učenika i unapređivanja nastave u školi.**

Polazeći od savremene uloge ocjenjivanja, *Standarda kompetencija za nastavnike*¹, oslanjajući se na iskustva drugih, prije svega iz našeg okruženja, uvažavajući činjenicu da su škole i nastavnici² glavni nosioci kvaliteta nastave i promjena u školi, Komisija je predvidjela sljedeće mjere (korake):

- **izradu priručnika** *Ocjenjivanje u funkciji razvoja učenika i unapređivanja nastave i učenja u školi*;
- **formiranje predmetnih komisija** sa zadatkom da u okviru pojedinih predmeta utvrde elemente, kriterije i oblike ocjenjivanja učenika;
- **obuku nastavnika** sa ciljem da se navedene mjere implementiraju u praksu ocjenjivanja u školi.

Uloga Priručnika je da bude **teorijska osnova ostalim aktivnostima** koje treba da uvedu praksu u kojoj je ocjenjivanje sastavni dio procesa planiranja nastave i sastavni dio procesa učenja.

Glavni ciljevi Priručnika su **razumijevanje uloge ocjenjivanja i izgrađivanje kompetencija ocjenjivanja.**

Autor

1 Nacionalni savjet za obrazovanje je na 12. sjednici, održanoj 29. decembra 2016. godine, usvojio *Standarde kompetencija za nastavnike i direktore u vaspitno-obrazovnim ustanovama.*

2 Svi izrazi koji se u ovom dokumentu koriste u muškom rodu obuhvataju iste izraze u ženskom rodu.

Kakvo je značenje termina: ocjenjivanje, procjenjivanje, vrednovanje?

Termin ocjenjivanje tradicionalno se odnosi na aktivnost nastavnika koja se sastoji u davanju brojčanog (ili opisnog) izraza, ocjene za postignute rezultate učenja. Pored termina ocjenjivanje, u savremenoj literaturi koriste se i termini *procjenjivanje* i *vrednovanje* (sin. evaluacija).

Termini *procjenjivanje* i *vrednovanje* nastali su iz potrebe da se osnovno značenje termina *ocjenjivanje*–davanje ocjene za rezultate učenja proširi, i sa aspekta savremene nastave obogati, i drugim, za ocjenjivanje važnim aktivnostima nastavnika, kao što su: planiranje ocjenjivanja u sklopu planiranja nastave, kontinuirano praćenje i prikupljanje podataka o učeniku, procjenjivanje prikupljenih podataka i donošenje konačne ocjene te korišćenje tako prikupljenih podataka za vrednovanje nastave i unapređivanje učenja u školi. Dakle, termini: *ocjenjivanje*, *procjenjivanje* i *vrednovanje* su sinonimi ako se *ocjenjivanje* shvati u širem značenju¹, kao proces, ili kao produkt jednog šireg procesa praćenja i podrške učeniku.

Neki autori prave razliku i između pojmova *procjenjivanje* i *vrednovanje* (sin. evaluacija) pri čemu se procjenjivanje (eng. assessment) više odnosi na **procjenu znanja** (na učenje), dok se vrednovanje (eng. evaluation) više odnosi na procjenu **kvaliteta nastave i kurikuluma** (na podučavanje).

Značenje termina *ocjenjivanje* u Priručniku

Termin *ocjenjivanje* ima, dakle, šire i uže značenje. U **užem smislu** ocjenjivanje se odnosi na aktivnost nastavnika koja se sastoji u davanju brojčanog (ili opisnog) izraza–ocjene za postignute rezultate učenja.

U Priručniku se termin *ocjenjivanje* uglavnom koristi u **širem značenju** i on obuhvata sve faze ovog složenog procesa: planiranje ocjenjivanja, praćenje i registrovanje podataka o učeniku, analiziranje i procjenjivanje prikupljenih podataka i donošenje konačne odluke–ocjene o uspješnosti učenja i nastave.

Rječnik

Ocjenjivanje (*u širem značenju*) predstavlja sve aktivnosti koje se sprovode u školi sa ciljem prikupljanja podataka o napredovanju učenika u nastavi, što uključuje praćenje, provjeravanje i ocjenjivanje znanja i napredovanja učenika na osnovu unaprijed utvrđenih

¹ Prema autorima: Havelka, N. Hebib, E. Baucal, A. (2003. str.52) termin ocjenjivanje u širem značenju obuhvata sve komponente ili faze procesa praćenja i vrednovanja: planiranje ocjenjivanja, praćenje nastave i učenja, registrovanje podataka i zapažanja, izvještavanje o napredovanju učenika i evaluaciju efikasnosti i kvaliteta nastave.

elemenata i kriterija ocjenjivanja. Dakle, kada koristimo pojam *ocjenjivanje*² mislimo na sve njegove elemente: praćenje, provjeravanje i ocjenjivanje u užem smislu (sin. procjenjivanje i vrednovanje)

Praćenje predstavlja kontinuirano prikupljanje podataka o napredovanju učenika u nastavi na osnovu prethodno utvrđenih elemenata i kriterija ocjenjivanja³. Uključuje niz tehnika i instrumenata praćenja aktivnosti učenika u nastavi (protokoli, upitnici i sl).

Provjeravanje je aktivnost nastavnika koja se odnosi na procjenu dostignutog nivoa znanja i kompetencija učenika u određenoj oblasti na početku, tokom i na kraju učenja⁴. Provjera može biti usmena, pismena ili kombinovana, a kao rezultat ima ocjenu nivoa znanja i kompetencija učenika⁵.

Ocjenjivanje (u užem značenju) je davanje brojčanog (ili opisnog) izraza–ocjene za postignute rezultate učenja na osnovu prethodno utvrđenih elemenata i kriterija ocjenjivanja.

Elementi ocjenjivanja odgovaraju na pitanje: Šta je predmet praćenja, provjeravanja i ocjenjivanja učenika u nastavi⁶ određenog predmeta, npr. znanje, zalaganje, komunikacija, saradnja i sl?

Kriteriji ocjenjivanja predstavljaju indikatore⁷, pokazatelje postignuća učenika na različitim nivoima usvojenosti programa.

Oblici ocjenjivanja odgovaraju na pitanje: Kako se prati i provjerava učenik u nastavi određenog predmeta⁸? (Na primjer, usmeno–putem razgovora, diskusija, izlaganjem; pismeno–petominutni test, pismeni zadaci–esej, testovi objektivnog tipa i sl. i *kombinovano*–praktični ili/izvedbeni zadaci).

2 U *Pravilniku o vrstama ocjena i načinu ocjenjivanja učenika u osnovnoj školi* (2004) termin *ocjenjivanje* se koristi u ovom značenju: „Ocjenjivanje u smislu ovog pravilnika podrazumijeva praćenje, provjeravanje i vrednovanje znanja i vladanja učenika“ (čl. 2).

3 U *Pravilniku o vrstama ocjena i načinu ocjenjivanja učenika u osnovnoj školi* (2004) termin *praćenje* koristi se u ovom značenju: „Pod praćenjem znanja učenika podrazumijevaju se kontinuirana zapažanja o: razvoju njegovih interesa, motivaciji i sposobnosti; postignućima u usvajanju sadržaja nastavnog predmeta; odnosu prema radu, postavljenim zadacima i vaspitnim vrijednostima“ (čl.4).

4 U *Pravilniku o vrstama ocjena i načinu ocjenjivanja učenika u osnovnoj školi* (2004) termin *provjeravanje* se koristi u značenju: „Provjeravanjem se sakupljaju informacije o tome kako učenik razumije i primjenjuje znanja. Nastavnik provjerava znanje prije, u toku i na kraju obrade novih nastavnih sadržaja“ (čl.5)

5 U *Pravilniku o vrstama ocjena i načinu ocjenjivanja učenika u osnovnoj školi* (2004) kaže se: „Provjeravanje znanja učenika može biti pismeno, usmeno i praktično“ (čl.6)

6 U *Pravilniku o vrstama ocjena i načinu ocjenjivanja učenika u osnovnoj školi* (2004) kaže se: „Ocjenjivanjem se procjenjuje nivo i obim znanja, stepen razumijevanja, sposobnost primjene, stepen razvijenosti umijeća i vještina i angažovanje učenika u nastavnom procesu“ (čl.7)

7 Isto

8 U *Pravilniku o vrstama ocjena i načinu ocjenjivanja učenika u osnovnoj školi* (2004) kaže se: „Ocjenjuju se učenikovi usmeni odgovori, pismeni, likovni, tehnički, praktični i drugi radovi kao i nastupi učenika i druge aktivnosti“ (čl.7)

Sadržaj

I Ciljevi Priručnika	9
II Zašto je potrebno mijenjati praksu ocjenjivanja?	13
1. Promjene u koncepciji obrazovanja – učenik kao polazište	13
2. Promjena u koncepciji programa – ishodi kao polazište planiranja nastave/učenja	15
3. Potrebe usklađivanja pojedinih djelova kurikuluma, ocjenjivanja sa ciljevima i ishodima programa	16
III Ciljevi ocjenjivanja: Čemu služi ocjenjivanje?	19
1. Uloge formativnog i sumativnog ocjenjivanja (razvojnog i zaključnog ocjenjivanja učenika)	19
2. Uloga normativnog i kriterijskog ocjenjivanja (razvrstavanja i praćenja napredovanja učenika)	22
IV Elementi praćenja i ocjenjivanja učenika	25
1. Šta može biti predmet praćenja i ocjenjivanja učenika u nastavi?	25
2. Koje su osnovne kategorije školskih ciljeva?	27
3. Šta ocjenjujemo u školi?	30
V Kriterijumi ocjenjivanja	33
1. Kriterijumi ocjenjivanja znanja	33
2. Osnovna pravila za pisanje kriterijuma ocjenjivanja	40
3. Utvrđivanje kriterijuma ocjenjivanja za vještine, sposobnosti, ponašanja	42
VI Oblici praćenja i provjeravanja	45
1. Oblici praćenja i provjeravanja znanja	46
2. Oblici praćenja i procjenjivanja vještina i ponašanja učenika	50
VII Opisno ocjenjivanje	57
1. Šta je opisna ocjena?	57
2. Opisno ocjenjivanje u prvom ciklusu osnovne škole	59
3. Kakva treba da bude opisna ocjena?	60
VIII Ocjenjivanja kao integralni dio nastave i učenja	63
1. Planiranje ocjenjivanja u sklopu planiranja i pripremanja nastave	63
2. Izvođenje nastave, praćenje i provjeravanje napredovanja učenika u toku realizacije nastave	75
3. Izveštavanje o napredovanju i razvojnim potrebama učenika	75
4. Vrednovanje kvaliteta i efikasnosti nastave i procesa učenja	75

IX Uslovi u kojima se ocjenjivanje odvija	
(uzajamna prava i obaveze učenika, nastavnika i roditelja)	77
1. Uključivanje škole i nastavnika u proces planiranja ocjenjivanja	77
2. Upoznavanje učenika i roditelja sa kriterijima vrednovanja i ocjenjivanja	78
3. Uključivanje učenika u planiranje vlastitih obaveza	79
4. Podsticanje učenika da i sami planiraju i prate vlastiti rad i napredovanje	79
5. Planiranje ispitnih obaveza učenika na nivou odjeljenjskog vijeća	80
6. Planiranje individualnih obaveza učenika	80
7. Obezbijediti punu javnost ocjenjivanja	80
8. Blagovremeno informisanje roditelja o uspjehu i napredovanju učenika	81
9. Davanje većeg broja šansi (ponavljanje ispita na kojima je većina neuspješna)	81
10. Omogućavanje učenicima da različitim putevima i na različite načine postižu uspjeh.	82
11. Uspostavljanje sistema podrške i pomoći učenicima koji nijesu u mogućnosti da samostalno ostvare uspjeh (dopunska nastava i/ili individualna pomoć)	82
X Korišćenje podataka dobijenih u procesu praćenja i ocjenjivanja učenika	83
1. Ocjenjivanje	83
2. Povratna informacija	84
3. Evaluacija nastave	84
Rezime	86
Literatura	90

I Ciljevi Priručnika

Kakvo je danas ocjenjivanje?

Ocjenjivanje je nastavnicima jedna od najtežih, a učenicima jedna od najmanje omiljenih aktivnosti u školi.

A kako bi trebalo da bude?

Ocjenjivanje treba da bude u funkciji **razvoja učenika**, da ga motiviše i podstiče da uči, i u funkciji **unapređenja nastave**, da na osnovu podataka prikupljenih u procesu ocjenjivanja, nastavnik donosi racionalne odluke o unapređenju vlastite nastavne prakse i učenja u školi.

OCJENJIVANJE JE U FUNKCIJI:

- **razvoja učenika** (ocjenjivanje koje podržava razvoj učenika) i
- **unapređivanja nastave u školi** (ocjenjivanje koje omogućava unapređivanje sopstvene nastavne prakse i procesa učenja)

Da bi ocjenjivanje bilo u funkciji razvoja učenika i unapređivanja učenja, ono treba da postane **sastavni dio procesa planiranja nastave i sastavni dio procesa učenja**. To podrazumijeva NASTAVNU PRAKSU gdje se ocjenjivanje planira u sklopu drugih oblika planiranja i pripremanja nastave; gdje se aktivnost učenika stalno i kontinuirano prati i registruje; gdje se informacije prikupljene u procesu ocjenjivanja koriste za unapređivanje sopstvene nastavne prakse i učenja.

PRIHVATANJE NASTAVNE PRAKSE prema kojoj je ocjenjivanje sastavni dio procesa planiranja nastave i sastavni dio procesa učenja podrazumijeva:

- planiranje ocjenjivanja u sklopu planiranja i pripremanja nastave i učenja u školi,
- stalno praćenje aktivnosti učenika na času, kao i nastave u cjelini,
- stalno registrovanje zapažanja o napredovanju učenika i efikasnosti nastave,
- saopštavanje, davanje povratnih informacija učenicima i roditeljima sa ciljem podsticanja razvoja učenika (ocjenjivanje kao učenje),
- vrednovanje sopstvene nastavne prakse sa ciljem njenog prilagođavanja i unapređivanja (ocjenjivanje za učenje).

Da ocjenjivanje više ne bude jednokratna aktivnost usmjerena isključivo na utvrđivanje znanja, nastavnici bi trebalo da unaprijede neke od svojih kompetencija i da steknu neke **NOVE KOMPETENCIJE**.

Nova praksa ocjenjivanja zahtijeva, prvo, da se utvrde **elementi ocjenjivanja**, da se pored znanja predvide i drugi elementi ocjenjivanja učenika, npr. da se prati zalaganje učenika na času, način kako učenici međusobno sarađuju, komuniciraju i sl. Dalje,

potrebno je utvrditi **kriterije ocjenjivanja**, predvidjeti kako izgleda očekivani uspjeh učenika na različitim nivoima usvojenosti programa, npr. kako izgleda očekivani uspjeh učenika koji zavrđuje najvišu ocjenu. Kako bi kontinuirano pratio i prikupljao informacije o učenicima, nastavnik treba da izradi **instrumente** praćenja i provjeravanja. To mogu biti ček liste, skale procjene, protokoli praćenja, ali i različite vrste testova i kontrolnih zadataka. Kod izrade testova važno je predvidjeti zadatke koji zahvataju različite nivoe znanja (poznavanje činjenica, zaključivanje, rješavanje problema).

Unapređivanje NASTAVNIČKIH KOMPETENCIJA koje se odnose na:

- elemente ocjenjivanja – da odrede šta treba da prate i vrednuju,
- kriterije ocjenjivanja – da utvrde kako izgleda uspjeh na različitim nivoima usvojenosti programa,
- instrumente praćenja i ocjenjivanja učenika – da odaberu i/ili izrade adekvatne instrumente za praćenje i ocjenjivanje učenika, kao i pitanja/zadatke koji angažuju različite nivoe znanja i zalaganja učenika.

Prije svega navedenog, nastavnicima je važno da znaju odgovor na pitanje: *Zašto je, uopšte, potrebno mijenjati praksu ocjenjivanja i šta se time suštinski novo dobija? (Koje su prednosti predložene prakse ocjenjivanja)?*

Bez razumijevanja i voljnog prihvatanja razloga promjena od strane nastavnika teško je očekivati pozitivne efekte u ovom pogledu. Pored uvjerljivih razloga promjena, nastavnicima treba pružiti i jasnu predstavu o tome kako izgleda ta nova praksa ocjenjivanja, kako izgleda ocjenjivanje kada je integralni dio nastave, kada je prisutno u svim fazama nastavnog procesa: prilikom planiranja nastave, tokom procesa učenje, a ne samo na kraju, tokom provjeravanja i ocjenjivanja učenja. Posebno je važno da nastavnici razumiju, pored svojih, prava i obaveze učenika i roditelja u vezi sa ocjenjivanjem, da znaju uslove pod kojima ocjenjivanje treba da se odvija.

Na kraju, nastavnici treba da počnu da koriste informacije prikupljene u procesu ocjenjivanja, da nauče kako izgleda povratna informacija koja podstiče razvoj učenika, kako se vlastita praksa koriguje pod uticajem informacija prikupljenih u procesu ocjenjivanja i sl.

PRIRUČNIK TREBA DA OBEZBIJEDI:

UPOZNAVANJE I RAZUMIJEVANJE od strane nastavnika

- Zašto su **potrebne** promjene u praksi ocjenjivanja?
- Šta su **ciljevi** praćenja i ocjenjivanja učenika u nastavi?
- Koji su mogući **elementi** praćenja i ocjenjivanja učenika?
- Koji su **kriteriji** napredovanja učenika?
- Koji su mogući **oblici** praćenja napredovanja i ocjenjivanja učenika?
- Kako se vrši **opisno ocjenjivanje** učenika?

- Kakva je **uloga** formativnog, a kakva sumativnog ocjenjivanja (razvojnog i zaključnog ocjenjivanja učenika)?
- Kakva je **uloga** normativnog i kriterijskog ocjenjivanja (razvrstavanja i praćenja učenika)?
- Kako izgleda ocjenjivanje kada se posmatra kao **integralni dio nastave**, kada je ocjenjivanje učenja prisutno u svim fazama: prilikom planiranja nastave, tokom procesa učenje, a ne samo na kraju, tokom provjeravanja i ocjenjivanja naučenog?
- U kakvim **uslovima** ocjenjivanje treba da se odvija (prava i obaveze: učenika, nastavnika, roditelja)?
- Kako se **koriste podaci** dobijeni u procesu ocjenjivanja (davanja povratnih informacija)?

UNAPREĐIVANJE NASTAVNIČKIH KOMPETENCIJA koje se odnose na:

- **elemente ocjenjivanja** – da odrede šta treba da prate i vrednuju u nastavi,
- **kriterije ocjenjivanja** – da utvrde kako izgleda uspjeh učenika na različitim nivoima usvojenosti programa,
- **instrumente praćenja i ocjenjivanja učenika** – Kako da odaberu i/ili izrade adekvatne instrumente za praćenje i ocjenjivanje učenika?

PRIHVATANJE NASTAVNE PRAKSE prema kojoj je ocjenjivanje sastavni dio procesa planiranja nastave i sastavni dio procesa učenja što podrazumijeva:

- **planiranje** ocjenjivanja u sklopu planiranja nastave i učenja u školi,
- stalno **praćenje** aktivnosti učenika na času, kao i nastave u cjelini,
- stalno **registovanje** zapažanja o napredovanju učenika i efikasnosti nastave,
- **saopštavanje**, davanje povratnih informacija učenicima i roditeljima sa ciljem podsticanja razvoja učenika (ocjenjivanje kao učenje),
- **vrednovanje sopstvene nastavne prakse** sa ciljem njenog prilagođavanja i unapređivanja (ocjenjivanje za učenje).

DA SE OCJENJUJE:

- ne samo **koliko učenici znaju** (sumativno ocjenjivanje)
- već i **kako učenici uče** (formativno ocjenjivanje)

DA OCJENJIVANJE BUDE U FUNKCIJI:

- **razvoja učenika** (ocjenjivanje koje podržava razvoj učenika) i
- **unapređivanja nastave i učenja u školi** (ocjenjivanje koje omogućava unapređivanje sopstvene nastavne prakse i procesa učenja)

II Zašto je potrebno mijenjati praksu ocjenjivanja?

PROMJENA PRAKSE OCJENJIVANJA POSLJEDICA SU:

- promjena u koncepciji obrazovanja – učenik kao polazište
- promjena u koncepciji programa – ciljevi i ishodi kao polazište
- potrebe usklađivanja pojedinih djelova kurikuluma, u ovom slučaju: načina ocjenjivanja sa ciljevima i ishodima programa

Sa ocjenjivanjem su povezani brojni problemi. Mnogi kažu da je ocjenjivanje subjektivno, da je češće sredstvo prinude u rukama nastavnika nego odraz znanja i zalaganja učenika, da više demotiviše nego što motiviše učenike itd. Mada su navedeni razlozi dovoljni da se nešto kod ocjenjivanja mijenja, predložene promjene motivisane su DRUGIM RAZLOZIMA.

Promjena prakse ocjenjivanja potrebna je zbog promjena **u koncepciji obrazovanja**, a s tim u vezi, zbog promjena **u koncepciji planiranja nastave** (kurikuluma), i na kraju, zbog potrebe njihovog međusobnog usklađivanja, u ovom slučaju **usklađivanja načina ocjenjivanja sa predviđenim ciljevima i ishodima programa**.

1. Promjene u koncepciji obrazovanja – učenik kao polazište

Moderna koncepcija gdje je obrazovanje usmjereno na onoga koji uči (engl. *learner-centered education*) i konstruktivistička teorija učenja prema kojoj učenik mora biti aktivan dok uči, mijenjaju pozicije nastavnika i učenika u nastavi i ulogu nekih od ranije ustaljenih nastavnih postupaka, npr. **ulogu ocjenjivanja**.

Prema novoj koncepciji, uloga nastavnika nije da predaje i da samo verifikuje rezultate učenja. Od nastavnika se očekuje da organizuje učenje, da vodi i usmjerava učenika i da zajedno sa njim dijeli odgovornost za postignute rezultate učenja. Krajni cilj učenja je osamostaljivanje učenika, da on sam nauči kako da uči i kako da upravlja svojim učenjem (engl. *learn to learn*).

Na ovom putu osamostaljivanja učenika, i nastavniku i učeniku potrebne su brojne INFORMACIJE o tome: šta učenik već zna, koliko brzo napreduje, gdje se trenutno nalazi i sl. **Sve ove važne informacije o učenju i napredovanju učenika trebalo bi da obezbijedi ocjenjivanje**.

KAKVA SU ISKUSTVA U DRUGIM DRŽAVAMA?

Finska – Ocjenjivanje za učenje

U Zakonu o osnovnom obrazovanju Finske (1998), u dijelu koji se odnosi na ocjenjivanje, navedeni su principi ocjenjivanja:

- ocjenjivanje služi da se učeniku daju savjeti oko učenja i da se učenik podrži u učenju;
- ocjenjivanje učenja, rada i ponašanja učenika mora biti individualno, objektivno i savjesno;
- povratne informacije koje se po osnovu ocjenjivanja pružaju učeniku moraju da mu pomognu u razvijanju sposobnosti učenja, samopouzdanja i motivacije za učenjem;
- učenje *kako se uči* ključno je za cjeloživotno učenje.

Nastavnici se podržavaju da planiraju svoju nastavu i ocjenjivanje. Sve je u funkciji spremanja učenika za budućnost: da se razvije njegovo samopuzdanje, želja za učenjem i da nauči kako se uči. „Neuspjeh ne dolazi u obzir“!

Velika Britanija – Ocjenjivanje kao učenje!

Nasuprot ocjenjivanja za učenje (ocjenjivanju naučenog), u Velikoj Britaniji govore o *ocjenjivanju koje vodi učenje* (Assessment for Learning). „*Ovo je sada je najuticajnija i najvažnija ideja u školstvu UK. Ono ima potencijal da revolucionizuje školsku praksu i podigne standarde učenja*“ (Wulfolk, A. Hjuž, M. Vulpak, 2012. str.227). O ocjenjivanju se razmišlja kao o integralnom dijelu nastave (Guillou & Durney, 2008).

OECD – Preporuke za unapređivanje ocjenjivanja:

- ocjenjivanje učiniti integralnim dijelom nastave;
- postaviti jasne ciljeve učenja i pratiti napredovanje svakog pojedinog učenika ka njima;
- pružiti učenicima jasne povratne informacije o njihovom napredovanju;
- aktivno uključiti učenike u proces planiranja nastave i ocjenjivanje.

Ocjenjivanje ne treba da služi samo tome da se ocijeni znanje učenika, već i tome **DA SE UČENIKU DAJU KORISNE I OHRABRUJUĆE INFORMACIJE** o njegovom učenju i napredovanju! Pored ocjenjivanja naučenog, u školama treba razviti praksu **OCJENJIVANJA ZA UČENJE**, kao i praksu **OCJENJIVANJA KAO UČENJA**.

Kod **ocjenjivanja naučenog** naglasak je na *utvrđivanju znanja, koliko je učenik naučio*. Kod **ocjenjivanja za učenje** naglasak je na *utvrđivanju kako učenik uči i šta treba preduzeti da se unaprijedi njegovo učenje*. **Ocjenjivanje kao učenje** ima za cilj razvijanje *autonomije učenika*, da se putem ocjenjivanja učenik nauči *da prati, reguliše, evaluira i koriguje vlastiti proces učenja* (A. Pešikan, A. Antić, 2016. str.9).

PRISTUPI U OCJENJIVANJU

Ocjenjivanje naučenog – utvrđivanje koliko učenik zna

Ocjenjivanja za učenje – utvrđivanje kako učenik uči kako bi se unaprijedilo učenje

Ocjenjivanje kao učenje – razvijanje autonomije učenika u učenju

2. Promjena u koncepciji programa – ishodi kao polazište planiranja nastave/učenja

U Crnoj Gori 2002. godine prešlo se sa sadržajnog na ciljno i razvojno planiranje nastave. Od 2017. polazišta za planiranje nastave su ishodi učenja. Ciljevima se izražavaju namjere, a ishodi su mjerljivi rezultati tih namjera!

Ishodima učenja opisuju se znanja, vještine i vrijednosti koji se očekuju kao rezultat učenja. Polazeći od ishoda programa nastavnici postavljaju ciljeve učenja, smišljaju odgovarajuće aktivnosti učenja i utvrđuju zadatke za provjeravanje i ocjenjivanje naučenog. Budući da su ishodi osnovni orijentiri u planiranju ostalih segmenata nastave (ciljeva, aktivnosti učenja i ocjenjivanja učenika) važno je da budu precizni i da nedvosmisleno opisuju očekivani rezultat učenika na kraju učenja.

ZAŠTO SU VAŽNI ISHODI UČENJA?

U odnosu na postavljene ishode NASTAVNICI:

- postavljaju **ciljeve učenja,**
- biraju **aktivnosti učenja,**
- utvrđuju **zadatke (kriterije) ocjenjivanja** učenika,
- služi im kao **kriterij uspješnosti vlastite nastavne prakse.**

Zahvaljujući ishodima učenja UČENICI i njihovi RODITELJI:

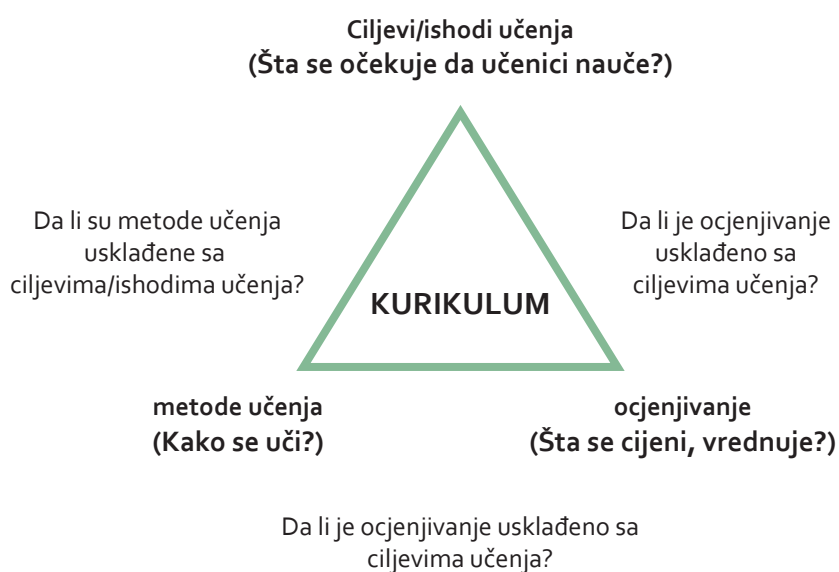
- imaju jasnu predstavu o tome šta se od njih očekuje (šta treba da posjeduju na kraju učenja),
- mogu da **usmjeravaju svoju aktivnost učenja,**
- imaju **okvir za praćenje vlastitog napredovanja** i samoprocjenu dostignutih rezultata.

U nastavi zasnovanoj na ishodima, KOD OCJENJIVANJA, ključno pitanje je: **Da li je učenik postigao ono** što je predviđeno ishodima? Ocjenjivanje zasnovano na ishodima je *porеđenje postignuća učenika u odnosu na predviđene ishode programa* (Havelka, N., Hebib, E., Baucal, A., Beograd, 2003). Na isti način se vrednuje i rad nastavnika, tj. nastava. Na osnovu onoga šta su postigli učenici, moguće je steći uvid u kvalitet nastave i rad nastavnika.

3. Potrebe usklađivanja pojedinih dijelova kurikuluma, ocjenjivanja sa ciljevima i ishodima programa

Obrazovni proces (kurikulum) određen je odgovorima na tri osnovna pitanja:

- šta se očekuje da učenici nauče – šta su ciljevi, tj. ishodi učenja;
- **kako se uči** – koje metode nastave/učenja se koriste kako bi se postigli predviđeni ciljevi/ishodi;
- šta se u nastavi cijeni i vrednuje, tj. šta i kako se ocjenjuje.

Da bi obrazovanje imalo očekivane efekte, pojedini dijelovi obrazovnog procesa: ciljevi učenja, metode učenja i ocjenjivanje, moraju biti međusobno usklađeni, tj. **moraju djelovati u istom smjeru**. Kurikularna usklađenost znači usaglašavanje pojedinih dijelova kurikuluma: *metoda učenja sa ciljevima učenja, sa jedne, i ocjenjivanja sa ciljevima i metodama učenja, sa druge strane* (Hodolidu, E. 2013). U suprotnom, ako dijelovi kurikuluma nijesu međusobno usklađeni, ako djeluju nezavisno ili suprotno jedan drugome, rezultati učenja su neadekvatni, a često i suprotni očekivanim.

Za skladno djelovanje procesa obrazovanja **posebno je važno ocjenjivanje**. Istraživanja dokazuju *da način ocjenjivanja povratno oblikuje način učenja* (Antić, 2015; Ivić, Pešikan, Antić, 2011). Bez obzira šta je formalno cilj učenja, učenici gledaju šta se ocjenjuje (šta nastavnik cijeni) i prema tome prilagođavaju svoje vlastite ciljeve učenja. Brojni su primjeri, a i skorašnja istraživanja¹ u našoj obrazovnoj praksi ukazuju na nesklad, čak i na suprotno djelovanje pojedinih elemenata kurikuluma.

¹ Lalović, Z.: *Analiza uspjeha učenika gimnazije sa prijedlozima za unapređivanje vrednovanja i ocjenjivanja učenika u nastavi*, Zavod za školstvo, Podgorica 2017.

Razlike između postojeće i očekivane prakse ocjenjivanja

Postojeća praksa Ocjenjivanje je VIŠE/ČEŠĆE:	Očekivana praksa Ocjenjivanje je:
SUBJEKTIVNO – počiva na nejasnim, pretežno intuitivnim kriterijima koje svaki nastavnik tokom ocjenjivanja ustanovljava za sebe	OBJEKTIVNO – počiva na jasnim, unaprijed utvrđenim kriterijima (kriterijsko ocjenjivanje)
JEDNOKRATNO – sprovodi se kao jednokratna aktivnost, najčešće na osnovu jednog usmenog i jednog pismenog odgovora	KONTINUIRANO – podrazumijeva niz različitih postupaka koji onda rezultiraju kumulativnom procjenom
IZDVOJENO – sprovodi se kao zasebna, izdvojena aktivnost, na posebnim časovima ocjenjivanja	INTEGRISANO – integrisano u proces nastave/učenja, sprovodi se stalno, na svim časovima i u svim situacijama
JEDNOSTRANO – dominantno usmjereno na znanje (pokušava utvrditi količinu informacija kojim učenici raspolažu), dok su ostali aspekti napredovanja zanemareni	SVEOBUH VATNO – usklađeno sa ciljevima učenja i usmjereno na različite aspekte napredovanja učenika (znanje, vještine, odnos učenika prema obavezama i sl)
JEDNOLIČNO – bez obzira na uzrast i predmet, koriste se pretežno isti oblici ocjenjivanja (usmeno i pismeno propitivanje učenika)	RAZNOVRSNO – podrazumijeva upotrebu različitih, u odnosu na uzrast i predmet prilagođenih oblika praćenja i provjeravanja učenika
NEPLANIRANO – najčešće nije integralni dio procesa planiranja nastave/učenja u školi	PLANIRANO – integralni je dio planiranja nastave/učenja u školi

III Ciljevi ocjenjivanja: Čemu služi ocjenjivanje?

OCJENJIVANJE SE TRADICIONALNO KORISTI ZA:

- razvrstavanje učenika (dovoljan, dobar, vrlo dobar, odličan)
- selektovanje učenika (prelazak u naredni razred)

PRIMARNI CILJ OCJENJIVANJA JE:

- vođenje učenja (davanje instrukcija tokom učenja i podsticanje razvoja učenika)
- unapređivanje vlastite nastavne prakse, nastave i učenja u školi

Na pitanje: Čemu služi ocjenjivanje, većina nastavnika bi ODGOVORILI: *Služi da se utvrdi koliko učenik zna i da se na osnovu toga učenici ocijene.* Ocjenjivanje sa ovakvom ulogom naziva se **sumativno ocjenjivanje**. Ocjena koja se ovako dobije utiče na status učenika, npr. od ocjene zavisi da li će učenik preći u naredni razred, ali malo govori o tome kako je učenik učio i šta bi trebalo preduzeti kako bi popravio svoje učenje (ima mali uticaj na učenje).

1. Uloge formativnog i sumativnog ocjenjivanja (razvojnog i zaključnog ocjenjivanja učenika)

Za učenika i učenje mnogo je važnije tzv. **formativno ocjenjivanje**. Cilj formativnog ocjenjivanja je da se utvrdi **KAKO UČENIK UČI I ŠTA BI TREBALO DA PREDUZME KAKO BI POPRAVIO SVOJE UČENJE**. Ova vrsta ocjenjivanja utkana je u sam proces učenja i prisutna je u svim njegovim fazama: na početku učenja, tokom i na kraju učenja. *Osnovni cilj formativnog ocjenjivanja je da bude podrška učenju* (Sadler, 1998). Informacije koje se ovako dobiju korisne su za učenika (koriste mu da unaprijedi svoje učenje), ali i za nastavnika (koriste mu da unaprijedi podučavanje učenika).

Razlike između sumativog i formativnog ocjenjivanja

SUMATIVNO OCJENJIVANJE	FORMATIVNO OCJENJIVANJE
Cilj je utvrditi KOLIKO SU UČENICI NAUČILI (sumiranje postignutog)	Cilj je utvrditi KAKO učenici uče i ŠTA TREBA JOŠ DA PREDUZMU kako bi dostigli predviđeni rezultat
JEDNOKRATNO, na kraju učenja neke cjeline (na kraju neke oblasti, na kraju tromjesečja, polugodišta, godine)	STALNO, tokom učenja (čini sastavni dio procesa nastave/učenja u školi)
Najčešće je izražena BROJČANO (ocjenom), ali može i OPISNO (riječima)	Može biti izraženo u različitim oblicima, ali je pretežno dato u formi INFORMACIJE primjerene učeniku ili roditelju
Sadrži informaciju o tome DA LI JE UČENIK ZADOVOLJIO i u kom STEPENU (sa kojom ocjenom)	U osnovi sadrži nekoliko važnih informacija o tome: šta je učenik do sada POSTIGAO; šta u narednom periodu još treba DA POSTIGNE i KAKO da to postigne (instrukciju za/o učenje/u).
Funkcija sumativnog ocjenjivanja je da se utvrdi STATUS učenika u grupi (normativno ocjenjivanje) ili u odnosu na neki kriterij (kriterijsko ocjenjivanje)	Funkcija formativnog ocjenjivanja je VOĐENJE, USMJERAVANJE I PODRŠKA učeniku do postizanja nekog rezultata (razvoj učenika)

1.1. Zašto je učeniku važno formativno ocjenjivanje?

Formativno ocjenjivanja se naziva i **razvojno ocjenjivanje**. Razvojno ocjenjivanje podržava razvoj učenika, a ta podrška putem ocjenjivanja odvija se na više načina: informisanjem učenika o ciljevima učenja (da učenik postane svjestan očekivanja); motivisanjem i upućivanjem učenika u toku učenja (da učenik razvije želju za učenjem i da ovlada efikasnim metodama učenja), i na kraju, samim ocjenjivanjem (da učenik upozna sebe kao učenika, svoje kompetencije i svoje mogućnosti).

ULOGA OCJENJIVANJA:

Ocjenjivanje ne služi samo tome da se ocijeni znanje učenika, već i **DA SE UČENIKU DAJU KORISNE I OHRABRUJUĆE INFORMACIJE** za učenje i dalje napredovanje!

U odnosu na ovako postavljene ciljeve ocjenjivanja Havelka, N., Hebib, E., Baucal, A. (2003) nalaze da ocjenjivanje ima sljedeće funkcije:

- **informativnu funkciju** – pružanje informacija o ciljevima učenja i trenutnim postignućima učenika (gdje se učenik trenutno nalazi u odnosu na predviđeni ishod);

- **instruktivnu funkciju** – pružanje informacija učeniku o tome kako da unaprijedi svoje učenje (koji su naredni koraci i šta još učenik treba da učini kako bi dostigao predviđeni ishod);
- **motivacionu funkciju** – pružanje podrške učeniku;
- **evaluativnu funkciju** – donošenje konačnog suda, ocjene o tome gdje se učenik nalazi u odnosu na predviđeni ishod na osnovu prikupljenih informacija.

Ciljevi i funkcije ocjenjivanja u odnosu na učenika prema:
Havelka N., Hebib E., Baucal A. (2003)

Šta je cilj ocjenjivanja?	Kako se to postiže, koje su funkcije ocjenjivanja?
Da učenici postanu SVJESNI CILJEVA UČENJA;	INFORMATIVNA FUNKCIJA – pružanje informacija o ciljevima i ishodima učenja i trenutnim postignućima učenika (gdje se učenik trenutno nalazi u odnosu na predviđeni ishod učenja);
da učenici OVLADAJU EFIKASNIM STRATEGIJAMA UČENJA;	INSTRUKTIVNA FUNKCIJA – pružanje informacija učeniku o tome kako da unaprijedi svoje učenje (koji su naredni koraci i šta još učenik treba da učini kako bi dostigao predviđeni ishod);
da učenici dožive uspjeh i RAZVIJU ŽELJU ZA UČENJEM;	MOTIVACIONA FUNKCIJA – pružanje podrške učeniku (isticanjem prije dobrih nego loših strana);
da učenici UPOZNAJU SEBE, svoje mogućnosti u različitim oblastima.	EVALUATIVNA FUNKCIJA – na osnovu prikupljenih informacija donošenje konačnog suda, ocjene o tome gdje se učenik nalazi u odnosu na predviđeni ishod.

1.2. Šta formativno ocjenjivanje pruža nastavniku?

Na osnovu uspjeha učenika moguće je steći uvid u kvalitet nastave i rad nastavnika. Ocjenjivanje u ovom smislu ima za cilj evaluaciju i unapređivanje nastave. Kada je u pitanju nastavnik, autori Havelka N., Hebib E., Baucal A. (2003) ocjenjivanju pripisuju sljedeće funkcije:

- **informativna** – podaci dobijeni na osnovu uspjeha učenika najbolji su pokazatelj kvaliteta nastave (kvaliteta svih njenih aspekata: planiranja, realizacije, ocjenjivanja itd),
- **analitička** – može da se odnosi na pojedine učenike (upoznavanje individualnih mogućnosti, interesovanja, tempa i sl) ili djelova programa (npr. identifikovanje teško savladivih, komplikovanih dijelova sadržaja),
- **korektivna** – podrazumijeva preduzimanje mjera, npr. intervencija u odnosu na pojedine učenike ili korekciju sopstvene nastavne prakse.

Ciljevi i funkcije ocjenjivanja u odnosu na nastavnika prema:
Havelka N., Hebib E., Baucal A. (2003)

Šta je cilj ocjenjivanja?	Kako se to postiže, koje su funkcije ocjenjivanja?
Cilj je praćenje KVALITETA RADA nastavnika i škole;	INFORMATIVNA FUNKCIJA – podaci dobijeni na osnovu uspjeha učenika najbolji su pokazatelj kvaliteta planiranja i realizacije nastave;
EVALUACIJA i SAMOEVALUACIJA učenja i nastavne prakse;	ANALITIČKA FUNKCIJA – može da se odnosi na pojedine učenike (upoznavanje individualnih mogućnosti, interesovanja i sl) ili na pojedine djelove sadržaja (npr. identifikovanje teško savladivih, komplikovanih djelova sadržaja);
UNAPREĐIVANJE učenja i nastavne prakse.	KOREKTIVNA FUNKCIJA – podrazumijeva preduzimanje mjera, npr. intervencija vezano za učenje pojedinih učenika ili korekcije sopstvene nastavne prakse.

2. Uloga normativnog i kriterijskog ocjenjivanja (razvrstavanja i praćenja napredovanja učenika)

Više puta tokom godine od nastavnika se traži da razvrstava učenike, da utvrdi koji od učenika su odlični, koji vrlodobri, dobri itd. Ocjenjivanje koje ima ovu ulogu naziva se **normativno ocjenjivanje**. Normativno ocjenjivanje (Havelka i dr. 2003) podrazumijeva *upoređivanje učenika u odnosu na njegovu referentnu grupu*, druge učenike istog uzrasta, odjeljenja, razreda. Informacije koje se ovako dobiju ukazuju na položaj učenika u odnosu na druge učenike iz odjeljenja, njegove vršnjake, ali malo govore o stvarnom znanju učenika (učenici ocijenjeni istom ocjenom mogu se značajno razlikovati u znanju, zavisno od sredine iz koje dolaze).

Za učenika su važnije informacije koje se dobiju na osnovu kriterijskog ocjenjivanja. **Kriterijsko ocjenjivanje** podrazumijeva *upoređivanje učenika u odnosu na neki kriterij* (Havelka i dr. 2003), npr. u odnosu na ishode programa. Informacije koje se ovako dobiju govore o tome u kojoj je mjeri učenik dostigao predviđeni kriterij, bez obzira na druge učenike u odjeljenju.

Razlike između normativnog i kriterijskog ocjenjivanja

NORMATIVNO OCJENJIVANJE	KRITERIJSKO OCJENJIVANJE
NORMATIVNO (NORM-REFERENCED) nastoji se utvrditi koliko su nečija postignuća dobra u odnosu na postignuća drugih u razredu	KRITERIJSKO (CRITERION-REFERENCED) – nastoji se utvrditi koliko su nečija postignuća dobra u odnosu na predviđeni standard (ishod);
Informacija koja se dobije na ovaj način ukazuje na RELATIVNI POLOŽAJ učenika u odnosu na druge učenike.	Informacija koja se dobije ukazuje da li je, i do koje mjere, učenik DOSTIGAO PREDVIĐENI STANDARD, bez obzira na druge učenike u odjeljenju;
Cilj je RAZVRSTAVANJE učenika i KONSTATOVANJE TEŠKOĆA (uspjeha ili neuspjeha)	Cilj je OTKLANJANJE TEŠKOĆA i podrška na putu dostizanja predviđenih ishoda.

Nova praksa ocjenjivanja podrazumijeva **definisanje jasnih kriterija ocjenjivanja**. Kriteriji ocjenjivanja utvrđuju se na osnovu ishoda programa i pomoću njih se opisuje šta učenik treba da zna, koje vještine i kakve oblike ponašanja treba da pokaže kako bi zavrijedio određenu ocjenu.

KRITERIJSKO OCJENJIVANJE:

U nastavi zasnovanoj na ishodima nije nam jedini cilj da ocjenjivanjem poredimo učenike (da utvrdimo koji su među njima najbolji), već da **za svakog od njih** utvrdimo KOLIKO JE POSTIGAO U ODNOSU NA ONO ŠTO JE PREDVIĐENO!

IV Elementi praćenja i ocjenjivanja učenika

ELEMENTI OCJENJIVANJA:

- daju odgovor na pitanje šta pratimo, provjeravamo i ocjenjujemo kod učenika u nastavi određenog predmeta;
- zavise od ciljeva predmeta, od toga šta je predviđeno da se postigne;
- obezbjeđuju da ocjenjivanje odražava zahtjeve programa, da uključuje i podstiče razvoj predviđenih kompetencija učenika.

Utvrđiti elemente ocjenjivanja znači utvrđiti šta ćemo **pratiti i ocjenjivati u nastavi nekog predmeta**. Šta će se pratiti i ocjenjivati u nekom predmetu prvenstveno zavisi od ciljeva tog predmeta, od toga šta je predviđeno da učenici nauče. Dalje, to znači, da će svaki predmet imati svoje, donekle specifične elemente ocjenjivanja. U nastavi jezika biće utvrđeni jedni, a u nastavi Istorije drugi elementi ocjenjivanja. Ono što je relevantno za jedan predmet ne mora biti relevantno za druge nastavne predmete.

1. Šta može biti predmet praćenja i ocjenjivanja učenika u nastavi?

Nastava i učenje u školi određeni su različitim kategorijama ciljeva/ishoda². Neki ciljevi su kratkoročni i služe za neposredno pripremanje nastave, a neki su dugoročni i služe kao orijentacija za planiranje nastave određenog predmeta, određenog razreda ili nivoa obrazovanja.

RAZLIČITE KATEGORIJE CILJEVA KOJI UTIČU NA PLANIRANJE I PRIPREMANJE NASTAVE:

- ciljevi određenog nivoa obrazovanja (opšteg, osnovnog, gimnazijskog)
- međupredmetni ciljevi i generičke kompetencije
- ciljevi programa/predmeta (opšti ciljevi predmeta)
- obrazovno-vaspitni ishodi
- ishodi učenja

Obrazovno-vaspitni ishod programa i ishodi učenja služe za neposredno pripremanje nastave. Radi se o kratkoročnim ciljevima. Obično govore o znanjima koje učenici treba da usvoje i obično ih je moguće ostvariti u kratkom roku, tokom jednog ili nekoliko časova učenja.

² Ciljevima se izražavaju namjere, a ishodi su mjerljivi rezultati tih namjera!

Ciljevi predmeta su opštiji. Oni se ne mogu ostvariti u kratkom roku, ali mogu tokom jedne ili više godina učenja nekog predmeta: npr. u Matematici sposobnost rješavanja problema; u Biologiji izgrađivanje ekološke svijesti i sl.

Međupredmetne teme i generičke kompetencije su još opštiji ciljevi. Oni se ne mogu realizovati učenjem jednog ili dva izolovana predmeta, već je potrebno da se na njihovoj realizaciji angažuju nastavnici većine ili svih predmeta (npr. sposobnost učenja, sposobnost kritičkog mišljenja, kreativnost predstavlja rezultat uticaja nastavnika svih predmeta).

GENERIČKE KOMPETENCIJE I MEĐUPREDMETNE TEME U KURIKULUMU CRNE GORE

Skup znanja, vještina i vrijednosti koje su neophodne za život i rad u savremenom svijetu³, koje pojedinačno nijesu školski predmeti, ali bi trebalo da se uče i razvijaju kroz sve predmete i ostale aktivnosti u školi⁴.

Uslovno moguće ih je podijeliti u četiri osnovne grupe:

- A. Kognitivne vještine;
- B. Socijalno-emocionalne vještine;
- C. IKT pismenost;
- D. Odgovoran odnos prema sebi i životnoj sredini (međupredmetne teme).

A. Kognitivne vještine

- A1. Informaciona pismenost
- A2. Sposobnost učenja
- A3. Rješavanje problema i donošenje odluka
- A4. Kreativnost i inovativnost
- A5. Kritičko mišljenje

B. Socijalno-emocionalne vještine

- B1. Poznavanje sebe i upravljanje sobom (samosvijest i kontrola emocija)
- B2. Uspostavljanje i održavanje dobrih odnosa sa drugima (socijalna svijest, empatija, komunikacija, rješavanje konflikata, saradnja itd)

C. IKT pismenost

- C1. Ovladavanje IKT vještinama i alatima
- C2. Primjena IKT u drugim oblastima učenja i rada

D. Odgovoran odnos prema sebi i životnoj sredini

- D1. Građansko vaspitanje/obrazovanje
- D2. Zdravstveno obrazovanje
- D3. Obrazovanje o životnoj sredini i održivom razvoju
- D4. Preduzetničko obrazovanje
- D5. Potrošačko obrazovanje
- D6. Bezbjednosno obrazovanje

³ Ponekad se nazivaju vještine 21. vijeka

⁴ Vidi istraživanje Pešikan, A. Lalović, Z.: *Obrazovanje za život: Ključne kompetencije za 21. vijek u kurikulumima Crne Gore*, UNICEF, Podgorica, 2017.

Kada nastavnici planiraju nastavu i ocjenjivanje, posebno kada utvrđuju elemente ocjenjivanja, kao polazište treba da uzmu **sve kategorije ciljeva**, ne samo kratkoročne koji se odnose na znanje, već i one dugoročne koji govore o očekivanim vještinama, sposobnostima, ponašanjima i osobinama učenika. Ako se prilikom planiranja nastave i ocjenjivanja zanemare ovi opšti ciljevi, ako se kao polazište uzmu samo saznajni ciljevi, ništa od onoga što je predviđeno kao rezultat obrazovanja, npr. izgrađivanje učenika sposobnog da rješava probleme i samostalno donosi odluke, neće biti ostvareno.

2. Koje su osnovne kategorije školskih ciljeva?

Škola je uvijek imala, i danas ima, tri uloge: da na učenike prenosi znanje, da utiče na njihov razvoj i da ih vaspita. CILJEVI ŠKOLE tradicionalno se dijele na:

- **saznajne** – ciljevi koji se odnose na znanje,
- **formativne** – ciljevi koji se tiču razvijanja vještina i sposobnosti učenika i
- **vaspitne** – ciljevi koji govore o poželjnim oblicima ponašanja, stavovima, vrijednostima i sl.

2.1. Znanje – različiti aspekti znanja

Znanja predstavljaju najširu, i za mnoge, najvidljiviju kategoriju školskih ciljeva. Saznajni ciljevi se obično dijele u dvije kategorije, govori se o deklarativnom i proceduralnom znanju.

2.1.1. Deklarativno znanje (znanje ŠTA?)

Deklarativno znanje je najzastupljeniji oblik školskog znanja. To je znanje koje sadrži odgovore na pitanja: KO (...je otkrio Ameriku)?; KADA (...je počeo Prvi svjetski rat)?; GDJE (...se nalazi...)?; KAKO (...se naziva)?; ŠTA (...uzrokuje..., a šta su posljedice...)? To su podaci, činjenice, zakoni, generalizacije, ali i stihovi, teorije, filozofski sistemi i sl. Ovo znanje najčešće je izraženo riječima (verbalno znanje), ali se može izraziti i simbolima, npr. matematičkim ili hemijskim simbolima i formulama.

SAZNAJNI CILJEVI SE ODNOSI NA:

- POZNAVANJE činjenica i informacija (iz različitih predmeta, oblasti znanja)
- KO... KADA... ŠTA... GDJE...

Kada nastavnik provjerava i ocjenjuje ovu vrstu znanja obično se pita KOLIKO UČENIK ZNA, sa koliko informacija, podataka, definicija, opisa događaja iz prošlosti, umjetničkih djela... učenik vlada.

2.1.2. Proceduralno znanje (znanje KAKO?)

Proceduralno znanje je znanje KAKO SE NEŠTO RADI. Može se odnositi na motorne, ali i mentalne⁵ postupke i procedure. Proceduralno znanje je, na primjer, kako se izvodi dvokorak, ali i kako se piše po pravopisnim pravilima, ili upotreba algoritma za rješavanje nekog matematičkog zadatka i sl.

OBLICI PROCEDURALNIH ZNANJA:

- Kako se izračunava površina kruga?
- Kako se miješaju boje?
- Kako se svira na harfi?
- Kako se izvodi dvokorak?

Kada nastavnik prati, provjerava i ocjenjuje ovu vrstu znanja obično se pita:

- Da li učenik zna postupak izvođenja?
- Da li može izvesti (realizovati) željenu radnju?
- Sa kojom preciznošću i brzinom učenik može da izvede željenu radnju?

2.2. Vještine, sposobnosti, umjeća...

Zajedničko svim vještinama je da zavise od upotrebe, od toga da li se koriste u nekom procesu, pa se zato i nazivaju procesnim znanjem (razvijaju se kroz proces učenja bilo deklarativnog bilo proceduralnog znanja). Obično ih dijelimo na: intelektualne, socijalno-emocionalne i motoričke vještine.

2.2.1. Intelektualne (kognitivne) vještine

Radi se o skupu vještina koje određuju uspjeh u rješavanju različitih vrsta intelektualnih zadataka i koje, prema tome, utiču na sposobnost prilagođavanja pojedinca promjenljivim uslovima života.

INTELEKTUALNE VJEŠTINE OBUHVATAJU:

- sposobnost UČENJA (učenje učenja)
- sposobnost ANALIZIRANJA, UPOREĐIVANJA, POVEZIVANJA I ZAKLJUČIVANJA
- sposobnost RJEŠAVANJA PROBLEMA i donošenja odluka
- KRITIČKO MIŠLJENJE – sposobnost argumentovanog vrednovanja i procjenjivanja...
- KREATIVNOST – sposobnost stvaranja nečeg novog...

⁵ Radi se o rutinskim kognitivnim vještinama (npr. analiza teksta po zadanom obrascu) koje treba razlikovati od opštih nerutinskih kognitivnih vještina (npr. kritička analiza teksta)

Kada se prati i ocjenjuje ova kategorija ciljeva, obično se pitamo:

- Da li, sa informacijama kojima raspolaže, učenik može nešto smisleno da uradi? Može li da ih rastavi na djelove, uporedi, klasifikuje, izvede zaključak?
- Da li postojeće informacije učenik može transformisati, primijeniti na neku novu situaciju kako bi riješio problem?
- Da li, koristeći postojeće informacije i vlastito iskustvo, učenik može stvoriti neku novu cjelinu, da li može npr. kritički preispitati, rekonstruisati u novi produkt...?

2.2.2. Komunikacione i socijalno-emocionalne vještine

Radi se o skupu vještina koje su odgovorne za uspjeh pojedinca u komunikaciji sa drugima. Razvijaju se u nastavi svih predmeta, kroz interakciju, komunikaciju i saradnju sa nastavnikom i drugim učenicima u različitim kontekstima u školi.

KOMUNIKACIONE I SOCIJALNO-EMOCIONALNE VJEŠTINE OBUHVATAJU:

- KOMUNIKACIJSKE VJEŠTINE kao što su: SLUŠANJE, GOVORENJE, PISANJE, IZLAGANJE, DISKUTOVANJE...
- VJEŠTINE SARADNJE I TIMSKOG RADA kao što su: SARADLJIVOST – spremnost da saraduje i radi sa drugima u timu ili grupi; TOLERANCIJA – prihvatanje i uvažavanje različitog, drugačijeg mišljenja; EMPATIJA – osjetljivost za druge; KONTROLA EMOCIJA i sl.

Kada se prati ova kategorija ciljeva, nastavnik se obično pita:

- Kako učenik koristi sredstva komunikacije (Kako sluša, govori, piše, prezentuje)?
- Kako saraduje, prihvata drugačije mišljenje, kontroliše emocije?

2.2.3. Praktične, psihomotorne vještine

Psihomotorne vještine imaju svoj PRAKTIČAN, vidljivi dio (izvođenje: crtanje, slikanje, sviranje, nastup), ali i svoj MENTALNI, spolja nevidljivi dio (izbor boja, određivanje visine tona, izbor odgovarajućeg materijala, kompozicije i sl). Dolaze do izražaja u predmetima kao što su: Likovna kultura (slikanje, crtanje, vajanje), Muzička kultura (sviranje...), Fizičko vaspitanje (igranje...), Informatika (obrada podataka putem EXCEL programa), ili su dio drugih predmeta: izrada geografske karte, sređivanje podataka u tabelama i preglednicima i sl.

PSIHOFIZIČKE VJEŠTINE:

- CRTANJE, SLIKANJE
- SVIRANJE, IGRANJE
- IZRADA MODELA, KARATA i sl.

Najbolji način praćenja i ocjenjivanja u ovoj kategoriji ciljeva je IZVOĐENJE i praktično je isti kao u slučaju navedenom za proceduralno znanje, s tim što se sada utvrđuje i:

- kvalitet izvedene radnje (kvalitet crteža, pjevanja, igranja, sviranja...)
- razumijevanje smisla radnje, npr. *Zbog čega je nešto uradio na taj način?*

2.3. Vrijednosti i ponašanja koje dolaze do izražaja tokom učenja

Vaspitna uloga škole ogleda se u nastojanju da se na učenika PRENESU određene vrijednosti, da mu se UTISNU jedni, a ELIMINIŠU drugi oblici ponašanja.

NEKE OSOBINE I VRIJEDNOSTI KOJE BI TREBALO DA PODRŽAVA ŠKOLA KOD UČENIKA:

- SAMOSVJESNOST – poznaje sebe, šta želi, namjerava, zna svoje mogućnosti (dobre i loše strane);
- SAMOPOUZDANJE – vjera u sebe, zastupanje sebe bez ugrožavanja potrebe drugih;
- SAMOSTALNOST – sposobnost da sam bez kontrole obavlja zadatke, da se oslanja na sebe;
- SAMOKONTROLA – kontrola emocija;
- OPTIMIZAM – uvjerenost da je moguće postići uspjeh u onome što želi;
- RADOZNALOST – znatiželja, nastojanje da se istražuju nove stvari, želja za novim saznanjima (otvorenost za promjene i nove ideje);
- ODGOVORNOST – težnja da se izvrše preuzete obaveze, da drži dato obećanje;
- UPORNOST – težnja da se istraje na postavljenim ciljevima uprkos preprekama i smetnjama;
- INICIJATIVNOST – spremnost da se preduzme akcija, da se ne čeka rješenje.

Direktno ocjenjivati stavove, vrijednosti, osobine i ponašanje učenika **nije preporučljivo**, a nije ni potrebno, jer ih je moguće pratiti kao dio neke opštije kategorije ŠKOLSKOG PONAŠANJA, kao što je odnos učenika prema nastavi i predmetu što buhvata:

- odnos učenika prema obavezama,
- zalaganje i odnos prema radu i postavljenim zadacima,
- inicijativnost i aktivno učestvovanje u nastavi,
- saradnja sa drugima i
- iskazano interesovanje i motivacija za učenje i napredovanje i sl.

3. Šta ocjenjujemo u školi?

Šta konkretno treba da bude predmet ocjenjivanja u nekom predmetu zavisi od ciljeva tog predmeta, od toga šta je predviđeno da se nauči⁶. Kada se utvrđuju elementi ocjenjivanja, kao polazište treba uzeti sve kategorije ciljeva, ne samo one kratkoročne i specifične koji se pretežno odnose na znanje, već i one opšte i dugoročne, koji govore o očekivanim vještinama, sposobnostima i osobinama učenika. Generalno, predmet ocjenjivanja u školi mogu biti:

⁶ Vidi: Poglavlje II, naslov 3. *Potrebe usklađivanja pojedinih djelova kurikulumu, ocjenjivanja sa ciljevima i ishodima programa*

Znanje i to na različitim nivoima⁷:

- **poznavanje** činjenica, definicija, postupaka
- **razumijevanje i zaključivanje** (sposobnost učenja, analiziranja, upoređivanja, povezivanja i zaključivanja)
- **primjena i transformacija znanja** (sposobnost rješavanja problema, kreativno i kritičko mišljenje)

Vještine od značaja za predmet:

- **komunikacijske** (razumijevanje, čitanje, pisanje, govorenje),
- **socijalne** (saradnja i timski rad),
- **psihomotorne** (crtanje, sviranje, igranje, izrada modela, karata...).

Stavovi i vrijednosti:

- **Odnos učenika prema radu i obavezama u školi** (inicijativnost, odgovornost, samokontrola...)

Pregled školskih ciljeva, tj. elemenata praćenja i ocjenjivanja učenika u nastavi

ELEM.	KATEGORIJA CILJA	ELEMENTI PRAĆENJA I OCJENJIVANJA	PREDMET PRAĆENJA I OCJENJIVANJA – ŠTA PRATIMO I OCJENJUJEMO?
ZNANJE	<ul style="list-style-type: none">– POZNAVANJE ČINJENICA I INFORMACIJA (deklarativno znanje ŠTA)– POZNAVANJE POSTUPAKA I PROCEDURA (proceduralno znanje KAKO)	<ul style="list-style-type: none">– KOLIKO UČENIK ZNA?	<ul style="list-style-type: none">– KOLIČINA ZNANJA, informacija, podataka, definicija, događaja iz prošlosti, postupaka, procedura, djela itd. (proceduralno i deklarativno znanje)
KOGNITIVNE VJEŠTINE	<ul style="list-style-type: none">– SPOSOBNOST UČENJA– ANALIZIRANJA– UPOREĐIVANJA– POVEZIVANJA– ZAKLJUČIVANJA	<ul style="list-style-type: none">– RAZUMIJEVANJE I ZAKLJUČIVANJE (SPOSOBNOST UČENJA, ANALIZIRANJA, UPOREĐIVANJA, POVEZIVANJA I ZAKLJUČIVANJA)	<ul style="list-style-type: none">– KVALITET ZNANJA– Ono što zna, da li učenik može: interpretirati na svoj način, prevesti u drugi oblik, rastaviti na djelove, uporediti, povezati, klasifikovati i sl?
	<ul style="list-style-type: none">– RJEŠAVANJE PROBLEMA– KRITIČKO MIŠLJENJE– KREATIVNOST	<ul style="list-style-type: none">– PRIMJENA I TRANSFORMACIJA (SPOSOBNOST RJEŠAVANJA PROBLEMA, KREATIVNO I KRITIČKO MIŠLJENJE)	<ul style="list-style-type: none">– Da li ono što učenik zna može PRIMIJENITI U NOVOJ SITUACIJI kako bi RIJEŠIO PROBLEM, ODREDIO KVALITET, ispravnost, KREIRAO neku novu cjelinu i sl?

7 Bloom, B. S. (1956); Ganje, R. M (1985); Anderson, J. R. (1985) i drugi, smatraju da ne postoji jedna, već više vrsta, nivoa znanja. Prema ovom shvatanju, viši nivoi znanja uključuju kognitivne vještine i sposobnosti: zaključivanje, rješavanje problema, kreativno i kritičko mišljenje.

KOMUNIKACIJSKE VJEŠTINE	<ul style="list-style-type: none"> – RAZUMIJEVANJE, – GOVORENJE, – PISANJE, – PREZENTOVANJE, – IZLAGANJE, – DISKUTOVANJE... 	<p>IZVOĐENJE:</p> <p>KAKO UČENIK KORISTI OSNOVNA SREDSTVA KOMUNIKACIJE?</p>	<ul style="list-style-type: none"> – DA LI UČENIK MOŽE PONOVI TI ONO ŠTO JE REČENO (za aktivno slušanje)? – DA LI UČENIK MOŽE JASNO I ORGANIZOVANO IZLOŽITI VLASTITU MISAO (govor)? – DA LI UČENIK MOŽE NAPISATI TEKST GRAMATIČKI I PRAVOPIŠNO TAČNO (pisanje)? – DA LI UČENIK MOŽE UVJERLJIVO PREDSTAVITI NAJVAŽNIJE ASPEKTE ZADATE TEME (prezentovanje)? – ZNA LI UČENIK KORISTITI ARGUMENTE ZA/PROTIV (diskusija)?
SOCIJALNE VJEŠTINE	<ul style="list-style-type: none"> – VJEŠTINE TIMSKOG RADA – SARADNJA – TOLERANCIJA – EMPATIJA – KONTROLA EMOCIJA... 	<p>IZVOĐENJE:</p> <p>KAKO SARADUJE, PRIHVATA DRUGAČIJE MIŠLJENJE, KONTROLIŠE EMOCIJE?</p>	<ul style="list-style-type: none"> – MOŽE LI UČENIK SLUŠATI DRUGE BEZ PREKIDANJA (rad u grupi)? – PRIHVATA LI UČENIK DRUGAČIJA MIŠLJENJA? – KONTROLIŠE LI EMOCIJE? – IMA LI RAZUMIJEVANJA ZA DRUGE (da li pruža pomoć)?
PSIHO MOTORNE VJEŠTINE	<p>U NASTAVI LIKOVNE KULTURE</p> <ul style="list-style-type: none"> – CRTANJE – SLIKANJE – GRAFIKA – ... <p>U NASTAVI FIZIČKOG VASPITANJA</p> <ul style="list-style-type: none"> – GIMNASTIKA – KOŠARKA – ... 	<p>IZVOĐENJE:</p> <ul style="list-style-type: none"> – KVALITET IZVEDENE RADNJE – RAZUMIJEVANJE SMISLA RADNJE 	<ul style="list-style-type: none"> – DA LI UČENIK ZNA POSTUPAK IZVOĐENJA? – DA LI MOŽE DA IZVEDE ŽELJENU RADNJU? – SA KOJOM PRECIZNOŠĆU I BRZINOM učenik može da izvede radnju? – KVALITET IZVEDENE RADNJE (prezentacije, crteža, pjevanja, igranja, sviranja...) – RAZUMIJEVANJE SMISLA RADNJE (npr. zašto je nešto uradio na taj način)
STAVOVI, VRIJEDNOSTI, OSOBINE	<ul style="list-style-type: none"> – SAMOSVJESNOST – SAMOPOUZDANJE – SAMOSTALANOST – SAMOKONTROLA – OPTIMIZAM – RADOZNALOST – ODGOVORNOST – UPORNOST – INICIJATIVNOST 	<p>ZALAGANJE I ODNOS PREMA NASTAVI</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Da li se učenik uključuje u razne oblike rada? – Da li je motivisan na času? – radoznalost (postavljanje pitanja) – marljivost u izvršavanju postavljenih zadataka – uključenost u vannastavne aktivnosti – odgovornost u izvršavanju školskih obaveza – inicijativnost (davalje prijedloga)

V Kriterijumi ocjenjivanja

KRITERIJUMI OCJENJIVANJA daju odgovor na pitanje:

Kako izgleda očekivano postignuće učenika na pojedinim nivoima usvojenosti pojedinih obrazovno-vaspitnih ishoda?

- utvrđuju se na tri nivoa: osnovni, srednji i viši nivo;
- utvrđuju se posebno za svaki od usvojenih elemenata praćenja i vrednovanja učenika i to na osnovu određenih principa.

Nova praksa ocjenjivanja podrazumijeva **definisanje jasnih kriterijuma ocjenjivanja**. Kriterijumi se utvrđuju polazeći od ishoda programa i opisuju šta učenik treba da zna, koje vještine i kakve oblike ponašanja treba da pokaže kako bi zavrijedio određenu ocjenu. Cilj kriterijskog ocjenjivanja je odgovor na pitanje: *Koliko je učenik postigao u odnosu na predviđeni kriterijum i to za svaki od ranije utvrđenih elemenata ocjenjivanja, za: znanje, vještine i ponašanje učenika?*

1. Kriterijumi ocjenjivanja znanja

Prilikom definisanja kriterijuma ocjenjivanja ZNANJA obično se koristi tzv. Blumova taksonomija⁸, bilo revidirana ili klasična, kao u narednom primjeru:

Učenici mogu prepoznati ili reprodukovati informacije u obliku u kom su ih naučili. Učenik poznaje terminologiju, zna specifične činjenice, datume, ličnosti, mjesta, ključne ideje; zna: ko, što, gdje, kada...	ZNANJE	Navođenje Nabrajanje Označavanje Imenovanje Prepoznavanje Ponavljjanje
Učenici mogu objasniti ili transformisati naučene informacije. Učenik naučeno izražava svojim riječima, objašnjava, navodi primjere, interpretira grafikone, tabele, karte i sl.	RAZUMIJEVANJE	Objašnjavanje Sažimanje Parafraziranje Opisivanje Ilustrovanje
Učenici naučeno mogu koristi u novim situacijama. Učenik upotrebljava pojmove u novim kontekstima, pravilno primjenjuje procedure, naučene zakone, rješava probleme i sl.	PRIMJENJIVANJE	Upotrebljavanje Rješavanje Primjenjivanje

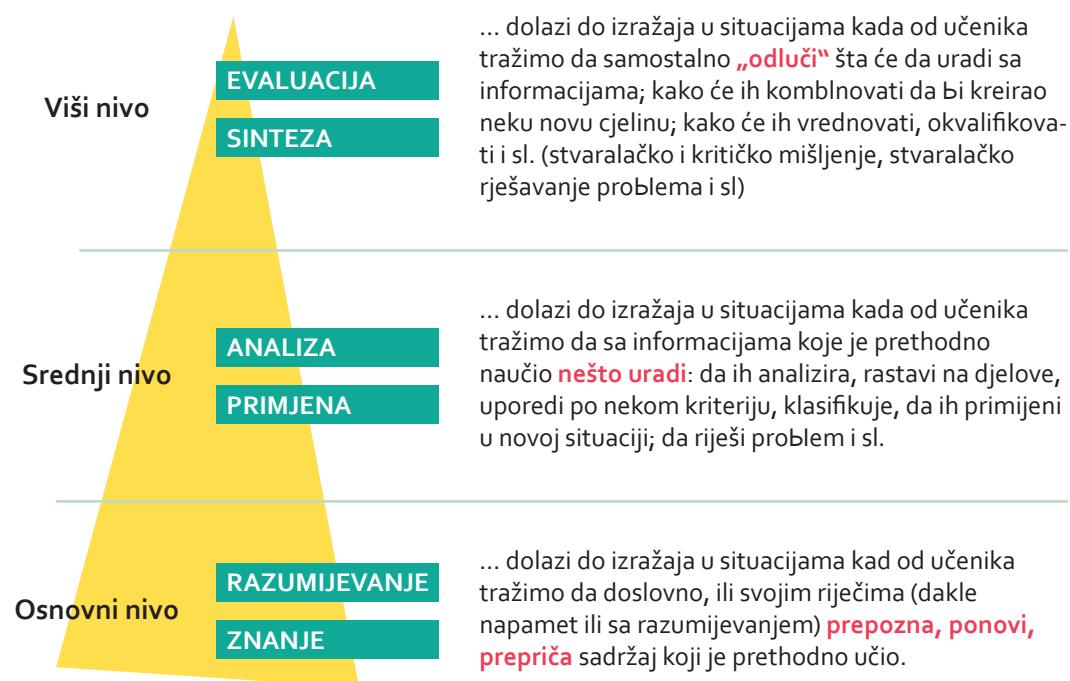
⁸ B. S. Bloom (Taxonomy Of Educational Objectives, 1956)

Materijal koji uče učenici mogu raščlaniti, utvrditi osnovne elemente, uporediti ih, klasifikovati i sl. Učenik otkriva glavne ideje, razlikuje činjenice i zaključke, razlikuju bitno od nebitnog, uočava sličnosti i razlike...	ANALIZIRANJE	Raščlanjivanje Klasifikovanje Upoređivanje Kontrastiranje Odvajanje
Učenik povezuje ili kombinuje ideje u neku, za njega, novu cjelinu; pokazuje sposobnost da nepovezane elemente poveže u nove funkcionalne cjeline, da ih reorganizuje u nove oblike i strukture.	KREIRANJE	Kreiranje Smišljanje Razvijanje Stvaranje Napisati Izraditi
Učenik vrednuje kvalitet ili ispravnost nečega koristeći određene kriterijume i standarde; sposoban je da procijeni vrijednost, da donese odluku na osnovu datih kriterija, da izrazi svoje mišljenje, da sudi.	VREDNOVANJE	Vrednovanje Argumentovanje Preporučivanje Obrazlaganje Kritikovanje Predlaganje

I drugi autori, npr. R. M. Gagne i J. R. Anderson⁹ ponudili su svoje taksonomije znanja. Za sve njih je zajedničko da smatraju da postoje različiti nivoi znanja i da svaki viši nivo objedinjuje prethodne i uključuje sve kompleksnije misaone procese i podrazumijeva **viši kvalitet znanja**.

Koji su nivoi/vrste znanja?

Ganje, R. M. (1985) Bloom, B. S. (1956) Anderson, J. R. (1985)

⁹ R. M. Gagne: *The Conditions of Learning*, 1985.; J. R. Anderson: *Cognitive Psychology*, 1985.

Analizirajući različite pristupe kod utvrđivanja kriterija ocjenjivanja znanja, nama se čini da je najpogodnije razlikovanje postignuća učenika na **tri nivoa**:

– PRVI nivo zahtjeva:

POZNAVANJE ČINJENICA I INFORMACIJA U MANJE-VIŠE IZVORNOM OBLIKU

(činjenično znanje, poznavanje i razumijevanje činjenica, podataka, definicija...)

– DRUGI nivo zahtjeva:

UTVRĐIVANJE RELACIJA MEĐU ELEMENTIMA ZNANJA – ZAKLJUČIVANJE

(analiza, izdvajanje elemenata i utvrđivanje odnosa među njima: upoređivanje, razlikovanje, povezivanje, klasifikovanje, određivanje uzroka i posljedice, zaključivanje)

– TREĆI, najviši nivo zahtjeva:

LIČNI, AUTONOMAN ODNOS UČENIKA PREMA SADRŽAJU KOJI UČI

(primjena, analiza i sinteza: vrednovanje i selekcija, opredjeljivanje, primjena u novim okolnostima-u novoj situaciji, transformacija u novi oblik, novu cjelinu i sl)

Kriterijumi ocjenjivanja u kognitivnom području

	Kvalitet znanja	Definicija	Poređenja
I Nivo	<p>POZNAVANJE ČINJENICA I INFORMACIJA U MANJE-VIŠE IZVORNOM OBLIKU</p> <p>(činjenično znanje, poznavanje i osnovno razumijevanje činjenica, podataka, definicija...)</p>	<p>Prisjećanje i elementarno razumijevanje činjenica i informacija u osnovnom obliku (onako kako su date)</p>	<p>BLUM</p> <p>– Prisjećanje i elementarno razumijevanje</p> <p>GANJE</p> <p>– Verbalno znanje</p> <p>ANDERSON</p> <p>– Deklarativno znanje</p>
II Nivo	<p>UTVRĐIVANJE RELACIJA MEĐU ELEMENTIMA ZNANJA – ZAKLJUČIVANJE</p> <p>(analiza, izdvajanje elemenata i utvrđivanje odnosa među njima: poređenje, razlikovanje, povezivanje, klasifikovanje, odrediti uzroke i posljedice)</p>	<p>Sa informacijama se može nešto uraditi:</p> <p>– analizirati</p> <p>– urediti (klasifikovati)</p> <p>– povezati</p> <p>– transformisati</p> <p>– izvesti zaključak</p>	<p>BLUM</p> <p>– Analiziranje i zaključivanje</p> <p>GANJE</p> <p>– Intelektualne vještine</p> <p>ANDERSON</p> <p>– Procesno znanje</p>

III Nivo	<p>LIČNI, AUTONOMAN ODNOS UČENIKA PREMA SADRŽAJU KOJI UČI</p> <p>(primjena, analiza i sinteza: vrednovanje i selekcija, opredjeljivanje, primjena u novim okolnostima (u novoj situaciji), transformacija u novi oblik, novu cjelinu i sl)</p>	<p>Od postojećih informacija učenik može stvoriti nešto novo u odnosu na njih same (primjena znanja u novoj situaciji, na nov način; stvaranje nove cjeline; lični stav)</p>	<p style="text-align: center;">BLUM</p> <p>– Kritičko mišljenje i stvaralačko rješavanje problema</p> <p style="text-align: center;">GANJE</p> <p>– Kognitivne strategije</p> <p style="text-align: center;">ANDERSON</p> <p>– Metakognitivno znanje</p>
-----------------	--	--	---

4.1. Primjeri očekivanih ishoda¹⁰ za različite nivoe znanja

Savremeni autori: Blum, B.S. (1956); Ganje, R.M (1985); Andreson, J.R. (1985) Marzano, R. (1988; 1998); Wolfock (1998) i dr. tvrde da se znanje sastoji od **nekoliko nivoa** (da postoje niži i viši nivoi znanja), da između različitih nivoa postoji hijerarhijski odnos (da viši nivoi znanja obuhvataju i uključuju niže), da različiti nivoi znanja počivaju na različitim misaonim procesima (da su viši nivoi znanja kompleksniji od nižih i da u sebi integrišu kognitivne i metakognitivne vještine) i, što je najvažnije, da se različiti nivoi znanja dostižu i dokazuju putem različitih aktivnosti učenja.

PRVI NIVO ZAHTJEVA

POZNAVANJE ČINJENICA I INFORMACIJA U MANJE-VIŠE IZVORNOM OBLIKU

(činjenično znanje, poznavanje i osnovno razumijevanje činjenica, podataka, definicija...)

Početni nivo podrazumijeva prisjećanje i interpretiranje podataka, činjenica, procesa koji su bili predmet učenja u školi. Ovaj nivo odgovora onome što Blum naziva reprodukcijom, a što bismo još mogli nazvati UPOZNATOST ili OBAVIJEŠTENOST. Obaviještenost se može odnositi na sasvim jednostavne činjenice (npr. da godina ima četiri godišnja doba), ali i na vrlo kompleksne teorijske postavke specifične za svaki školski predmet.

PRIMJERI ZADATAKA/AKTIVNOSTI UČENJA KOJI ANGAŽUJU OVAJ NIVO ZNANJA:

- **SELEKTIVNO PRISJEĆANJE** – Učenik navodi hemijske materije koje se nalaze u kostima;
- **NAVOĐENJE** – Učenik tačno navodi dva lanca ishrane od onih koji su obrađivani na času;
- **NABRAJANJE** – Učenik treba da tačno nabroji najmanje 80% raznih zanimanja;

¹⁰ Primjeri ishoda definisanih na osnovu:

Edwards, C., Fisher, F., str.65-72; Nerbovig, M, i Klausmeier, H, 1974, str. 57-58; Knežević, Lj.,1995, str. 63, prema Gojkov dr Grozdanka, 2003.

Bloom, S. B., *Taksonomija ili klasifikacija obrazovnih i odgojnih ciljeva*, knjiga I, kognitivno područje, Jugoslovenski zavod za proučavanje školskih i prosvetnih pitanja, Beograd, 1970

Knežević, Lj.: *Teorijski osnovi metodike nastave prirode i društva*, str. 63., Učiteljski fakultet u Beogradu, Beograd, 1995.

- **ODREĐIVANJE** – Učenik treba da odredi koji je glavni grad...:
- **PONAVLJANJE** – Učenik svojim riječima treba da prepriča tekst;
- **OPISIVANJE** – Učenik svojim riječima treba da objasni proces kruženja vode u prirodi;
- **PREVOĐENJE** – Učenik treba da matematički obrazac izrazi riječima, i obratno;
- **TUMAČENJE** – Učenik treba da pročita grafikone, da na osnovu grafikona (kretanje temperature, oblaka i padavina) sačini kratak izvještaj o vremenu za prethodni period;
- **OBJAŠNJAVANJA** – Učenik treba svojim riječima da opiše etape preobražaja insekata.

DRUGI NIVO ZAHTJEVA

UTVRĐIVANJE RELACIJA MEĐU ELEMENTIMA ZNANJA – ZAKLJUČIVANJE

(analiza, izdvajanje elemenata i utvrđivanje odnosa među njima: poređenje, razlikovanje, povezivanje, klasifikovanje, određivanje uzroka i posljedica)

Naredni nivo, Anderson naziva *procesnim znanjem* jer dolazi do izražaja u procesu učenja, a Ganje *intelektualnim vještinama* jer podrazumijeva zaključivanje i utvrđivanje relacija među djelovima sadržaja koji se uče. Na ovom nivou od učenika se očekuje da sa informacijama koje je naučio nešto uradi, da ih *uporedi* (da utvrdi sličnosti i razlike između dvije ili više postavki), *klasifikuje* (da utvrđene elemente organizuje u kategorije na osnovu njihovih karakteristika), *primijeni* (da iskoristiti u novoj situaciji i riješi problem). Prema Blumovoj taksonomiji ovom nivou znanja odgovaraju analiza i primjena znanja.

PRIMJERI ZADATAKA/AKTIVNOSTI UČENJA KOJI ANGAŽUJU OVAJ NIVO ZNANJA:

- **ZAHTEV DA SE IZVRŠI ANALIZA** – Učenik treba da izdvoji glavne osobine nervnog sistema;
- **OBRAZLAGANJE RELACIJE** – Učenik treba da objasni odnos između bavljenja fizičkim aktivnostima i zdravlja;
- **NALAŽENJE PRIMJERA** – Učenik treba da navede primjere iz svog okruženja za individualne razlike kod čovjeka;
- **UPOREĐIVANJE DVIJE STVARI** – Učenik treba da uporedi životinjsku zajednicu i ljudsko društvo (sličnosti i razlike);
- **UPOREĐIVANJE DVIJE STVARI U ODNOSU NA ODREĐENU OSNOVU** – Učenik treba da uporedi tjelesni pokrivač kod sisara i čovjeka;
- **KLASIFIKACIJA** – Učenik treba da utvrdi u koju grupu kostiju spada grudna kost;
- **PRIMJENA** – Učenik, na osnovu informacija o geografskoj širini i dužini, treba da izmjeri položaj jednog geografskog objekta iz okoline i da ga ucrtava u njegovu kartu.

TREĆI, NAJVIŠI NIVO ZAHTJEVA

LIČNI, AUTONOMAN ODNOS UČENIKA PREMA SADRŽAJU KOJI UČI

(primjena, analiza i sinteza: vrednovanje i selekcija, opredjeljivanje, primjena u novim okolnostima, u novoj situaciji, transformacija u novi oblik, novu cjelinu i sl)

Najviši nivo znanja Ganje naziva *kognitivnim strategijama*, a Anderson *metakognitivnim znanjem*. Ovaj nivo je obilježen ličnim, osobenim, autonomnim odnosom učenika prema sadržaju koji uči, ali i prema vlastitom kognitivnom funkcionisanju tokom učenja. Učenik ovdje zauzima **ličnu poziciju** u odnosu na ponuđeni sadržaj, ocjenjuje njegovu valjanost ili ga transformiše kako bi kreirao novu cjelinu. I sam tok procesa učenja podređen je autonomnoj kontroli od strane učenika. Učenik ovdje samostalno odlučuje šta će da učini, koji od dva puta je bolji kako bi npr. riješio neki problem. Najviši oblici mišljenja: *kreativno i kritičko mišljenje, kao i stvaralačko rješavanje problema* iz Blumove taksonomije odgovaraju ovom nivou znanja.

PRIMJERI ZADATAKA/AKTIVNOSTI UČENJA KOJI ANGAŽUJU OVAJ NIVO ZNANJA:

- **UTVRĐIVANJE ISPRAVNOSTI NEKOG ISKAZA** – Učenik treba da navede argumente za tvrdnje da je čovek jedino svjesno biće: Slažeš li se s tim da je čovek postao od majmuna?;
- **KREIRANJE NOVIH POSTUPAKA** – Zahtjev da učenik predloži način kako da se izvjesne pojave dokažu u prirodi ili eksperimentom (da kreira dokazni postupak);
- **IZRADA SAMOSTALNIH I ORIGINALNIH IZVJEŠTAJA** – Zahtjev da učenik saopštenjem prenese na drugog svoje misli i osjećanja o nekoj pojavi, procesu, događaju (da samostalno kreira izvještaj o...);
- **ANALIZA SA PRIJEDLOGOM MJERA ZA RJEŠAVANJE PROBLEMA** – Zahtjev da učenik na osnovu podataka o zagađenosti vazduha i o raspoloživim resursima voda napravi izvještaj u kome bi izložio rezultate analize i prijedlog plana za obezbjeđivanje čistijeg vazduha i vode za buduće generacije;
- **ANALIZA ISPRAVNOSTI I DOSLJEDNOSTI U IZNOŠENJU ZAKLJUČAKA** – Učenik vrši procjenu valjanosti određenog izvještaja iz ugla glavnih naučnih kategorija, kao što su hipoteza, važnost podataka, dosljednost u zaključivanju i sl.
- **PRIMJENA PRAVILA ILI PRINCIPA U NOVIM SITUACIJAMA** – Koristeći postojeće znanje i principe učenik treba da riješi određeni problem (problem čije rješenje ranije nije uvježbavano);
- **DOKAZIVANJE** – Učenik treba da izvede dokaze za određenu postavku: Kako se dokazuje da se u kostima nalaze neorganske materije i koje?;
- **PREDVIĐANJE (PRETPOSTAVKA)** – Učenik treba da predvidi kako bi se razvijala ljudska vrsta ukoliko bi klima na Zemlji postajala: a) sve hladnija, b) sve toplija.

Nova praksa ocjenjivanja podrazumijeva da nastavnik za svaki obrazovno-vaspitni ishod iz programa izradi kriterijume ocjenjivanja na tri nivoa. Kriterijumi ocjenjivanja opisuju očekivano postignuće učenika na različitim nivoima usvojenosti programa.

Primjer izrade kriterijuma ocjenjivanja znanja za predmet Psihologija

Obrzovno-vaspitni ishod:

Na kraju učenja učenik će moći da razlikuje normalno od neprilagođenog i poremećenog ponašanja

Kriterijumi ocjenjivanja

I nivo zahtijeva	II nivo zahtijeva	III nivo zahtijeva
POZNAVANJE ČINJENICA I INFORMACIJA U MANJE-VIŠE IZVORNOM OBLIKU	UTVRĐIVANJE RELACIJA MEĐU ELEMENTIMA ZNANJA – ZAKLJUČIVANJE	LIČNI, AUTONOMAN ODNOS UČENIKA PREMA SADRŽAJU KOJI UČI
(činjenično znanje, poznavanje i osnovno razumijevanje činjenica, podataka, definicija...)	(analiza i razumijevanje: izdvajanje elemenata i utvrđivanje odnosa među njima: poređenje, razlikovanje, povezivanje, klasifikovanje; odrediti uzroke i posljedice)	(primjena, analiza i sinteza: vrednovanje i selekcija, opredjeljivanje, primjena u novim okolnostima, u novoj situaciji, transformacija u novi oblik, novu cjelinu i sl)
<ul style="list-style-type: none"> – Učenik NAVODI i OBJAŠNJAVA kriterijume za razlikovanje normalnog i nenormalnog ponašanja; – NABRAJA osnovne oblike neprilagođenih i poremećenih oblika u ponašanju; – OPISUJE pojedine oblike neprilagođenog ponašanja uz navođenje primjera iz udžbenika 	<ul style="list-style-type: none"> – Na konkretnim primjerima učenik RAZLIKUJE normalno od nenormalnog ponašanja; – uz određene oblike neprilagođenog i poremećenog ponašanja POVEZUJE adekvatne načine prevencije i liječenja; – pojedine oblike neprilagođenog ponašanja KLASIFIKUJE po dimenziji E-I (ekstraverzija – introverzija) 	<ul style="list-style-type: none"> – Učenik OCJENJUJE uslove u kojima danas odrastaju mladi s obzirom na mogućnost pojave neprilagođenih oblika ponašanja; – PREDLAŽE načine kako on i/ili zajednica mogu doprinijeti pozitivnim promjenama, ali i negativnim (igmatizacija, odbacivanje i slično); – RAZVIJA sistem preventivnih mjera u školi uz argumentaciju njihove efikasnosti

2. Osnovna pravila za pisanje kriterijuma ocjenjivanja

Prilikom pisanja kriterijuma ocjenjivanja, nastavnik se pridržava određenih pravila.

a) Prvo pravilo odnosi se na **diferencijaciju** ishoda učenja po nivoima.

Ishode učenja predviđene programom nastavnik raspoređuje u tabeli koja pretpostavlja različite nivoe usvojenosti, pri čemu svaki viši nivo usvojenosti programa podrazumijeva viši:

- **KVALITET ZNANJA** (viši nivo kognitivne obrade sadržaja)
- **KVANTITET ZNANJA** (veći broj činjenica, podataka, sadržaja kojima se tokom učenja „operiše“ ili kojima učenik treba da vlada)

Nivoi usvojenosti programa–ishoda

	I nivo zahtijeva	II nivo zahtijeva	III nivo zahtijeva
KVALITET obrade sadržaja	POZNAVANJE ČINJENICA I INFORMACIJA U MANJE-VIŠE IZVORNOM OBLIKU	UTVRĐIVANJE RELACIJA MEĐU ELEMENTIMA ZNANJA– ZAKLJUČIVANJE	LIČNI, AUTONOMAN ODNOS UČENIKA PREMA SADRŽAJU KOJI UČI
KVANTITET (obim) obrade sadržaja	Odnosi se na ono što je OSNOVNO, što je predviđeno obrazovno- vaspitnim ishodom.	Odnosi se na ono što je sada predmet učenja, ali i ono sa čime se upoređuje, npr. što je RANIJE NAUČENO.	Uključuje školsko, ali i vanškolska znanja, LIČNO ISKUSTVO, lična zapažanja u vezi sa onim što se uči.

b) Drugo pravilo se odnosi na **način pisanja ishoda** učenja.

Prilikom pisanja ishoda učenja u tabeli treba se pridržavati sljedećih pravila. Ishodi se opisuju glagolima koji su **MJERLJIVI**, ili makar spolja vidljivi¹¹ (npr. učenik će: *navesti, razlikovati, ocijeniti, izraditi*, a izbjegavaju se glagoli koji to nijesu (npr. učenik će: *razumjeti, usvojiti, znati, upoznati...*);

¹¹ Vidi primjere glagola po nivoima u nastavku.

Klasifikacija glagola po nivoima

PRVI nivo zahtijeva: POZNAVANJE ČINJENICA I INFORMACIJA U MANJE VIŠE IZVORNOM OBLIKU (činjenično znanje, poznavanje i razumijevanje činjenica, podataka, definicija...)	DRUGI nivo zahtijeva: UTVRĐIVANJE RELACIJA MEĐU ELEMENTIMA ZNANJA-ZAKLJUČIVANJE (analiza, izdvajanje elemenata i utvrđivanje odnosa među njima: upoređivanje, razlikovanje, povezivanje, klasifikovanje, određivanje uzroka i posljedice, zaključivanje)	TREĆI, najviši nivo zahtijeva: LIČNI, AUTONOMAN ODNOS UČENIKA PREMA SADRŽAJU KOJI UČI (primjena, analiza i sinteza: vrednovanje i selekcija, opredjeljivanje, primjena u novim okolnostima – u novoj situaciji, transformaciju u novi oblik, novu cjelinu i sl)
PONOVI NABROJI NAVEDI PRISJETI SE IDENTIFIKUJ PREPOZNAJ POKAŽI OZNAČI NAVEDI IME PREPRIČAJ OPIŠI OBJASNI ILUSTRUJ	UPOREDI GRUPIŠI RAZSVRSTAJ SORTIRAJ RAŠČLANI SAŽMI IZDOJ PRONAĐI VEZE ODREDI RAZLIKE ODREDI SLIČNOSTI KLASIFIKUJ ODREDI UZROKE NAVEDI POSLJEDICE PRIMIJENI DEMONSTRIRAJ SPROVEDI IZVEDI	SMISLI KREIRAJ DIZAJNIRAJ OSMISLI OCIJENI OPREDIJELI SE NAVEDI ARGUMENTE OPRAVDAJ KRITIKUJ PRESUDI RIJEŠI PROBLEM PRETPOSTAVI PLANIRAJ ORGANIZUJ PROIZVEDI PROJEKTUJ PREDLOŽI PREPORUČI

Po pravilu, jedan ishod se opisuje sa jednim aktivnim glagolom (treba izbjegavati suviše duge, neprecizne formulacije kao i veliki broj ishoda po nivoima–kriterijume treba izraziti sa najviše 3 do 4 ishoda za svaki nivo).

c) Treće pravilo se **odnosi na provjeru**, da li je ishod dobro formulisan.

Ishod je dobro formulisan ukoliko je:

- **MJERLJIV** (ako ga je moguće na neki način spolja posmatrati i mjeriti),
- **RAZUMLJIV** (ako je razumljiv i za druge nastavnike, učenike, roditelje) i
- **RELEVANTAN ZA CILJ I SADRŽAJ PREDMETA** (ako opisuje određeni nivo usvojenosti programa).

3. Utvrđivanje kriterijuma ocjenjivanja za vještine, sposobnosti, ponašanja

Na sličan način se utvrđuju kriterijumi i za druge elemente ocjenjivanja npr. za komunikacijske vještine (razumijevanje, govor, pisanje), za odnos učenika prema nastavi i sl. U svim ovim slučajevima prije razrade kriterijuma po nivoima potrebno je utvrditi **INDIKATORE**¹², pokazatelje uspjeha učenika u određenom području, a zatim te indikatore razraditi po nivoima.

ŠTA JE INDIKATOR?

Indikator je pokazatelj stanja neke pojave, npr. indikatori za **RAZUMIJEVANJE PROČITANOG U STRANOM JEZIKU**, da li učenik razumije pročitani tekst, su:

- Učenik može da **DA ODGOVORI NA JEDNOSTAVNA PITANJA** u vezi sa pročitanim tekstom;
- Učenik svojim riječima **MOŽE DA KAŽE O ČEMU SE GOVORI** u tekstu;
- Učenik može **DA NAVEDA OSNOVNE PODATKE** koji su sadržani u tekstu i sl.

Kada su u pitanju vještine, sposobnosti, ponašanja, pored već pomenutih kriterijuma za diferencijaciju ishoda učenja po nivoima – kvalitet i kvantitet¹³, koriste se i dodatni kao što su **BRZINA I TAČNOST IZVOĐENJA** (za određeno vrijeme; brzim/sporim tempom; uz manje grešaka; sa najmanje 50% tačnosti i sl).

Primjeri kriterijuma za brzinu i tačnost

PRIMJERI KRITERIJUMA BRZINE	PRIMJERI KRITERIJUMA TAČNOSTI
– za određeno vrijeme	– u potpunosti, djelimično, minimalno
– sporim, umjerenim, bržim tempom	– sa 50% tačnosti
	– uz minimum grešaka, bez greške

Kako bi se očekivani ishodi dodatno precizirali, ponekad se dodaje i **USLOV** pod kojim se obavlja aktivnost (samostalno, uz pomoć nastavnika, koristeći udžbenik i sl).

Primjeri uslova

PRIMJERI USLOVA	„OSTATAK” ISHODA
– Uz pomoć udžbenika...	Odgovara na pitanja...
– Bez pomoći sa strane...	Izvodi...
– Samostalno; u grupi...	Izvršava...

12 Blumova taksonomija je, zapravo, popis indikatora određenog nivoa znanja.

13 Vidi pravila za diferencijaciju ishoda po nivoima, 1. pravilo.

Uslovi opisuju okolnosti pod kojima će se izvoditi aktivnost na koju se ishod odnosi. Pod uslovima se podrazumijevaju i različita sredstva ili pomoć koja treba obezbijediti, ili druga pomagala koja će se davati ili oduzimati.

PRIMJERI UTVRĐIVANJA KRITERIJA ZA VJEŠTINE, SPOSOBNOSTI I PONAŠANJA

Razumijevanje u nastavi stranog jezika

Indikatori:

- UČENIK MOŽE DA PONOVI KLJUČNE DJELOVE TEKSTA/SAOPŠTENJA
- UČENIK MOŽE DA ODGOVORI NA JEDNOSTAVNA PITANJA
- UČENIK MOŽE IZVRŠITI ZAHTEJEV

Osnovni nivo	Srednji nivo	Viši nivo
<ul style="list-style-type: none"> – Svojim riječima učenik može da ponovi kraći tekst, – tačno odgovara na zahtjeve nastavnika koji su izraženi sporijim tempom, – učestvuje u razgovoru, ali mu je često potrebno nešto ponoviti ili pojednostaviti neke djelove rečenice 	<ul style="list-style-type: none"> – Učenik svojim riječima može da ponovi tekst od nekoliko redova, – odgovara na pitanja koja su izražena normalnim govornim tempom, ali mu je ponekad potrebno nešto ponoviti 	<ul style="list-style-type: none"> – Učenik svojim riječima može da ponovi ključne stvari iz dužeg teksta, – odgovara na pitanja sagovornika izrečena u normalnom tempu, – učestvuje u razgovoru i odgovara na pitanja sagovornika (u potpunosti razumije pisani i slušani tekst)

Govorno izražavanje

Indikatori:

- MOŽE JASNO I ORGANIZOVANO IZLOŽITI MISLI
- GOVORI GRAMATIČKI TAČNO, KNJIŽEVNIM JEZIKOM
- MOŽE NAPRAVITI RAZUMLJIV I LOGIČKI ORGANIZOVAN NACRT USMENOG SAOPŠTENJA

Osnovni nivo	Srednji nivo	Viši nivo
<ul style="list-style-type: none"> – Učenik se može sporazumijevati i pri tome se služi skromnim fondom riječi; – misao je ponekad nejasna zbog gramatičkih grešaka i pogrešnog redosljeda riječi; – ima poteškoća u čitanju, izgovoru i intonaciji, ali je cjelina prihvatljiva i razumljiva 	<ul style="list-style-type: none"> – Učenik govori korektno, ali je u pojedinim elementima nesiguran; – govori uz gramatičke greške koje ne utiču na razumijevanje smisla rečenice; – ponekad upotrijebi riječ ili frazu neadekvatno ili sa pogrešnim izgovorom 	<ul style="list-style-type: none"> – Učenik slobodno i bez oklijevanja izgovara svoje misli, aktivan je u konverzaciji; – čita i priča s razumijevanjem, korektno i tačno s pravilnim izgovorom; – fluentno govori, bez većih gramatičkih grešaka

Odnos prema nastavi i zalaganje na času

Indikatori:

- UKLJUČENOST, AKTIVNOST UČENIKA NA ČASU
- MOTIVISANOST NA ČASU
- RADOZNALOST (POSTAVLJANJE PITANJA)
- MARLJIVOST U IZVRŠAVANJU POSTAVLJENIH ZADATAKA
- UKLJUČENOST U VANNASTAVNE AKTIVNOSTI
- ODGOVORNOST U IZVRŠAVANJU ŠKOLSKIH OBAVEZA (DOMAĆIH ZADATAKA)
- INICIJATIVNOST (DAVANJE PRIJEDLOGA)

Osnovni nivo	Srednji nivo	Viši novo
<ul style="list-style-type: none">– Učenik je povremeno zainteresovan i aktivan na času;– rijetko postavlja pitanja i rijetko daje prijedloge na času;– svoje obaveze završava tek nakon upozorenja na moguće negativne posljedice.	<ul style="list-style-type: none">– Učenik je povremeno zainteresovan i aktivan na časovima;– povremeno postavlja pitanja i povremeno daje prijedloge na času;– izvršava obaveze i radi domaće zadatke;– povremeno mu je potrebno skrenuti pažnju na neke propuste.	<ul style="list-style-type: none">– Učenik je gotovo uvijek zainteresovan i aktivno uključen u sve aktivnosti na času;– često postavlja pitanja, ima inicijativu i konstruktivne prijedloge na času;– samostalno i na vrijeme izvršava obaveze, radi domaće zadatke.

VI Oblici praćenja i provjeravanja

Na ocjenjivanje ne treba gledati kao na aktivnost povremenog ocjenjivanja učenika, ono treba da postane aktivnost stalnog praćenja i kontinuiranog prikupljanja informacija o učeniku. Sve što učenik radi, sve u čemu učestvuje, u bilo kom periodu učenja, predmet je praćenja i provjeravanja. Pored *završnog ocjenjivanja*, u školama je potrebno afirmisati praksu *inicijalnog i tekućeg ocjenjivanja*. **Inicijalno** (dijagnostičko ocjenjivanje), **tekuće** (formativno ocjenjivanje) i **završno** (sumativno ocjenjivanje) samo su djelovi jednog jedinstvenog procesa koji podrazumijeva stalno praćenje i kontinuirano prikupljanje informacija o učeniku.

Provjeravanjem i ocjenjivanjem, pored znanja–koliko učenik zna, potrebno je obuhvatiti i druge očekivane promjene kod učenika: sposobnost rješavanje problema, sposobnost kreativnog i kritičkog mišljenja, saradnju, zalaganje u nastavi i sl. Kako bi se pratilo, provjeravalo i na kraju ocijenilo postignuće učenika u svim ovim područjima potrebno je **proširiti repertoar oblika praćenja i provjeravanja učenika**. Pored usmenog i pismenog provjeravanja i testiranja koji se i danas primjenjuju, potrebno je afirmisati i druge oblike praćenja, prije svega *posmatranjem* učešća učenika u različitim aktivnostima: tokom rada na času, u grupi, tokom prezentacije, diskusija, debata, u projektima i sl. Pored eksternog ocjenjivanja od strane nastavnika, potrebno je afirmisati *praksu samoocjenjivanja*, kao i *međusobnog ocjenjivanja učenika*.

OBLICI PRAĆENJA I PROVJERAVANJA UČENIKA

KAKO, U KOJIM SITUACIJAMA, OD STRANE KOGA se prate i provjeravaju učenici?

- INICIJALNO (na početku učenja), TEKUĆE (u procesu učenja),
- ZAVRŠNO (na kraju učenja, ocjenjivanje naučenog)
- USMENO – PISMENO – POSMATRANJEM (izvođenje i učešće)
- EKSTERNO (na osnovu ocjene nastavnika ili drugih učenika) i SAMOOCJENJIVANJE

1. Oblici praćenja i provjeravanja znanja

Pored znanja (poznavanje i razumijevanje činjenica, podataka i definicija), predmet ocjenjivanja su i *kognitivne vještine*: sposobnost analize, upoređivanja, povezivanja i zaključivanja, kao i primjena i transformacija znanja (sposobnost rješavanja problema, kreativno i kritičko mišljenje). Bez obzira na oblik ispitivanja, usmeno ili pismeno, kod provjeravanja znanja ključni su PITANJA I ZADACI koje nastavnik postavlja učenicima.

1.1. Kakva je uloga pitanja i zadataka u nastavi?

U aktivnoj nastavi¹⁴ pitanja i zadaci imaju više funkcija: Prvo, koriste se kao *sredstvo učenja* - služe za pokretanje aktivnosti učenja; drugo, koriste se za *praktikovanje naučenog* - služe za uvježbavanje naučenog, i na kraju, koriste se za *provjeru i ocjenjivanje naučenog* - evaluativna uloga pitanja i zadataka (Prema: Ivić, Pešikan i Antić, 2011).

Koja je ULOGA PITANJA I ZADATAKA u nastavi?

- Koriste se kao SREDSTVO UČENJA,
- za UVJEŽBAVANJE I UTVRĐIVANJE naučenog,
- za PROVJERU I OCJENJIVANJE naučenog.

Bilo da se koriste za pokretanje aktivnosti učenja, za uvježbavanje ili za provjeravanje i ocjenjivanje, NAČIN KAKO UČENICI RJEŠAVAJU ZADATKE, kao i samo RJEŠAVANJE tih zadataka predstavlja predmet praćenja i prikupljanja informacija o znanju učenika.

ŠTA JE PREDMET PRAĆENJA I OCJENJIVANJA KOD PITANJA I ZADATAKA?

1. Način kako učenici rješavaju zadatke ili kako odgovaraju na pitanja
2. Rješavanje tih zadataka ili odgovori učenika na postavljena pitanja

1.2. Osnovni tipovi pitanja i zadataka

Generalno, postoje dva tipa pitanja i zadataka: zadaci otvorenog i zadaci zatvorenog tipa. Kod zadataka otvorenog tipa, učenik treba da samostalno formuliše odgovor, dok su kod zadataka zatvorenog tipa odgovori ponuđeni, a učenik treba da prepozna tačan odgovor.

OSNOVNI TIPOVI ZADATAKA:

- ZADACI OTVORENOG TIPRA – učenik samostalno formuliše odgovor
- ZADACI ZATVORENOG TIPRA – učenik treba da prepozna tačan odgovor

¹⁴ Aktivna nastava/učenje

Zadaci otvorenog tipa nazivaju se još eseji zadaci, dok se zadaci zatvorenog tipa (sin. objektivnog tipa) javljaju u više varijanti.

VARIJANTE ZADATAKA ZATVORENOG TIPRA:

- ZADACI DOPUNJAVANJA – učenik dopunjava praznine u tekstu, u rečenici;
- ZADACI DVOČLANOG IZBORA (tačno/netačno) – učenik odlučuje da li je ponuđena tvrdnja tačna ili netačna;
- ZADACI VIŠESTRUKOG IZBORA – učenik između više ponuđenih bira ispravan ili više ispravnih odgovora;
- ZADACI SREĐIVANJA – ponuđene su određene informacije i zahtjev učeniku je da ih, po nekom kriteriju, sredi, uporedi, spari, klasifikuje (zadaci: sređivanja, upoređivanja, sparivanja, klasifikacije).

Istraživanjem je utvrđeno da tip zadatka koji se zadaje učeniku određuje i način kako će učenici učiti, tj. kako će se pripremati se za njihovo rješavanje. Sax i Collet (1968) su utvrdili da se strategija učenja značajno razlikuje zavisno od tipa zadataka koje učenik očekuje. Zadacima zatvorenog tipa, prema Pešikan, A. i Antić, S. (2015), „može se ispitati poznavanje činjenica i njihovo elementarno razumevanje. Njima nije moguće ispitati znanje do kog se dolazi višim mentalnim procesima“. Učenje za ovu vrstu zadataka fokusira se na učenje izolovanih podataka ili segmenata gradiva. Nasuprot tome, esejski tip zadatka kao i usmeno odgovaranje, od učenika traži da povezuje podatke u veće smislene cjeline, da objasni njihove uzajamne odnose i da samostalno ispriča ključne stvari o određenom fenomenu (Pešikan, A. i Antić, S. str. 15, 2015.).

ULOGA POJEDINIHI TIPOVA ZADATAKA

- ZADACI ZATVORENOG TIPRA (OBJEKTIVNI TIP ZADATKA) – namijenjeni su utvrđivanju činjeničnog znanja, eventualno razlikovanje, razvrstavanje, klasifikovanje...
- ZADACI OTVORENOG TIPRA (ESEJ ZADACI) – traže od učenika da povezuje podatke u veće smislene cjeline, da objasni njihove uzajamne odnose i da samostalno ispriča ključne stvari o određenom fenomenu.

Iako su otvoreni zadaci preduslov angažovanja viših misaonih procesa, ipak se ne može reći da postoji automatska veza između otvorenih tipova zadataka i viših nivoa znanja. U praksi je čest slučaj da otvoreni zadaci samo naizgled zahtijevaju autentičan stav učenika, a suštinski se radi o zadacima reproduktivnog tipa. Ukratko, forma zadatka automatski ne određuje i nivo zadatka. Nivo zadatka određuje njegova unutrašnja struktura, ono što se zadatkom zahtijeva od učenika.

1.3. Nivoi znanja u pitanjima i zadacima

Prema unutrašnjoj strukturi, zadaci se obično dijele u dvije grupe: reproduktivna i problemska (produktivna) pitanja i zadaci.

Reproduktivna pitanja i zadaci služe za ponavljanje ili za provjeravanje usvojenosti znanja (činjenično znanje). Karakteristična su po tome što je odgovor na njih već sadržan, dat u nekom od izvora znanja, nalazi se u predavanju nastavnika ili u tekstu udžbenika. Od učenika se očekuje da određeni sadržaj ponovi, bilo doslovno, bilo skraćeno, svojim riječima. Kod učenika angažuju pamćenje i elementarno razumijevanje sadržaja. Prepoznatljiva su po korijenima: Ko? Kada? Gdje? Navedi! Nabroj! i sl. Mogu se javiti u formi otvorenih (npr. Odgovori..., Dopuni...) ili zatvorenih pitanja (npr. Izaberi tačan odgovor).

Problemska pitanja i zadaci kod učenika angažuju više misaone procese, logičko, a u nekim slučajevima, i kritičko i stvaralačko mišljenje. Suštinska odlika ovih pitanja jeste da se odgovor ne može direktno pronaći u dostupnom izvoru (u predavanju nastavnika ili tekstu udžbenika). Do odgovora se dolazi samostalno: uočavanjem bitnog (npr. *Šta je poenta?*); upoređivanjem i utvrđivanjem sličnosti i razlika (npr. *U čemu su slični? Po čemu se razlikuju?*); uopštavanjem, nalaženjem zajedničkih bitnih obilježja (npr. *Šta se može zaključiti na osnovu iznijetih primjera?*); utvrđivanjem veza i odnosa (npr. *Šta je uzrok, a šta posljedica?*); ocjenjivanjem ispravnosti ili opredjeljivanjem (npr. *U čemu je prednost?*); navođenjem argumenta (npr. *Čime može da se opravda...?*); smišljanjem nečega (npr. grafičkog prikaza nekih činjenica); davanjem prijedloga (npr. *Što predlažeš?*) itd.

Problemska pitanja i zadaci mogu se javiti u različitim oblicima: zadaci esejskog tipa, slobodni sastavi, zadaci tipa upoređivanja, nalaženja sličnosti i razlika, zadaci tipa uopštavanja, procjenjivanja, kreiranja i sl. Pored sazajnih ciljeva, ovim tipom zadataka utvrđuju se i različite intelektualne vještine (analiziranje, upoređivanje, logičko, kritičko i stvaralačko mišljenje), ali i osobine ličnosti (otvorenost za nove ideje, nezavisnost u mišljenju, fleksibilnost, upornost i sl)

Nivoi znanja u zadacima

TIP PITANJA/ZADATAKA	tipičan korijen...
I NIVO	<i>Kako se zove... Kada je... Opiši... Navedi... Nabroj... Definiši... Objasni...</i>
II NIVO	<i>Primijeni... Navedi razlike između... Uporedi... Navedi primjere za... Napravi pregled... Predstavi dijagramom...</i>
III NIVO	<i>Dokaži ispravnost... Predloži... Planiraj... Smisli... U čemu je prednost... Navedi argumente za...</i>

Dakle, zavisno od unutrašnje strukture zadatka zavisi da li se radi o reproduktivnom ili problemskom zadatku, tj. nivo znanja koji se zadatkom ispituje, a umješnost nastavnika sastoji se u tome da uskladi zahtjeve, nivo znanja sa tipom i oblikom zadatka koji zadaje učenicima. U tom smislu korisna je sljedeća tabela:

Odnos nivoa znanja i pojedinih tipova i oblika zadataka

I NIVO zahtijeva	II NIVO zahtijeva	III NIVO zahtijeva
POZNAVANJE ČINJENICA I INFORMACIJA U MANJE-VIŠE IZVORNOM OBLIKU	UTVRĐIVANJE RELACIJA MEĐU ELEMENTIMA ZNANJA	LIČNI, AUTONOMAN ODNOS UČENIKA PREMA SADRŽAJU KOJI UČI
ČINJENIČNO ZNANJE RAZUMIJEVANJE	ZAKLJUČIVANJE	RJEŠAVANJE PROBLEMA (primjena u novoj situaciji) KRITIČKO I KREATIVNO MIŠLJENJE
<ul style="list-style-type: none"> – ZADACI DOPUNJAVANJA: <i>Dopuni započetu rečenicu.</i> – ZADACI DVOČLANOG IZBORA: <i>Zaokruži da li je tačno/netačno.</i> – ZADACI VIŠESTRUKOG IZBORA: <i>Između većeg broja odgovora izaberi tačne.</i> – ZADACI SPARIVANJA: <i>Ponađi parove (npr. država i glavni grad).</i> – ZADACI OTVORENOG TIP: <i>Odgovori kratko svojim riječima (šta, gdje, kada, kako...? Odgovor je ranije u istom obliku učen, ili dat u tekstu ili u predavanju nastavnika).</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – ESEJ: <i>Objasni razlike između tradicionalne i savremene porodice.</i> – PRIKAZ ODREĐENE TEME: <i>Navedi glavne odlike humanizma i renesanse.</i> – ZADACI SREĐIVANJA: <i>Ponudeno rangiraj po važnosti, ili sredi po nekom kriterijumu.</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – UMJETNIČKI IZRAZ – pisanje pjesme, slobodan sastav, komponovanje, dizajniranje... – PROBLEMSKI ZADACI – npr. primjena matematičkih principa u novim okolnostima – LABARATORIJSKE VJEŽBE – npr. dokazivanje ispravnosti neke tvrdnje u fizici ili hemiji – DEBATE – argumentovano zalaganje za neki stav – ISTRAŽIVAČKI PROJEKTI – npr. samostalno istraživanje određene pojave ili problema – ANALIZA SA PRIJEDLOZIMA – npr. <i>Predloži rješenje za datu situaciju.</i> – PRIKAZ DOBRIH I LOŠIH STRANA – traži se argumentacija za ili protiv nekog rješenja – ORGANIZACIJA IZLOŽBE i sl.

2. Oblici praćenja i procjenjivanja vještina i ponašanja učenika

Znanje ocjenjujemo na osnovu tačnosti rješenja i analizom načina rješavanja zadataka. Za praćenje i procjenjivanje vještina ključno je POSMATRANJE NJIHOVOG IZVOĐENJA. Posmatramo sa koliko uvjerljivosti učenik može predstaviti najvažnije aspekte zadate teme (prezentovanje); da li učenik može slušati druge bez prekidanja (tolerancija); može li učenik kontrolisati emocije (samokontrola); kojom brzinom i sa kakvom preciznošću učenik izvodi dvokorak (psihomotorne vještine); koliko je učenik zainteresovan za aktivnosti koje se dešavaju na času (odnos prema predmetu)?; koliko se zalaže, pokazuje inicijativu... Ovo su samo neki od predviđenih ishoda programa koji se najbolje mogu utvrditi posmatranjem učenika tokom izvođenja određene aktivnosti (dok govori, sluša, radi u grupi i sl).

Da bi procjenjivanje na osnovu posmatranja bilo uspješnije, i prije provođenja ovog postupka, potrebno je odgovoriti na neka važna pitanja. Treba znati:

- šta je **predmet** posmatranja (praćenja);
- koji su **indikator**i, pokazatelji kvaliteta – šta ukazuje na kvalitet;
- kojim **instrumentima** je moguće registrovati kvalitet.

2.1. Kako procjenjujemo komunikacijske vještine?

Kada su u pitanju komunikacione vještine interesuje nas koliko učenik efikasno koristi osnovna sredstva komunikacije: govor, slušanje, čitanje i pisanje. **Predmet posmatranja** u ovom slučaju sastoji se u tome da utvrdimo u kojoj mjeri je učenik sposoban da razumije izgovoreno i/ili pročitano, odnosno u kojoj mjeri se efikasno govorno i/ili pismeno izražava. Pored ovih osnovnih predmet posmatranja mogu biti i neke specifičnije komunikacione vještine kao što su: vještina izlaganja, prezentovanja, diskutovanja i sl.

U sljedećoj fazi utvrđuju se **indikator**i kvaliteta, šta ukazuje na efikasnost korišćenja ovih komunikacijskih vještina. Tako npr. da li učenik razumije pročitano ili izgovoreno možemo ustanoviti na osnovu toga da li je učenik u stanju da odgovori na pitanja koja se odnose na sadržaj onoga što je napisano ili izgovoreno.

Primjeri indikatora za pojedine komunikacijske vještine

VJEŠTINE	INDIKATORI
RAZUMIJEVANJE PROČITANOG ILI IZGOVORENOG	– Da li učenik može odgovoriti na pitanja koja se odnose na pročitano ili izgovoreno?
GOVORENJE	– Da li učenik može, jasno i organizovano, izložiti vlastitu misao (govor)?
PISANJE	– Da li učenik može tačno napisati tekst, gramatički i pravopisno (pisanje)?
PREZENTOVANJE	– Da li učenik može uvjerljivo predstaviti najvažnije aspekte zadate teme (prezentovanje)?
IZLAGANJE	– Da li učenik može jasno i organizovano izložiti vlastitu misao (govor)?
DISKUTOVANJE	– Da li učenik zna da koristi argumente za/protiv (diskusija)?

Da bi utvrdili u kojoj mjeri je učenik sposoban da razumije izgovoreno i/ili pročitano, odnosno u kojoj mjeri se efikasno govorno i/ili pismeno izražava, koriste se različiti oblici usmenog i pismenog ispitivanja. *Usmeno ispitivanje* vrši se putem: razgovora, izlaganja učenika na zadatu temu, javnim prezentovanjem bilo samostalnog ili grupnog rada, učešćem u diskusijama, raspravama, usmenim ispitivanjem pojedinih učenika ili cijelog odjeljenja i sl. *Pismeno ispitivanje* vrši se putem: diktata, slobodnih pismenih sastava, eseja, izvještaja. Poznavanje gramatičkih pravila može se ispitati uz pomoć testova objektivnog tipa.

Treba imati u vidu da komunikacijske vještine, pored verbalne, sadrže i *neverbalnu komponentu* (gestikulacija i pokazivanje emocija prilikom izlaganja). Uvjedljivost nastupa, sigurnost u izlaganju, naglašavanje određenih sadržaja... mogu se procjenjivati jedino na osnovu posmatranja učenika tokom izlaganja. Da bi posmatranje i vođenje bilježaka o učeniku bilo uspješnije, korisno je imati unaprijed pripremljene protokole posmatranja, ček liste i sl.

KAKO SE PROCJENJUJU KOMUNIKACIJSKE VJEŠTINE?

- USMENO (razgovor, izlaganje, prezentovanje, diskusije)
- PISMENO (diktati, slobodni sastavi, esej zadaci, objektivni zadaci)
- POSMATRANJEM (protokoli posmatranja, ček liste)

2.2. Kako procjenjujemo socijalno-emocionalne vještine?

Kada su u pitanju socijalno-emocionalne vještine, **predmet posmatranja** mogu biti: saradnja i timski rad (tzv. socijalne vještine) ali i način kako učenik kontroliše vlastite emocije, u kojoj mjeri je tolerantan u odnosu na druge i sl. (tzv. emocionalne vještine).

Šta je PREDMET MJERENJA kada su u pitanju socijalne vještine?

- VJEŠTINE TIMSKOG RADA
- SARADLJIVOST
- TOLERANCIJA
- EMPATIJA
- KONTROLA EMOCIJA

Kao i u prethodnom slučaju, i ovdje, prije procjene socijalno-emocionalnih vještina potrebno je utvrditi **indikatore kvaliteta**, odrediti šta ukazuje na saradnju i timski rad, šta ukazuje na toleranciju, empatiju i sl.

Primjeri indikatora za socijalno-emocionalne vještine

VJEŠTINE	INDIKATORI
VJEŠTINA TIMSKOG RADA	– Može li učenik slušati druge bez prekidanja (rad u grupi)?
SARADLJIVOST	– Prihvata li učenik drugačija mišljenja; priskače li u pomoć?
TOLERANCIJA	– Kontroliše li emocije u odnosu na drugoga/drugačije?
EMPATIJA	– Ima li razumijevanja za druge (da li sa razumijevanjem prihvata poziciju drugoga)?
KONTROLA EMOCIJA	– Može li učenik slušati druge bez prekidanja (rad u grupi)?

Socijalno-emocionalne vještine: timski rad, saradnja, tolerancija, empatija, kontrola emocija i sl. utvrđuju se posmatranjem uz korišćenje različitih **instrumenta** kao što su: protokoli posmatranja, ček-liste, upitnici.

Primjer upitnika za procjenu socijalno-emocionalnih vještina učenika
(Pešikan A., Lalović Z., 2017)

U OVOM ODJELJENJU...	Uopšte ne odgovara	Djelimično odgovara	Uglavnom odgovara	U velikoj mjeri odgovara	Potpuno odgovara
Učenici su spremni da pomognu jedni drugima i kada nešto znaju hoće da to podijele sa ostalim učenicima.	1	2	3	4	5
Učenici se ne svađaju i ne vrijeđaju one učenike koji su iz drugačijih porodica ili misle različito od njih.	1	2	3	4	5
Kada se pojavi neki problem, učenici znaju da kontrolišu sebe, ne plaču i ne svađaju se.	1	2	3	4	5
Učenici razumiju druge učenike, ne ismijavaju ih i ne vrijeđaju.	1	2	3	4	5
Učenici su u stanju da saslušaju drugačije mišljenje, stavove i prijedloge.	1	2	3	4	5

2.3. Kako procjenjujemo psihomotorne vještine?

Psihomotorne vještine posebno dolaze do izražaja u predmetima: Likovna kultura (slikanje, crtanje...), Muzička kultura (pjevanje, sviranje...), Fizičko vaspitanje (izvođenje dvokoraka, igranje odbojke...), Informatika (izrada tabele putem EXCEL programa). Psihomotorne vještine javljaju se i u drugim predmeta: pisanje (nastava jezika), izrada geografske karte (Geografija), upotreba šestara (Matematika) i sl.

Prilikom utvrđivanja **indikatora kvaliteta** u ovom području, važno je poći od činjenice da psihomotorne vještine imaju svoj vidljiv, *praktičan dio* (tačnost, preciznost i brzina izvođenja neke radnje: skoka u dalj, crtanja, slikanja, sviranja, nastupa i sl), ali i svoj *mentalni dio* (izbor boja, ritam, visina tona, izbor odgovarajućeg materijala, kompozicija i sl). Zbog svoje složenosti, procjenjivanje psihomotornih vještina je veoma delikatan zadatak i uključuje utvrđivanje: *znanja i razumijevanja izvođenja radnje* (poznavanje izvođenja radnje, svih koraka i njenog smisla), *samo izvođenje radnje* (tačnost, preciznost i brzina sa kojom se radnja izvodi), te *utvrđivanje kvaliteta izvedenog* (umjetnički dojam, sklad, ljepota, smisao i sl).

Šta se procjenjuje?

- DA LI UČENIK ZNA POSTUPAK IZVOĐENJA?
- RAZUMIJEVANJE SMISLA RADNJE (npr. Zašto treba da se radi tako? / Zašto je nešto uradio na taj način?)
- DA LI MOŽE DA IZVEDE ŽELJENU RADNJU?
- SA KOJOM PRECIZNOŠĆU I BRZINOM učenik može da izvede radnju bez greške?
- KVALITET IZVEDENE RADNJE (crteža, pjevanja, igranja, sviranja...)

Psihomotorne vještine procjenjuju se na različite načine i uz pomoć različitih **instrumenata**. Usmenim i pismenim ispitivanjem provjeravamo poznavanje i razumijevanje postupka izvođenja radnje (kako se radnja izvodi); posmatranjem uz pomoć različitih instrumenata, protokola i ček-lista pratimo tačnost, brzinu i preciznost izvođenja radnje; posmatranjem i analiziranjem procjenjujemo kvalitet izvedenog, opet uz pomoć različitih, unaprijed pripremljenih instrumenata: ček-lista, protokola posmatranja i sl.

2.4. Kako procjenjujemo stavove, vrijednosti i ponašanje učenika?

Direktno ocjenjivanje stavova, vrijednosti i osobina učenika nije preporučljivo, a nije ni potrebno, budući da ih je moguće posmatrati kao dio neke opštije kategorije školskog ponašanja, kao što je *zalaganje, učenje i odnos učenika prema radu i nastavi*. Ova široka kategorija školskog ponašanja u sebi integriše brojne pojedinačne stavove, vrijednosti i osobine učenika, kao što su: samostalnost, radoznalost, odgovornost, upornost, inicijativnost itd.

Prije posmatranja ponašanja učenika u nastavi i ovdje je potrebno definisati **indikatore kvaliteta**. Npr. *samostalnost* se ispoljava kroz sposobnost učenika da sam, bez kontrole, obavlja zadatke i da se tokom rada oslanja, prije svega, na sebe; *radoznalost* kroz interes za novim saznanjima, *motivisanost* kroz postavljanje pitanja; *odgovornost* kroz težnju da se izvrše preuzete obaveze, da održi dato obećanje; *upornost* kroz težnju da istraje na postavljenim zadacima uprkos preprekama i smetnjama; *inicijativnost* kroz spremnost da se preduzme neka akcija itd.

Ponašanja, stavovi i vrijednosti učenika procjenjuju se na osnovu posmatranja uz pomoć različitih instrumenata: protokola posmatranja, ček-lista, putem upitnika (samoprocjenom) i sl. Na ovom mjestu dajemo primjer ček-liste za praćenje i procjenjivanje ponašanja učenika u grupi (tokom grupnog rada).

Primjer ček liste za praćenje i procjenjivanje ponašanja učenika u grupi

Indikatori:	Uvijek ili veoma često	Povremeno	Nikada ili vrlo rijetko
Prihvata zadatke grupe i marljivo ih obavlja.			
Nastoji da sasluša mišljenje ostalih članova u grupi.			
Prihvata prijedloge ostalih i nastoji da ih ostvari.			
Aktivan je u grupi i daje svoje prijedloge u cilju unapređivanja rada grupe.			
Nije uvrijeđen ako njegov prijedlog grupa ne prihvati.			
Ne gubi vrijeme već se odmah prihvata zadatka u grupi.			
Dobro saraduje sa većinom učenika u grupi.			
Prihvata sugestije rukovodioca grupe uz umjerenu kritičnost u cilju nalaženja boljih rješenja.			

VII Opisno ocjenjivanje

Pored globalnog ocjenjivanja¹⁵, u školi je potrebno afirmisati analitičko ocjenjivanje. *Analitičko ocjenjivanje*¹⁶ podrazumijeva da je predmet ocjenjivanja raščlanjen, da se znaju elementi i kriteriji ocjene. I prije započinjanja nastave nastavnik i učenik treba da znaju šta je predmet ocjenjivanja i kako izgleda očekivani uspjeh. Lista elemenata i kriteriji ocjenjivanja su osnova za analitičko ocjenjivanje, za izvođenje globalne ocjene i za njeno obrazloženje – za opisnu ocjenu.

ANALITIČKO OCJENJIVANJE PODRAZUMIJEVA DA NASTAVNIK I UČENIK ZNAJU:

- elemente ocjenjivanja (da zna šta je predmet ocjenjivanja, npr. znanje, kognitivne vještine, zalaganje i sl);
- kriterije ocjenjivanja (da zna kako izgleda očekivano postignuće učenika na različitim nivoima uspješnosti).

1. Šta je opisna ocjena?

*Opisna ocjena je usmeni ili pismeni iskaz, povratna informacija učeniku o njegovom uspjehu i koracima koje bi trebalo preduzeti u učenju*¹⁷. Opisna ocjena je obavezno izdiferencirana i obavezno govori o različitim aspektima uspjeha učenika u školi, o tome: koliko je naučio, kako uči i šta još treba naučiti.

OPISNA OCJENA:

- obavezno je izdiferencirana,
- govori o različitim aspektima uspjeha učenika (o tome koliko je učenik naučio, o tome kako uči i šta bi još trebalo da preduzme u učenju).

1.1. Opisna ocjena tokom učenja i na kraju godine

Obrazloženje može da prati ocjenu koju učenik dobije nakon učenja određenog dijela programa, npr. nakon realizacije jednog obrazovno-vaspitnog ishoda, ili na kraju nekog perioda: tromjesečja, polugodišta ili na kraju godine. Kada obrazloženje prati ocjenu tokom učenja, onda je ono detaljnije i ima više **instruktivnih elemenata**, a kada se daje na kraju godine, onda je opštije, ali još uvijek izdiferencirano tako da daje osvrt na sve

¹⁵ Globalna ocjena je opšti sud o rezultatima nekog učenika, npr. izjava da učenik XY iz predmeta W postigao dobar uspjeh (Havelka, N., Hebib, E., Baucał, A., 2003).

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid.

predviđene elemente ocjenjivanja, npr. na pokazano znanje, zalaganje, način učenja i odnos prema drugim učenicima.

Primjer opisne ocjene tokom učenja

Havelka, N., Hebib, E., Baucal, A. 2003. str. 61 daju primjer opisne ocjene koja se odnosi na pismeno sabiranje višecifrenih brojeva, tj. na tačno pisanje brojeva, precizno potpisivanje sabiraka koji čine jedan niz, prelazak preko dvije ili tri desetice u mentalnom sabiranju.

Učenik NN je pokazao napredak u savladavanju pismenog sabiranja višecifrenih brojeva. Naučio je da pravilno zapisuje sabirke u diktiranim zadacima. Uvijek vodi računa o položaju jedinica, destica i stotina. Na kontrolnom testu, koji je imao 20 zadataka, uspješno je riješio 16. Sve greške su bile na zadacima koji su imali relativno duge nizove sabiraka i zahtijevali prelaz ne samo preko prve, već i preko druge ili treće desetice. Sljedeći korak je da NN treba da vježba sabiranje nizova jednocifrenih brojeva koji zahtijevaju prelazak preko tri ili četiri desetice. Pri vježbanju treba voditi računa o brzini rada i broju tačno sabranih nizova brojeva.

U drugom primjeru opisna ocjena je uopštenija, daje informaciju o uspjehu i zalaganju učenika tokom godine. Govori o tome koliko je učenik naučio, o tome kako uči i o tome šta bi još trebalo da preduzme u učenju.

Primjeri opisne ocjene na kraju određenog perioda učenja, na kraju godine

Primjer iz jedne kanadske škole

Učenik I. N. je uložio mnogo truda u svakodnevnom radu. Otežano je poštovao rokove postavljene za izradu zadataka i projekata. Samostalne zadatke je izvršavao veoma dobro. Kvalitetno učestvuje u grupnom radu. Nije često učestvovao u diskusijama u odjeljenju, ali su diskusije bile smislene i argumentovane. U potpunosti je poštovao školska pravila.

(primjer pripremio: Vučeljić M.)

Primjer opisne ocjene na kraju nastavne godine iz predmeta M

Učenica XY je bez poteškoća savladala sve predviđene programske sadržaje iz predmeta M. Zalaganje ove učenice može poslužiti kao primjer drugim učenicima. Ima razvijen interes za predmet. Samostalana je. Uči sa razumijevanjem. Logički zaključuje i argumentovano brani svoj stav. Uvijek je spremna da pruži pomoć drugima. Ima razvijen osjećaj za drugog i drugačije. Uredna je i odgovorna.

2. Opisno ocjenjivanje u prvom ciklusu osnovne škole

Umjesto brojevima, za učenike prvog ciklusa predviđeno je **opisno ocjenjivanje** u nekoj od kategorija: djelimično postignut, uglavnom postignut, postignut u cjelini. Da li se ovdje radi o opisnom ocjenjivanju?

Nema opisnog ocjenjivanja bez analitičkog ocjenjivanja. Opisna ocjena je obavezno izdiferencirana i opisuje postignuća učenika po svim elementima ocjenjivanja (znanje, zalaganje, komunikacija i sl). Kada ocjena nije izdiferencirana, kada je svedena na jedan opšti, pa makar i opisni izraz, npr. „djelimično postignut¹⁸“ **ne radi se o opisnom ocjenjivanju**. Radi se o tome da je jedan globalni, nedovoljno razumljiv i za učenje nekoristan, numerički izraz zamijenjen drugim globalnim (za učenike i roditelje još manje razumljivim) opisnim izrazom. Kakve su posljedice u praksi ilustruje sljedeći primjer.

KAKVA SU ISKUSTVA IZ PRAKSE?

Sobzirom na činjenicu da se u prvi razred upisuju djeca od pet i po do šest i po godina i da je ta uzrasna razlika među djecom u ovom dobu velika, data je mogućnost napredovanja svakog djeteta u skladu sa njegovim psihofizičkim mogućnostima, bez negativnih posljedica u prva tri razreda osnovne škole. Učenička postignuća iz svih predmeta vrednovana su na kraju svakog tromjesečja jednom od četiri ponuđene varijante opisne ocjene: djelimično postignut, uglavnom postignut, postignut u cjelini i ističe se.

Međutim, mnogi su nastavnici, a onda i roditelji, pokušali ove informacije prevoditi u numeričke ocjene što je bilo suprotno osnovnim namjerama uvođenja opisnog ocjenjivanja. U našim školama vrlo brzo se lijepo zamišljeno svakodnevno posmatranje djece i njihovo napredovanje zamijenilo učestalim pisanim provjerama učeničkih postignuća sa bodovima i skalom od četiri varijante. Pritom, niti djetetu, niti roditelju nije moglo biti jasno na šta se konkretno odnosi neka od dobijenih varijanti: djelimično, uglavnom postignut, postignut u cjelini ili ističe se. Zapravo, utisak je da su se te opisne konstrukcije na pisanim vježbama isključivo odnosile na prevedenu brojčanu ocjenu. Na taj način došlo se do apsurdne situacije u kojoj je konstrukcija *ističe se* izjednačena sa ocjenom *pet*, a opisna konstrukcija *postignut u cjelini* brojčanom ocjenom četiri.

Dijana Kuzmanović, učiteljica

Zašto je bolje učenike prvog ciklusa ocjenjivati opisno, **ali stvarno opisno**, objašnjavaju Havelka, N., Hebib, E., Baucal, A. (2003). Opisno ocjenjivanje učenika prvog ciklusa je bolje jer: opisna ocjena *ne vrednuje učenike već njihova postignuća* (opisna ocjena svakom učeniku pruža informaciju o tome koje su njegove jake strane); opisna ocjena *ne klasifikuje učenike već im pruža informacije o njihovom napredovanju* (opisna ocjena pokazuje gdje se učenik trenutno nalazi u odnosu na očekivano stanje); cilj opisne ocjene nije da konstatuje

18 Pravilnik o ocjenjivanju (2004) čl. 12: *Opisna ocjena izražava postignuća ciljeva, odnosno osnovnih standarda znanja kao: djelimično postignut, uglavnom postignut, postignut u cjelini i ističe se.*

stanje već *da sugeriše sljedeće korake* (ukazuje kako učenik treba da uči da bi dostigao predviđene ishode).

OPIŠNO OCJENJIVANJE U ODNOSU NA BROJČANO (GLOBALNO)
BOLJE JE ZATO ŠTO DAJE UČENIKU INFORMACIJU O:

- individualnim mogućnostima (u čemu je dobar),
- trenutnom postignuću (gdje se trenutno nalazi u odnosu na očekivano stanje),
- kako da uči (šta treba da preduzme kako bi dostigao predviđeni nivo).

3. Kakva treba da bude opisna ocjena?

Mi se zalažemo **da ocjena bude izdiferencirana i da, na osnovu prethodno utvrđenih kriterija, opisuje postignuća učenika po predviđenim elementima ocjenjivanja**. Krajnji rezultat takvog ocjenjivanja je globalni brojčani i opisni izraz, ocjena. Sama ocjena, bez obrazloženja, **a ono sadrži informaciju na osnovu čega je ocjena izvedena**, za učenika nema suštinsko značenje (nema posljedice na njegov razvoj ni učenje). Opisna ocjena može biti saopštena usmeno ili pismeno, što je manje važno, važnije je da ona bude učeniku **korisna**, da ima formativni uticaj na njegovo buduće učenje. Da bi ocjena imala pozitivne posljedice na učenika, prilikom njenog pismenog ili usmenog saopštavanja, važno je pridržavati se sljedećih principa¹⁹:

– **Ocjena mora biti razumljiva.**

Opisna ocjena, tj. informacija koju ona sadrži mora biti napisana za učenike i za roditelje razumljivim jezikom. Ne treba gubiti iz vida da se ocjena obraća učeniku, da je prije svega njemu namijenjena i da sadrži informacije koje su njemu važne, o tome koliko je postigao i šta treba da uradi kako bi postigao ono što je predviđeno.

– **Ocjena treba da bude afirmativna i podsticajna.**

Ocjenom treba opisati ono šta je učenik postigao, čak i kada je to postignuće skromno (treba govoriti pozitivnim jezikom). Ne treba gubiti iz vida motivacionu ulogu ocjene. Ocjena je uvijek usmjerena ka budućnosti, treba da otvara perspektive, a ne da konstatuje stanje.

– **Ocjena obuhvata sve predviđene elemente ocjenjivanja.**

Ocjena je analitička i diferencirana u smislu što opisuje postignuće učenika po svim predviđenim elementima praćenja i ocjenjivanja učenika (vidi: *Elementi praćenja i ocjenjivanja učenika*).

¹⁹ Prema: Havelka, N., Hebib, E., Baucal, A., 2003

– **Ocjena se oslanja na ranije utvrđene kriterije ocjenjivanja.**

Sadržaj opisne ocjene se oslanja na predviđene kriterije ocjenjivanja (vidi: *Kriteriji ocjenjivanja*). Opisna ocjena zapravo sadrži informaciju o nivou na kome je učenik ovladao pojedinim elementima praćenja i ocjenjivanja učenika.²⁰

– **Ocjena je instruktivna.**

Opisnom ocjenom treba jasno odrediti sljedeće korake učenika. Ne treba gubiti iz vida da je ocjena zapravo instrukcija o sljedećim koracima koje je potrebno preduzeti kako bi se unaprijedilo učenje.

OCJENA:

- mora biti iskazana razumljivim jezikom,
- treba da govori pozitivnim jezikom,
- odražava predviđene elemente ocjenjivanja,
- oslanja se na utvrđene kriterije ocjenjivanja,
- treba jasno da specifikuju sljedeće korake ili razvojne potrebe učenika.

²⁰ Kada se definišu nivoi ostavrenosti pojedinih elemenata ocjenjivanja, treba voditi računa i o ovom aspektu, da se time zapravo utvrđuje sadržaj opisne ocjene.

VIII Ocjenjivanja kao integralni dio nastave i učenja

Ocjenjivanje je aktivnost koja treba da bude prisutna u svim fazama nastave: u fazi planiranja nastave, tokom njene realizacije i na kraju, kada se evaluiraju njeni efekti.

Prema Havelka, N. Hebib, E. Baucal, A. (2003) ocjenjivanje se odvija kroz nekoliko međusobno povezanih faza:

- planiranje ocjenjivanja u sklopu planiranja i pripremanja nastave;
- stalno praćenje napredovanja učenika u toku realizacije nastave;
- stalno evidentiranje informacija, zapažanja i podataka o radu i postignućima učenika;
- izvještavanje o napredovanju i razvojnim potrebama učenika (povratna informacija);
- vrednovanje kvaliteta i efikasnosti nastave i procesa učenja.

1. Planiranje ocjenjivanja u sklopu planiranja i pripremanja nastave

Planiranje nastave ima dvije odvojene, ali logički povezane aktivnosti: godišnje ili globalno planiranje i neposredno pripremanje nastave. Naš cilj je praksa gdje je **ocjenjivanje sastavni dio procesa planiranja nastave i sastavni dio procesa učenja**. To znači da planiranje ocjenjivanja treba da bude prisutno u obje ove faze, prilikom godišnjeg planiranja i prilikom neposrednog pripremanja nastave.

1.1. Godišnje planiranje ocjenjivanja

Godišnje planiranje ocjenjivanja podrazumijeva planiranje:²¹

- **ciljeva** ocjenjivanja,
- **elemenata** praćenja i ocjenjivanja,
- **kriterija** ocjenjivanja,
- **obaveza** koje učenik ima u vezi sa predmetom i
- **oblika** praćenja i ocjenjivanja učenika.

21 Kako bi se obezbijedila ujednačenost ciljeva, elemenata i kriterija ocjenjivanja Zavod za školstvo je formirao predmetne komisije sa zadatkom da za svaki predmet izrade Plan praćenja i ocjenjivanja učenika. Rezultat rada ovih komisija, tj. Planovi praćenja i ocjenjivanja učenika iz pojedinih predmeta nalazi se u praktičnom dijelu Priručnika.

Svi elementi godišnjeg planiranja ocjenjivanja sadržani su u Planu praćenja i ocjenjivanja učenika koji sadrži sljedeće elemente:

PLAN PRAĆENJA I OCJENJIVANJA UČENIKA/CA IZ PREDMETA...

CILJEVI PRAĆENJA I OCJENJIVANJA:			
	Osnovni nivo	Srednji nivo	Viši nivo
ELEMENTI UČENJA PRAĆENJA I OCJENJIVANJA:			
OBAVEZE UČENIKA:			
OBLICI PRAĆENJA I PROVJERAVANJA:			

1.1.1. Planiranje ciljeva praćenja i ocjenjivanja

Ciljevi praćenja i ocjenjivanja i ciljevi predmeta²² su isti! Ciljevi predmeta su izjave o očekivanim promjenama kod učenika, govore o tome šta se očekuje da učenici postignu, a istovremeno i o tome, šta treba da se prati i ocjenjuje tokom učenja tog predmeta. Ciljevi predmeta su istovremeno polazište za planiranje nastave i za planiranje praćenja i ocjenjivanja učenika.

1.1.2. Planiranje elemenata praćenja i ocjenjivanja

Polazeći od ciljeva praćenja i ocjenjivanja učenika, utvrđuju se elementi praćenja i ocjenjivanja. Kod predmeta koji u školskom kurikulumu reprezentuju *pojedine nauke*, prirodne ili društvene, utvrđena²³ su dva osnovna elementa ocjenjivanja.

²² Misli se na opšte ciljeve predmeta.

²³ Vidi praktični dio Priručnika

Prvi obuhvata **znanje** (poznavanje činjenica, informacija, procedura, postupaka i sl.) i **kognitivne vještine** (analiziranja, upoređivanja, zaključivanja; sposobnost rješavanja problema, kreativno i kritičko mišljenje). Drugi obuhvata različite **socijalno-emocionalne vještine** (npr. saradnju, timski rad, toleranciju, empatiju i sl), osobine, stavove i vrijednosti učenika (npr. zalaganje, odgovornost, inicijativnost, istrajnost i sl), a ispoljava se kroz **odnos učenika** prema učenju, drugim učenicima i nastavi tog predmeta.

CILJEVI UČENJA I ELEMENTI UČENJA, PRAĆENJA I OCJENJIVANJA UČENIKA – predmeti koji reprezentuju pojedine nauke, prirodne i društvene

Kod predmeta koji u školskom kurikulumu reprezentuju pojedine *vještine*, elementi praćenja i ocjenjivanja su nešto drugačiji. Pored odnosa učenika prema radu i nastavi, kao posebni elementi praćenja i ocjenjivanja pojavljuju se pojedine **vještine**, npr. u nastavi jezika: čitanje, slušanje, govorno izražavanje, pismeno izražavanje; u nastavi Likovne kulture: poznavanje i razumijevanje i likovnih tehnika, materijala, sredstava i postupaka i njihovu primjenu; izražavanje estetskih vrijednosti i kritičkog mišljenja; u nastavi muzičke kulture: slušanje, izvođenje, stvaranje. U nastavi Fizičkog vaspitanja: motorička znanja, vještine i sposobnosti.

CILJEVI UČENJA I ELEMENTI UČENJA, PRAĆENJA I OCJENJIVANJA UČENIKA – predmeti koji reprezentuju pojedine vještine

ZNANJE

POZNAVANJE ČINJENICA I INFORMACIJA (deklarativno znanje ŠTA)

POZNAVANJE POSTUPAKA I PROCEDURA (proceduralno znanje – znanje KAKO)

KOGNITIVNE VJEŠTINE

SPOSOBNOST UČENJA (analiziranja, upoređivanja, zaključivanja)

SPOSOBNOST RJEŠAVANJA PROBLEMA, KREATIVNO I KRITIČKO MIŠLJENJE

KOMUNIKACIJSKE VJEŠTINE

slušanje, čitanje, govorno izražavanje,
pismeno izražavanje

PSIHOMOTORNE VJEŠTINE

crtanje, sviranje, izvođenje...

SLUŠANJE, GOVORENJE,
ČITANJE, PISANJE SLUŠANJE,
IZVOĐENJE, STVARANJE

SOCIJALNE VJEŠTINE

saradnja, timski rad, tolerancija, empatija...

STAVOVI, VRIJEDNOSTI, OSOBINE

odgovornost, upornost, poštenje, poštovanje drugih/drugačijih,
multikulturalnost...

UČENJE I
ODNOS UČENIKA PREMA
RADU U NASTAVI ...

1.1.3. Planiranje kriterija ocjenjivanja

Kriterijumima se opisuju očekivana postignuća učenika na pojedinom nivou usvojenosti programa i to za svaki od ranije utvrđenih elementa praćenja i ocjenjivanja učenika: znanje, zalaganje, komunikacija i sl.

Primjer kriterija ocjenjivanja koji se odnosi na znanje i kognitivne vještine

III nivo

LIČNI, AUTONOMAN ODNOS UČENIKA PREMA SADRŽAJU KOJI UČI

(vrednovanje i selekcija, opredjeljivanje, primjena u novim okolnostima – novoj situaciji, transformacija u novi oblik, novu cjelinu i sl)

II nivo

UTVRĐIVANJE RELACIJA MEĐU ELEMENTIMA ZNANJA – ZAKLJUČIVANJE

(izdvajanje elemenata i utvrđivanje odnosa među njima: poređenje, razlikovanje, povezivanje, klasifikovanje, određivanje uzroka i posljedica

I nivo

POZNAVANJE ČINJENICA I INFORMACIJA U MANJE-VIŠE IZVORNOM OBLIKU

(činjenično znanje, poznavanje i osnovno razumijevanje činjenica, podataka, definicija ...)

Kriterijumi koji se odnose na znanje i kognitivne vještine utvrđeni su prema predloženoj taksonomiji (vidi poglavlje: Kriterijumi ocjenjivanja) i primjenjuju se na svaki obrazovno-vaspitni ishod, posebno prilikom pripremanja nastave. Kriterijumi koji se odnose na ostale elemente praćenja, npr. na komunikaciju, saradnju i sl. su opšti i važe uz sve obrazovno-vaspitne ishode programa.

Primjer kriterija ocjenjivanja koji se odnosi na razumijevanje živog ili snimljenog govora u nastavi engleskog jezika²⁴

Osnovni nivo	Srednji nivo	Viši nivo
<p>Učenik:</p> <ul style="list-style-type: none"> – djelimično izvršava zadatak, potrebna mu je česta pomoć nastavnika/vršnjaka; – prepoznaje temu i suštinu teksta uz vizuelnu podršku, ponavljanje i pojednostavljivanje; – češće neverbalno reaguje na date instrukcije 	<ul style="list-style-type: none"> – izvršava zadatak, ali s određenim poteškoćama, uglavnom samostalno; – razumije osnovnu ideju uz povremenu vizuelnu podršku i ponavljanje; – uočava skoro sve eksplicitno date informacije, ali ne i svaki pojedinačni detalj 	<ul style="list-style-type: none"> – izvršava zadatak samostalno, uspješno i relativno lako; – u potpunosti razumije odslušano; – izdvaja sve eksplicitno date glavne i skoro sve specifične informacije

Primjer kriterija ocjenjivanja koji se odnosi na učenje i odnos učenika prema radu i nastavi²⁵

Osnovni nivo	Srednji nivo	Viši nivo
<ul style="list-style-type: none"> – rijetko se uključuje u diskusiju na času; – zadatke završava tek nakon upozorenja na moguće negativne posljedice i često uz pomoć drugih učenika; – povremeno se uključuje u rad tima. 	<ul style="list-style-type: none"> – povremeno zainteresovan i aktivan na časovima; – povremeno postavlja pitanja i povremeno daje prijedloge na času; – izvršava obaveze i radi domaće zadatke; – povremeno mu je potrebno skrenuti pažnju na neke propuste; – prihvata prijedloge drugih u timu i daje svoj doprinos timskom radu. 	<ul style="list-style-type: none"> – gotovo uvijek je zainteresovan i aktivno uključen u sve aktivnosti na času; – često postavlja pitanja, ima inicijativu i konstruktivne prijedloge na času; – samostalno i na vrijeme izvršava obaveze, radi domaće zadatke; – aktivno učestvuje u komentarima svojih radova i radova drugih na času i kritički ih procjenjuje; – saraduje u timu, daje prijedloge za rješavanje problema i pomaže drugima.

24 Predmetna komisija za Engleski jezik: Ljilja Subotić, Rabija Šarkinović, Elida Crnovršanin, Žana Bulajić, Milka Cerović, Divna Paljević.

25 Predmetna komisija za Informatiku sa tehnikom: Biljana Popović, Ranka Marković, Nedeljka Abramović

1.1.4. Planiranje obaveza učenika

Očekivanje je da učenici različitim putevima mogu doći do uspjeha, a konačna ocjena objedinjuje ispunjavanje različitih obaveza učenika. Na osnovu elemenata praćenja i ocjenjivanja, utvrđuju se obaveze učenika.

Od učenika se, na primjer, očekuje:

- aktivno učešće u diskusijama i zalaganje na času
- izrada jednog samostalnog pismenog zadatka (eseja)
- učešće u timskoj izradi jednog istraživačkog zadatka
- izrada dva samostalna domaća zadatka
- izrada kontrolnih zadataka i testova

1.1.5. Planiranje oblika praćenja i ocjenjivanja

Pored elemenata, kriterija ocjenjivanja i obaveza učenika, *Planom praćenja i ocjenjivanja* predviđaju se i oblici praćenja i provjeravanja učenika npr. korišćenje protokola posmatranja, ček-liste, testa objektivnog tipa, izrada praktičnog zadatka i sl.

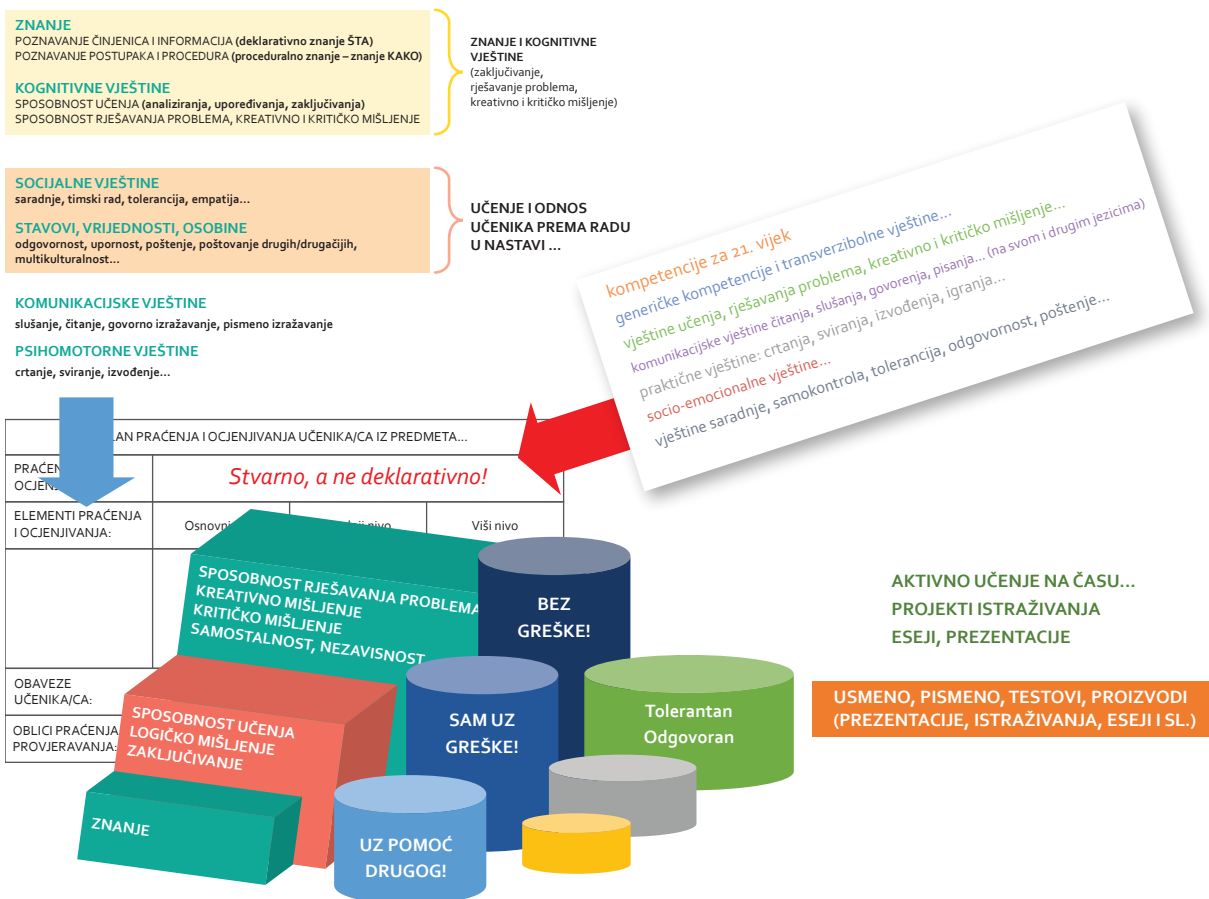
Nastavnici predviđaju da će im tokom godine biti potrebni:

- protokol posmatranja i praćenja aktivnosti učenika na času
- pismeni rad (esej)
- projektni istraživački zadaci
- praktični radovi (crteži, makete)
- portfolio (zbirka radova)
- test (objektivnog ili kombinovanog tipa) i sl.

1.1.6. Šta se postiže planiranjem ocjenjivanja u okviru planiranja nastave

Naš cilj je praksa u kojoj je ocjenjivanje sastavni dio procesa planiranja nastave i sastavni dio procesa učenja. Time se postiže, prvo, da ocjenjivanje tj. *ono šta nastavnik cijeni i u nastavi pozitivno vrednuje*, bude u skladu sa ciljevima predmeta, *sa onim što je očekivanje da učenici nauče*. Ako je predviđeno da učenici tokom učenja razviju sposobnost učenja, sposobnost rješavanja problema, da se kod učenika razvije kreativno i kritičko mišljenje, onda i praćenje i ocjenjivanje moraju biti posvećeni tim istim ciljevima, a ne nekim drugim²⁶.

²⁶ Svjedoci smo činjenice kako se danas, kada su u pitanju ciljevi nastave, navode kompetencije za 21. vijek, pa se govori o kritičkom mišljenju, inovativnosti..., a da se prilikom provjeravanja i ocjenjivanja cijeni, prije svega, reproduktivno znanje i poznavanje činjenica.

Drugo, pored znanja (poznavanja činjenica, podataka, definicija i sl) predmet praćenja sada su i *kognitivne vještine*: zaključivanje, rješavanje problema, kreativno i kritičko mišljenje. Pored sazajne, afirmisana je i *vaspitna uloga škole*. Prati se ponašanje učenika na času, način kako učenik komunicira sa drugima, kako sarađuje, koliko se zalaže, njegova odgovornost i sl. Treće, Planom su utvrđeni kriteriji ocjenjivanja, očekivana postignuća učenika na različitim nivoima usvojenosti programa, pri čemu viši nivo usvojenosti programa ne znači samo viši kvantitet, već i *viši kvalitet usvojenosti programa* (primjenu znanja, sposobnost rješavanja problema, kreativno i kritičko mišljenje). Četvrto, pored tradicionalnih obaveza učenika kao što je izrada pismenih zadataka, pojavljuju se i neke nove obaveze, *u skladu sa ciljevima učenja*, kao što su: izrada projekta, učešće u istraživanjima, timski rad, izrada eseja, prezentacija i sl. Peto, pored tradicionalnog pismenog i usmenog ispitivanja, predviđeni su i neki *novi instrumenti praćenja u skladu sa ciljevima učenja*, kao što su: izrada prezentacija, istraživanja, upitnici, skale procjene, ček liste, portfolio učenika i sl.

1.2. Pripremanje nastave i ocjenjivanja

Pored toga što predstavlja dio godišnjeg, globalnog planiranja, ocjenjivanje je integralni dio i neposrednog pripremanja nastave. Cilj je da se istovremeno pripremaju: učenje – praćenje – provjeravanje učenika!

Nastavnik može izraditi pripremu za jedan ili više povezanih časova, koji su svi posvećeni istom obrazovno-vaspitnom ishodu. Pripremanje nastave/učenja, praćenja i provjeravanja učenika podrazumijeva odgovore na sljedeća pitanja:

- Za koji obrazovno-vaspitni ishod se izrađuje priprema nastave/učenja?
- Koja su očekivanja od učenika na različitim nivoima usvojenosti vaspitno-obrazovnog ishoda (kriteriji učenja, praćenja i ocjenjivanja učenika)?
- Putem kojih aktivnosti se odvija učenje?
- Koje aktivnosti učenja su predmet praćenja?
- Na kojim zadacima će se provjeravati nivo usvojenosti obrazovno-vaspitnog ishoda?
- Koje instrumente treba pripremiti kako bi se pratilo i provjerilo napredovanje učenika?

PRIPREMANJE NASTAVE/UČENJA, PRAĆENJA I PROVJERAVANJA UČENIKA

OBRAZOVNO-VASPITNI ISHOD			
ISHODI UČENJA (kriterijumi učenja i ocjenjivanja)	Osnovni nivo	Srednji nivo	Viši nivo
AKTIVNOSTI UČENJA			
PRAĆENJE			
PROVJERAVANJE (zadaci za provjeru)			
OBLICI PRAĆENJA I PROVJERAVANJA			

1.2.1. Utvrđivanje kriterija učenja i ocjenjivanja

Kada utvrđuje kriterije učenja i ocjenjivanja znanja nastavnik polazi od OPŠTIH KRITERIJA OCJENJIVANJA i konkretan obrazovno-vaspitni ishod, zajedno sa ishodima učenja, raspoređuje na tri nivoa kao u sljedećem primjeru²⁷:

PRIPREMANJE NASTAVE/UČENJA, PRAĆENJA I PROVJERAVANJA UČENIKA

OBRAZOVNO-VASPITNI ISHOD	<i>Na kraju učenja učenik će moći da opiše djelatnost Petra I i Petra II Petrovića Njegoša i navede institucija tokom njihove vladavine.</i>		
ISHODI UČENJA (kriterijumi učenja i ocjenjivanja)	Osnovni nivo	Srednji nivo	Viši nivo
	<p>NAVEDE I NABROJI najvažnije događaje za vrijeme vladavine Petra I i Petra II (bitke, institucije vlasti, štamparija, prve škole...)</p>	<p>IZDVOJI ČINJENICE koje ukazuju na promjene u crnogorskom društvu nakon važnih istorijskih događaja (jačanje državne vlasti, proširenje teritorije, ukidanje gubernadurskog zvanja, plaćanja poreza....)</p>	<p>PREDSTAVLJA tadašnje prilike I UPOREĐUJE ih sa današnjim (zakonik i sud, perjanici-pratnja vladara, tada i danas) i UPOREĐUJE evropske prilike iz 19. vijeka sa današnjim</p> <p>OCJENJUJE državničke uloge i značaj vladika u procesu stvaranja crnogorske države.</p>

²⁷ Primjer izradila: Valentina Knežević, prof. istorije

1.2.2. Planiranje aktivnosti učenja

U sljedećoj fazi predviđaju se aktivnosti učenja, ali takve da ODGOVARAJU PREDVIĐENIM NIVOIMA ZNANJA I KRITERIJIMA UČENJA I OCJENJIVANJA. Npr. u našem primjeru, nastavnik može predvidjeti sljedeće aktivnosti učenja:

PRIPREMANJE NASTAVE/UČENJA, PRAĆENJA I PROVJERAVANJA UČENIKA

OBRAZOVNO-VASPITNI ISHOD	<i>Na kraju učenja učenik će moći da opiše djelatnost Petra I i Petra II Petrovića Njegoša i navede institucija tokom njihove vladavine.</i>		
ISHODI UČENJA (kriterijumi učenja i ocjenjivanja)	Osnovni nivo	Srednji nivo	Viši nivo
	<p>NAVEDE I NABROJI najvažnije događaje za vrijeme vladavine Petra I i Petra II (bitke, institucije vlasti, štamparija, prve škole...)</p>	<p>IZDVOJI ČINJENICE koje ukazuju na promjene u crnogorskom društvu nakon važnih istorijskih događaja (jačanje državne vlasti, proširenje teritorije, ukidanje gubernadurskog zvanja, plaćanja poreza....)</p>	<p>UPOREĐUJE tadašnje prilike sa današnjim (zakonik i sud, tada i danas, perjanici–pratnja vladara, tada i danas) i evropske prilike iz 19. vijeka sa današnjim;</p> <p>OCJENJUJE državničke uloge i značaj vladika u procesu stvaranja crnogorske države.</p>
AKTIVNOSTI UČENJA:	<ul style="list-style-type: none"> – Uz pomoć udžbenika učenici individualno izrađuju hronološki prikaz najvažnijih događaja za vrijeme vladavine Petra I i Petra II (bitke, institucije vlasti, štamparija, prve škole...); – Kroz diskusiju sa nastavnikom, učenici identifikuju i izdvajaju činjenice koje ukazuju na promjene u crnogorskom društvu nakon važnih istorijskih događaja (jačanje državne vlasti, proširenje teritorije, ukidanje gubernadurskog zvanja, plaćanja poreza...); – U grupama učenici izrađuju prezentacije u kojima upoređuju tadašnje prilike sa današnjim (zakonik i sud, tada i danas, perjanici–pratnja vladara, tada i danas, viđenje evropskih prilika u 19. vijeku i upoređivanje sa prilikama danas); – Kroz diskusiju učenici ocjenjuju državničke uloge i značaj vladika u procesu stvaranja crnogorske države. 		

1.2.3. Praćenje učenika u nastavi, na časovima

Pripremom treba predvidjeti KOJE AKTIVNOSTI UČENJA SU PREDMET PRAĆENJA NA ČASU. U našem primjeru, predmet posmatranja i praćenja može biti: kako je učenik riješio individualni zadatak u okviru prve aktivnosti (kako razumije istorijske činjenice); koliko učestvuje i koliko doprinosi diskusiji učenika tokom druge aktivnosti; kako saraduje i komunicira sa drugim učenicima u grupi (treća aktivnost) itd.

1.2.4. Provjeravanje učenika u nastavi, na časovima

Pored zadataka predviđenih za učenje i praćenje učenika, nastavnik predviđa i posebne zadatke ZA PROVJERU ZNANJA. Kako predmet provjere nije samo činjenično znanje, mora se voditi računa O TIPOVIMA PITANJA I ZADATAKA koji se postavljaju učenicima – da se pored reproduktivnih, predvide i problemski tipovi pitanja i zadataka. U stvari, nastavnik predviđa posebne zadatke za svaki od tri nivoa znanja.

Npr. za PRVI NIVO (činjenično znanje) nastavnik predviđa zadatke koji od učenika traže da dopuni neku započetu rečenicu; da odredi da li je nešto tačno ili netačno; da svojim riječima ponovi neku činjenicu, opiše neki događaj, proces i sl. Na DRUGOM NIVOU (zaključivanje) od učenika se traži da npr. objasni razlike ili sličnosti; da odredi šta je uzrok, a šta posljedica; da rangira po važnosti ili sredi po nekom logičkom kriteriju i sl. Za TREĆI NIVO (rješavanje problema, kreativno, kritičko mišljenje) od učenika će se tražiti da npr. primjeni neki matematički princip u novim okolnostima; da dokaže ispravnost neke tvrdnje u fizici ili hemiji; da predloži rješenje za datu situaciju; pisanje pjesme, slobodan sastav, komponovanje, dizajniranje...

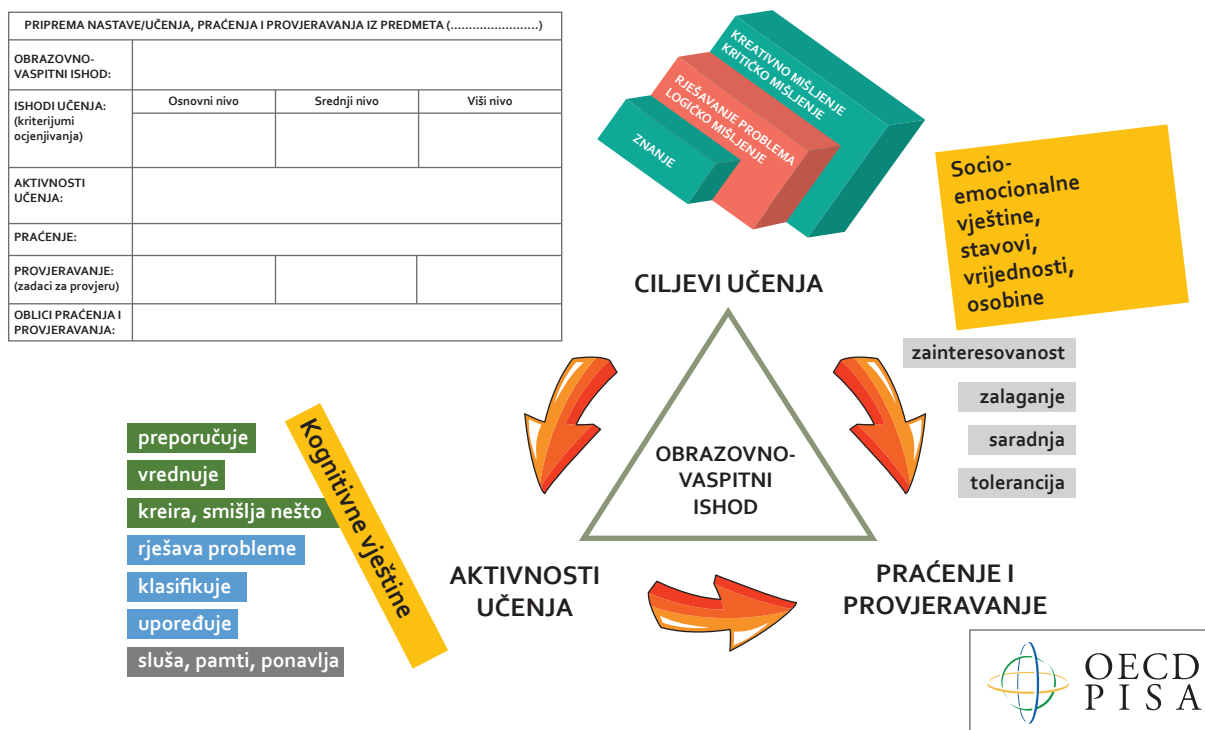
1.2.5. Određivanje oblika praćenja i provjeravanja učenika u nastavi, na časovima

Nastavnik treba, na kraju, da predvidi i INSTRUMENTE koje će koristiti prilikom praćenja i provjeravanja npr. predviđa izradu protokola posmatranja aktivnosti učenika tokom rada u grupi, izradu testa znanja i sl.

PROVJERAVANJE (zadaci za provjeru)	<ul style="list-style-type: none">– Dopuni započetu rečenicu (...)– Zaokruži da li je tačno/netačno (...)	<ul style="list-style-type: none">– Ponuđeno rangiraj po važnosti ili sredi po nekom kriterijumu (...)– Objasni razlike između (...)	<ul style="list-style-type: none">– Prikaz dobrih i loših strana – argumentuj za ili protiv nekog rješenja
OBLICI PRAĆENJA I PROVJERAVANJA	<ul style="list-style-type: none">– Protokol posmatranja i praćenja zalaganja učenika– Test kombinovanog tipa		

1.2.6. Šta obezbeđuje istovremeno pripremanje učenja – praćenja – provjeravanja učenika

Istovremenim pripremanjem *učenja – praćenja – provjeravanja* učenika obezbeđuje se da svi djelovi kurikuluma – ciljevi i ishodi učenja sa jedne, aktivnosti učenja sa druge strane i ocjenjivanje, djeluju u istom pravcu, da se ne dešava da ciljevima predvidimo jedno, a učimo i vrednujemo nešto drugo.

Pripremanje nastave započinje utvrđivanjem **kriterija učenja** i to na tri nivoa, od kojih se prvi odnosi na znanje, a drugi i treći na kognitivne vještine: učenje, rješavanja problema, kreativno i kritičko mišljenje. U odnosu na njih, nastavnik planira i **aktivnosti učenja**, npr. aktivnosti čitanja i/ili slušanja koje su relevantne za prvi nivo; aktivnosti analiziranja, upoređivanja, klasifikovanja, zaključivanja koje su relevantne za drugi nivo; aktivnosti kreiranja, vrednovanja, preporučivanja koje su relevantne za treći nivo. Nastava i učenje se tako podižu na jedan viši nivo i obezbeđuje se da pored znanja, tokom učenja, učenici razvijaju i svoje sposobnosti (npr. sposobnost učenja, rješavanja problema, kreativnost).

Kada planira aktivnosti učenja, nastavnik istovremeno planira i njihovo **praćenje**, npr. planira da prati zalaganje učenika na času, način kako rješavaju probleme, kako međusobno saraduju, koliko su inicijativni i sl. Na taj način, pored kognitivnih vještina, predmet učenja su socio-emocionalne vještine učenika (saradnja, tolerancija, inicijativnost i sl).

Kada planira **provjeru** znanja, pored reproduktivnih, nastavnik predviđa i problemske zadatke kojima provjerava sposobnost transformacije i primjene znanja. Tako školsko, interno ocjenjivanje postaje blisko eksternom ocjenjivanju (od strane Ispitnog centra ili PISA testiranja).

2. Izvođenje nastave, praćenje i provjeravanje napredovanja učenika u toku realizacije nastave

Na ocjenjivanje se više ne gleda kao na aktivnost povremenog utvrđivanja znanja nakon učenja, već je to aktivnost **stalnog praćenja i kontinuiranog prikupljanja informacija** o napredovanju učenika tokom učenja.

Najopštije govoreći, nastavnik tokom realizacije nastave:

- posmatra učenike i prati njihovu **AKTIVNOST UČENJA** (svaka predviđena aktivnost učenja je prilika za posmatranje učenika i to istovremeno, i procesa učenja i rezultata učenja – produkata učenja);
- vodi razgovor sa učenicima pojedinačno, u grupama ili sa cijelim odjeljenjem i provjerava **KAKO UČENICI RAZUMIJU** ono što uče;
- primjenjuju predviđene oblike **ISPITIVANJA I PROVJERAVANJA** napredovanja učenika (npr. petominutni test i sl)

3. Izvještavanje o napredovanju i razvojnim potrebama učenika

Informacije koje se prikupljaju tokom procesa učenja imaju tri osnovne uloge: služe za utvrđivanje ocjene (ocjenjivanje učenika u užem smislu); pružaju povratne informacije učeniku (obrazlaganje ocjene i davanje instrukcije za dalje učenje); unapređuju vlastitu nastavnu praksu (npr. unapređivanje pripreme za čas).

KORIŠĆENJE PODATAKA DOBIJENIH U PROCESU PRAĆENJA UČENIKA JE:

- osnova za ocjenjivanje (davanje ocjene),
- povratna informacija **UČENIKU** (obrazloženje ocjene),
- **SAMOEVALUACIJA** i unapređivanje pripreme za čas.

4. Vrednovanje kvaliteta i efikasnosti nastave i procesa učenja

Vrednovanje (evaluacija) podrazumijeva analizu svih raspoloživih informacija o efikasnosti nastave i učenja sa ciljem unapređivanja buduće nastavne prakse i učenja (vidi: poglavlje *X Korišćenje podataka*).

IX Uslovi u kojima se ocjenjivanje odvija (uzajamna prava i obaveze učenika, nastavnika i roditelja)

Na ocjenjivanje se danas gleda kao na **sredstvo** koje može da unaprijedi kvalitet nastave i učenja u školi. Ocjenjivanje ima potencijal *da revolucionalizuje školsku praksu* (Wolfolk, A., Hjuž, M. Vulpak, V., 2012. str.227), *da ne bude samo način sertifikovanja učenja već da mu aktivno doprinosi* (Skidmor, P., 2003., str. 59).

U osnovi ove ideje ocjenjivanja koje je u funkciji razvoja učenika i unapređivanja nastave je pretpostavka da su škola i nastavnici glavni nosioci promjena i da se promjene ne mogu sprovesti bez njih i njihovog **aktivnog učešća** u tom procesu. Iz tog razloga, predložene su sljedeće mjere koje bi škola, nastavnici, ali i učenici i roditelji trebalo da preduzmu kako bi se ostvarili postavljeni ciljevi:

- uključivanje škole i nastavnika u proces planiranja ocjenjivanja (planiranje);
- upoznavanje učenika i roditelja sa kriterijima ocjenjivanja (informisanje);
- uključivanje učenika u planiranje vlastitih obaveza;
- podsticanje učenika da i sami prate vlastiti rad i napredovanje (samovrednovanje);
- planiranje ispitnih obaveza učenika na nivou odjeljskog vijeća;
- planiranje individualnih obaveza svakog učenika;
- javnost ocjenjivanja;
- blagovremeno informisanje roditelja o uspjehu i napredovanju učenika;
- davanje većeg broja šansi (ponavljanjem ispita na kojima je većina neuspješna);
- omogućavanje učenicima da različitim putevima i na različite načine postiču uspjeh;
- uspostavljanje sistema podrške i pomoći učenicima koji nijesu u mogućnosti da samostalno ostvare uspjeh (dopunska nastava i/ili individualna pomoć).

1. Uključivanje škole i nastavnika u proces planiranja ocjenjivanja

Kako bi se smanjio formalizam i kako bi ocjenjivanje istinski postalo mehanizam razvoja učenika i unapređivanja nastave, **nastavnici moraju biti aktivno uključeni u ovaj proces od samog početka**. To znači, integrisanje ocjenjivanja u sve segmente nastave, posebno u dijelu koji se odnosi na **njeno planiranje**.

Od nastavnika se očekuje da u svom godišnjem planu, pored ostalog, planiraju i ciljeve, elemente, kriterije i oblike ocjenjivanja (vidi: poglavlje VII *Ocjenjivanje kao integralni dio nastave*). Tokom izrade neposredne pripreme za čas, pored ciljeva i aktivnosti učenja, nastavnici treba da predvide i nivoe dostizanja pojedinih ishoda kao i adekvatne oblike praćenja njihove realizacije (vidi poglavlja VI, V i VI).

Jedino na ovaj način, aktivnim uključivanjem škole i nastavnika u proces planiranja ocjenjivanja, izbjegava se formalizam i obezbjeđuje se **da nastavnici aktivno promisle o svojim učenicima, o svrsi i ciljevima nastave i ocjenjivanja, kao i o prirodi znanja koja stoji iza svakog od predviđenih ishoda programa.**

UKLJUČIVANJE ŠKOLE I NASTAVNIKA U PROCES PLANIRANJA OCJENJIVANJA PODRAZUMIJEVA:

- u godišnjem planu planiraju se: ciljevi, elementi, kriteriji i oblici ocjenjivanja
- u neposrednoj pripremi za čas, pored ciljeva i aktivnosti učenja, nastavnik predviđa i nivoe dostizanja pojedinih ishoda kao i adekvatne oblike praćenja njihove realizacije.

2. Upoznavanje učenika i roditelja sa kriterijima vrednovanja i ocjenjivanja

I učenici i roditelji moraju biti **aktivno uključeni** u ovaj proces. To od nastavnika zahtijeva da već na početku školske godine upoznaju učenike i njihove roditelje sa elementima, kriterijima i oblicima ocjenjivanja. Da bi učenje bila autonomna aktivnost, upravljana od strane učenika i pravilno podržana od roditelja, učenici i njihovi roditelji i prije nego što počnu sa učenjem moraju da znaju: šta će se ocjenjivati, kako će se ocjenjivati i u koje vrijeme, te šta se očekuje u smislu uspjeha (šta je minimum što učenici treba da ispune da bi ostvarili uspjeh).

UČENICI I RODITELJI TREBA DA BUDU OBAVIJEŠTENI O TOME:

- ŠTA ĆE NASTAVNIK PRATITI I OCJENJIVATI (Koji su elementi praćenja i vrednovanja: znanje, zalaganje...)?;
- KAKO ĆE TO RADITI (Koji su oblici praćenja i vrednovanja: usmeno propitivanje, test, projekat, esej...) I U KOJE VRIJEME?;
- KOJA SU OČEKIVANJA (Koji su kriteriji praćenja i vrednovanja: Šta se očekuje za ocjenu pet...)?

3. Uključivanje učenika u planiranje vlastitih obaveza

Činjenica da učenici već na početku godine znaju šta će biti predmet praćenja i koji su kriteriji uspješnosti **omogućava im da i sami planiraju svoje obaveze, da prate svoj rad i analiziraju svoju uspješnost**. Kao rezultat uključenosti učenika u ovaj proces, očekuje se razvoj autonomije učenika i osjećaj zaslužnosti ocjene, svijesti da ocjena manje zavisi od nastavnikovog nejasnog utiska, a da je više proizvod ispunjavanja unaprijed utvrđenih obaveza i kriterija ocjenjivanja.

UČENIČKI PORTFOLIO

Jedan od načina efikasnog uključivanja učenika u proces planiranja, praćenja i vrednovanja vlastitog rada i napredovanja jeste učnički portfolio. Portfolio u ovom smislu predstavlja zbirku učničkih radova, zadataka i sl. koji kontinuirano dopunjava i čuva sam učenik. Takav portfolio i sam može biti jedan od elemenata praćenja i ocjenjivanja učenika u nastavi.

4. Podsticanje učenika da i sami planiraju i prate vlastiti rad i napredovanje

Ovaj cilj je moguće postići na više načina:

- kroz učešće učenika u planiranju elemenata, oblika i kriterija vrednovanja i ocjenjivanja učenika,
- kroz učešće u planiranju ispitnih i individualnih obaveza učenika,
- kroz samovrednovanje učenika i
- kroz proces vršnjačkog vrednovanja.

Poznajući elemente i kriterije ocjenjivanja učenik ima priliku da razmisli o ocjeni, o tome do kog stepena je dostigao očekivanja koja su pred njim postavljena. Kroz ovaj proces učenik postepeno, uz pomoć nastavnika, uči da prepoznaje, opisuje i vrednuje svoje napredovanje u odnosu na očekivane ciljeve i ishode programa. Dio ovog procesa su i samostalne odluke o tome šta bi trebalo ubuduće preduzeti kako bi napredovanje bilo efikasnije (metakognitivni razvoj).

Sličnu ulogu ima i vršnjačko vrednovanje gdje se učenik stavlja u situaciju da argumentovano procjenjuje postignuća drugih učenika u odjeljenju. Svrha ovih oblika vrednovanja nije dostizanje veće objektivnosti u ocjenjivanju već **razvijanje učničkih vještina učenja, ali i vrijednosti, npr. poštenja, odgovornosti koji se na drugi način teže mogu ostvariti**.

5. Planiranje ispitnih obaveza učenika na nivou odjeljenjskog vijeća

Primarni zadatak škole da obezbijedi da svi, ili najveći broj učenika tokom godine, budu uspješni, **da je neuspjeh slučaj, a ne pojava**, da je negativna ocjena trenutna i popravljiva u najkraćem roku! Jedna od mjera sprječavanja neuspjeha učenika tokom godine odnosi se na planiranje njihovih ispitnih, ali i drugih obaveza u školi.

Kako bi se smanjila mogućnost neuspjeha učenika važno je planirati sve pismene obaveze za svako odjeljenje u školi. Na početku školske godine odjeljenjsko vijeće, pored ostalog, u kalendar obaveza planira i upisuje termine ispitnih obaveza iz svih predmeta vodeći računa da učenici određenog odjeljenja tokom sedmice imaju jednu ili najviše dvije pismene provjere znanja. Kalendar ispitnih obaveza mora biti javno istaknut i dostupan učenicima, roditeljima i nastavnicima.

6. Planiranje individualnih obaveza učenika

Pored planiranja obaveza odjeljenja, poželjna je i praksa planiranja individualnih obaveza učenika, npr. usmenih odgovora i drugih zadataka i zaduženja u školi. Predmetni nastavnik može sa svakim učenikom dogovarati vrijeme i datum provjere znanja. Na primjer, o datumu usmene provjere učenici mogu biti upoznati najmanje sedam dana unaprijed. Na taj način se odgovornost za uspjeh u većoj mjeri prebacuje na učenika i daje mu se mogućnost da i sam planira i ispunjava svoje obaveze.

Pored planiranih pismenih i usmenih provjera znanja, nastavnik koristi i druge oblike provjeravanja koji ne moraju biti najavljeni, npr. petominutni testovi ili kratki usmeni ispiti, razgovori i slično koji se formalno ne ocjenjuju i čija je osnovna namjena učenje, praćenje učenika (npr. kako razumije) i pomoć učeniku (šta treba preduzeti).

7. Obezbijediti punu javnost ocjenjivanja

Osnovna uloga ocjene je informativna (razvojna). Ocjena i ocjenjivanje učeniku i roditeljima daju jasnu, pouzdanu i konstruktivnu informaciju o postignutom nivou razvoja učenika u odnosu na očekivane ciljeve i ishode programa kao i prijedloge o mogućem poboljšanju.

Povratna informacija treba da sadrži sljedeća četiri elementa (Elewer & Como, 1985):

- Šta je učenik uradio dobro, šta se može istaći?
- U čemu griješi?
- Što je vjerovatni razlog zbog kojeg je učenik napravio ovu grešku?
- Kako mogu usmjeriti učenika da ubuduće ne napravi ovu grešku?

Svi akteri obrazovnog procesa imaju koristi od javne i obrazložene ocjene. Blagovremena i obrazložena informacija o trenutnom postignuću služi učeniku da: bolje razumije elemente i kriterije ocjenjivanja; osvijesti svoje dobre strane, ali i mjesta koja bi trebalo ispraviti; preuzme odgovornost za vlastiti razvoj i donose valjane odluke o svojim narednim koracima u učenju. Slične koristi od blagovremene, javne i obrazložene ocjene imaju i roditelji učenika, ali i sam nastavnik. Nastavniku ocjena služi da na osnovu nje planira sljedeće korake podučavanja.

8. Blagovremeno informisanje roditelja o uspjehu i napredovanju učenika

Kako bi se spriječio neuspjeh, kako bi se negativne ocjene u što kraćem roku ispravile, odjeljenjski starješina je dužan da prati uspjeh svih učenika iz svih predmeta i da u najkraćem roku po dobijanju negativne ocjene obavještava roditelja o neuspjehu učenika u školi.

U ovom smislu negativna ocjena je signal za školu i za roditelje da treba nešto preduzeti, kako u školi, tako i kod kuće.

9. Davanje većeg broja šansi (ponavljanje ispita na kojima je većina neuspješna)

Praksa ponavljanja pismenih provjera znanja prisutna je u našim školama. Predviđeno je da ako više od polovine učenika odjeljenja dobije negativnu ocjenu na pismenoj provjeri znanja, da se provjera znanja ponovi za učenike koji su dobili negativnu ocjenu, kao i za učenike koji nijesu zadovoljni ocjenom. Pismena provjera znanja ponavlja se jedanput. Ako na ponovnoj pismenoj provjeri znanja učenik dobije manju ocjenu nego na prethodnoj provjeri, upisuje mu se veća ocjena.

Ovoj praksi – davanja većeg broja šansi ipak treba dodati neke nove elemente, prije svega, obavezu nastavnika da utvrdi uzroke neuspjeha učenika, kao i obavezu da prije ponavljanja pismene provjere održi časove dopunske nastave iz oblasti u kojoj su učenici iskazali neuspjeh. Samo ponavljanje pismene provjere, bez utvrđivanja i otklanjanja razloga prethodnog neuspjeha, ima malo smisla.

10. Omogućavanje učenicima da različitim putevima i na različite načine postiču uspjeh

Ocjnjivanje mora uvažiti činjenicu da je svaki učenik individua za sebe, da je neko dobar u matematici, a neko u sportu. Svakom učeniku treba dozvoliti da u školi razvija svoju individualnost i ispolji svoje individualne kapacitete kako se ne bi dešavalo da uspješan sportista bude označen kao neuspješan matematičar, ili obrnuto. Svakom učeniku treba omogućiti da uspjeh dostigne na svoj, sebi svojstven, individualan način. To se postiže povećanjem elemenata praćenja i vrednovanja učenika i omogućavanjem da se uspjeh iz određene oblasti dostiže na različite načine, različitim putevima. Npr. neko će uspjeh ostvariti kroz visok nivo poznavanja činjenica i sposobnost rješavanja problema u datoj oblasti, a neko drugi većim zalaganjem ili izvršavanjem dodatnih obaveza prilagođenih njegovim mogućnostima i interesovnjima.

11. Uspostavljanje sistema podrške i pomoći učenicima koji nijesu u mogućnosti da samostalno ostvare uspjeh (dopunska nastava i/ili individualna pomoć)

Škola mora da ima jasno utvrđene i dosljedno sprovedene procedure i sisteme podrške učenicima koji nijesu u stanju da sami dostignu predviđene kriterije uspješnosti. Jedan dio podrške treba da se odvija već u učionici kroz individualne pristupe nastavnika svakom učeniku, prilagođavanjem zahtjeva njegovim mogućnostima, interesovanjima i potrebama. Uobičajeni vid podrške učenicima predstavlja organizovanje časova dopunske nastave, a ako je potrebno u školi se može organizovati i individualna pomoć učeniku putem konsultacija sa predmetnim nastavnikom i/ili kroz obezbjeđivanje vršnjačke pomoći (učenik-mentor i sl). Najvažnije u cijelom ovom procesu podrške jeste formiranje kolektivne svijesti da je neuspjeh trenutani i da su svi na neki način uključeni i obavezni da se neuspjeh što prije otkloni.

X Korišćenje podataka dobijenih u procesu praćenja i ocjenjivanja učenika

KOJA JE SVRHA INFORMACIJA KOJE SU PRIKUPLJENE U PROCESU OCJENJIVANJA?

- DAVANJE OCJENE UČENIKU,
- IZVJEŠTAVANJE O NAPREDOVANJU I RAZVOJNIM POTREBAMA UČENIKA (POVRATNA INFORMACIJA),
- EVALUACIJA KVALITETA I EFIKASNOSTI NASTAVE I PROCESA UČENJA.

Informacije koje se prikupe u procesu praćenja i ocjenjivanja učenika koriste se: za davanje ocjene učeniku, za pružanje povratne informacije o učenju i za samoevaluaciju i unapređivanje nastave.

1. Ocjenjivanje

Informacije koje nastavnik prikupi o učeniku koristi kako bi ga ocijenio,²⁸ podrazumjevajući pod tim krajnju fazu dodjeljivanja brojčanog (ili opisnog) izraza, ocjene o postignućima učenika. Ocjenjivanje učenika je brojčano (osim za učenike I ciklusa) i odvija se tokom godine kontinuirano i na kraju klasifikacionih perioda (zaključna ocjena).

Kakvo treba da je ocjenjivanje? Mi se zalažemo za **formativno ocjenjivanje**. To znači da cilj ocjenjivanja nije konstatovanje neuspjeha ili uspjeha učenika, već aktivna podrška svakom učeniku da uspije. Mi se zalažemo za **kriterijsko ocjenjivanje**. To znači da primarno cilj ocjenjivanja nije međusobno poređenje i razvrstavanje učenika po uspjehu, već vođenje svakog učenika do predviđenog uspjeha. Mi se zalažemo za **individualizovano ocjenjivanje**. To znači da se prilikom utvrđivanja ocjene nastavnik pridržava kriterija ocjenjivanja, ali uzima u obzir i individualne mogućnosti, početno stanje i tempo napredovanja svakog učenika. I na kraju, mi se zalažemo za **analitičko ocjenjivanje**. To znači da uz svaku brojčanu ocjenu ide i obrazloženje, pismena ili usmena instrukciju o daljem napredovanju. Kada se obrazloženje ocjene daje tokom učenja, onda je ono detaljnije i ima više instruktivnih elemenata, a kada se daje na kraju učenja (zaključna ocjena) onda je opštije, ali još uvijek izdiferencirano tako da daje osvrt na predviđene elemente ocjenjivanja, npr. na pokazano znanje, zalaganje, način učenje, odnos prema drugim učenicima i sl. Samo na ovaj način ocjena ima određenu vrijednost za učenika jer kao takva utiče na dalje učenje i razvoj učenika.

28 Na ovom mjestu termin *ocjenjivanje* koristimo u užem značenju, podrazumijevajući pod tim fazu dodjeljivanja brojčanog (ili opisnog) izraza, ocjene postignuća učenika.

2. Povratna informacija

Povratna informacija, već je rečeno, treba da prati svaku brojčanu ocjenu (posebno negativnu). Povratna informacija je usmeni ili pismeni iskaz o pokazanom uspjehu i sljedećim koracima koje učenik treba da preduzme u učenju. Obavezno je izdiferencirana i govori o različitim aspektima uspjeha učenika: koliko je naučio, kako uči, šta treba preduzeti u daljem učenju (vidi poglavlje VII, *Opisno ocjenjivanje*).

Kada je namijenjena UČENIKU, povratna informacija treba da:

- bude pozitivna i podržavajuća;
- ukazuje na to šta se očekuje da učenik postigne (očekivani ishod);
- ukazuje na ono što je učenik do sada uspješno savladao;
- ukazuje na naredne korake (šta još treba savladati kako bi se dostigao željeni ishod);
- sugerije efikasan način rada i učenja (ukazuje kako treba učiti);
- ohrabruje (motivira) učenika.

Kada je namijenjena RODITELJU učenika, povratna informacija treba da bude:

- pozitivna i podržavajuća;
- ukazuje na predviđene ciljeve i očekivane ishode učenja;
- ukazuje na ono što je učenik do sada ostvario u različitim oblastima (znanje, vještine, socijalni razvoj);
- ukazuje na napredovanje učenika u odnosu na različita očekivanja (ranije postignuće, očekivane ciljeve i ishode);
- ukazuje na specifične aktivnosti gdje je učeniku potrebna dodatna pomoć i podrška od strane roditelja;
- daje informacija o sljedećim koracima u učenju.

Kakva **ne treba** da bude povratna informacija?

- Negativna i obeshrabrujuća,
- sadrži poređenje u odnosu na drugog učenika.

3. Evaluacija nastave

Informacije i podaci koje nastavnik prikuplja u procesu ocjenjivanja služe mu za **samoevaluaciju**, korigovanje i unapređivanje vlastite nastavne prakse. Za ovu svrhu posebno su važne dvije grupa podataka.

Jedna grupa podataka tiče se samih učenika. Kroz proces ocjenjivanja nastavnik upoznaje pojedine učenike, njihove individualne mogućnosti, interesovanja, tempo napredovanja i sl. Na osnovu ovih podataka nastavnik ima mogućnost da koriguje svoju nastavnu praksu i prilagodi instrukciju pojedinim učenicima. Na primjer, na osnovu prethodnog postignuća,

ocjene učenika, nastavnik planira sljedeće korake i prilagođava svoje instrukcije učeniku. Druga grupa podataka odnosi se na pojedine ishode učenja. Kroz proces ocjenjivanja nastavnik identifikuje teško savladive, komplikovane djelove programa, ishode koje je teško ostvariti i sl. Na osnovu ovih iskustava, nastavnik ima mogućnost da koriguje svoje pripreme za čas i pristupe u realizaciji nastave.

Pored samoevaluacije, podaci prikupljeni na osnovu ocjenjivanja učenika služe i u procesu **evaluacije** nastave. Mnogi su mišljenja da su podaci dobijeni na osnovu uspjeha učenika zapravo najbolji pokazatelj kvaliteta rada nastavnika i to u svim njegovim segmentima: planiranja, realizacije i ocjenjivanja učenika.

Rezime

I Ciljevi Priručnika

Priručnik treba da obezbijedi:

- a) **upoznavanje i razumijevanje** od strane nastavnika:
 - **ciljeva** praćenja i ocjenjivanja učenika u školi (Šta je cilj?)
 - **elemenata** praćenja i ocjenjivanja učenika
 - **kriterija** napredovanja učenika
 - **oblika** praćenja napredovanja i ocjenjivanja učenika
 - osnovnih principa **opisnog ocjenjivanja** učenika
 - **uloge** formativnog i sumativnog ocjenjivanja (razvojnog i zaključnog ocjenjivanja učenika)
 - **uloge** normativnog i kriterijskog ocjenjivanja (razvrstavanja i praćenja učenika)
 - ocjenjivanja kao **integralnog dijela nastave** gdje je ocjenjivanje prisutno u svim fazama: prilikom planiranja nastave, tokom procesa učenja, a ne samo na kraju, tokom provjeravanja i ocjenjivanja naučenog
 - **uslova** u kojima se ocjenjivanje odvija (uzajamnih prava i obaveza: učenika, nastavnika i roditelja)
 - **načina korišćenja podataka** dobijenih u procesu ocjenjivanja i davanja povratnih informacija
- b) unapređivanje **nastavničkih kompetencija** koje se odnose na:
 - **elemente ocjenjivanja** – Kako nastavnici da odrede elemente praćenja i ocjenjivanja učenika (Šta treba da prate i vrednuju)?
 - **kriterije ocjenjivanja** – Kako nastavnici da utvrde kriterije ocjenjivanja (Kako izgleda uspjeh na različitim nivoima)?
 - **instrumente praćenja i ocjenjivanja učenika** – Kako nastavnici da odaberu i/ili izrade adekvatne instrumente za praćenje i ocjenjivanje učenika?
- c) **Prihvatanje nastavne prakse** prema kojoj je ocjenjivanje sastavni dio procesa planiranja nastave i sastavni dio procesa učenja, što podrazumijeva:
 - **planiranje** ocjenjivanja u sklopu planiranja nastave i učenja u školi
 - stalno **praćenje** aktivnosti učenika na času, kao i nastave u cjelini
 - stalno **registrovanje** zapažanja o napredovanju učenika i efikasnosti nastave
 - **saopštavanje**, davanje povratnih informacija učenicima i roditeljima u cilju podsticanja razvoja učenika (ocjenjivanje kao učenje)
 - **vrednovanje sopstvene nastavne prakse** u cilju njenog prilagođavanja i unapređivanja (ocjenjivanje za učenje)
- d) da se **ocjenjuje**:
 - ne samo **koliko učenici znaju** (sumativno ocjenjivanje)
 - već i **kako učenici uče** (formativno ocjenjivanje)

- e) da ocjenjivanje bude u **funkciji**:
- **razvoja učenika** (ocjenjivanje koje podržava razvoj učenika) i
 - **unapređivanja nastave i učenja u školi** (ocjenjivanje koje omogućuje unapređivanje sopstvene nastavne prakse i procesa učenja)

II Zašto je potrebna promjena prakse ocjenjivanja?

Promjene prakse ocjenjivanja posljedica su:

- promjena u koncepciji obrazovanja – učenik kao polazište,
- promjena u koncepciji programa – ciljevi i ishodi kao polazište planiranja,
- potrebe usklađivanja pojedinih djelova kurikulumu, u ovom slučaju načina vrednovanja sa ciljevima i ishodima programa.

III Ciljevi praćenja i ocjenjivanja učenika u školi

Šta je cilj, uloga ocjenjivanja u nastavi?

Ocjenjivanje se sprovodi u cilju:

1. unapređivanja učenja,
2. dijagnostifikovanja teškoća u učenju,
3. razvrstavanja učenika u predviđene kategorije (dovoljan, dobar, vrlo dobar, odličan),
4. selektovanje učenika (prelazak u naredni razred)

IV Elementi praćenja i ocjenjivanja učenika

Šta može biti predmet praćenja i ocjenjivanja učenika u nastavi?

a. Znanje i to na različitim nivoima:

- poznavanje činjenica, podataka, definicija,
- razumijevanje i zaključivanje (sposobnost učenja, analiziranja, upoređivanja, povezivanja i zaključivanja),
- primjena i transformacija (sposobnost rješavanja problema, kreativno i kritičko mišljenje).

b. Vještine od značaja za predmet i život:

- komunikacijske (razumijevanje, čitanje, pisanje, govorenje),
- socijalne (saradnje i timskog rada),
- psihomotorne (crtanje, sviranje, igranje, izrada modela, karata...).

c. Stavovi i vrijednosti:

- odnos učenika prema radu i obavezama u školi (inicijativnost, odgovornost, samokontrola...).

V Kriteriji praćenje i ocjenjivanja

Kako izgleda očekivano ponašanje učenika na pojedinim nivoima usvojenosti obrazovno-vaspitnih ishoda?

Kriteriji ocjenjivanja u kognitivnom području

- Prvi nivo zahtijeva:
POZNAVANJE ČINJENICA I INFORMACIJA U MANJE-VIŠE IZVORNOM OBLIKU
(činjenično znanje, poznavanje i osnovno razumijevanje činjenica, podataka, definicija...)
- Drugi nivo zahtijeva:
UTVRĐIVANJE RELACIJA MEĐU ELEMENTIMA ZNANJA–ZAKLJUČIVANJE
(analiza i razumijevanje: izdvajanje elemenata i utvrđivanje odnosa među njima: poređenje, razlikovanje, povezivanje, klasifikovanje, određivanje uzroka i posljedica)
- Treći nivo zahtijeva:
LIČNI, AUTONOMAN ODNOS UČENIKA PREMA SADRŽAJU KOJI UČI
(primjena, analiza i sinteza: vrednovanje i selekcija, opredjeljivanje, primjena u novim okolnostima, u novoj situaciji, transformaciju u novi oblik, novu cjelinu i sl)

VI Oblici praćenja napredovanja i ocjenjivanja učenika

Kojim postupcima i instrumentima se prati i provjerava dostignuti nivo znanja i kompetencija učenika?

- Vrste ocjenjivanja
- Praćenje i provjeravanje u kognitivnom području
- Kako procjenjujemo KOMUNIKACIJSKE vještine?
- Kako procjenjujemo SOCIJALNE vještine?
- Kako procjenjujemo PSIHOMOTORNE vještine?
- Kako procjenjujemo PONAŠANJE, STAVOVE I VRIJEDNOSTI učenika?

VII Osnovni principi opisnog ocjenjivanja učenika

Zašto je važno opisno ocjenjivanje?

- Šta se ocjenjuje?
- Kako se ocjenjuje?
- Kako izgleda izvještaj?

VIII Ocjenjivanja kao integralni dio nastave

Na koji način je ocjenjivanje prisutno u svim fazama procesa nastave/učenja: prilikom planiranja nastave, tokom procesa učenja (a ne samo na kraju), tokom provjeravanja i ocjenjivanja naučenog?

- planiranje ocjenjivanja u sklopu godišnjeg **planiranja** nastave;
- planiranje ocjenjivanja u sklopu **neposrednog planiranja i pripremanja** nastave;
- stalno praćenje napredovanja učenika **u toku realizacije nastave**;
- **stalno evidentiranje informacija**, zapažanja i podataka o radu i postignućima učenika

IX Uslovi u kojima se ocjenjivanje odvija (uzajamna prava i obaveze učenika, nastavnika i roditelja)

Šta su obaveze i prava pojedinih aktera u procesu (nastavnika, učenika, roditelja, škole)?

- Uspostavljanje, od strane nastavnika, jasnih kriterija vrednovanja i ocjenjivanja (planiranje);
- upoznavanje učenika sa kriterijima vrednovanja i ocjenjivanja (informisanje);
- uključivanje učenika u planiranje vlastitih obaveza;
- podsticanje učenika da i sami prate vlastiti rad i napredovanje (samovrednovanje);
- planiranje ispitnih obaveza učenika na nivou odjeljenskog vijeća;
- povratna informacija i planiranje individualnih obaveza svakog učenika;
- davanje većeg broja šansi (ponavljanjem ispita na kojima je većina neuspješna);
- redovno informisanje roditelja o uspjehu i napredovanju učenika;
- omogućavanje učenicima da različitim putevima i na različite načine dostižu ocjene;
- uspostavljanje sistema podrške i pomoći učenicima koji nijesu u mogućnosti da samostalno ostvare uspjeh (dopunska nastava i/ili individualna pomoć).

X Načini korišćenja podataka dobijenih u procesu ocjenjivanja i davanju povratnih informacija

U koje svrhe se koriste informacije prikupljene u procesu ocjenjivanja?

- za ocjenjivanje učenika**
- za izvještavanje** o napredovanju i razvojnim potrebama učenika (povratna informacija).

Kako treba da izgleda povratna informacija?

- kada je namijenjena UČENIKU
 - kada je namijenjena RODITELJU učenika
- za evaluaciju** kvaliteta i efikasnosti nastave i procesa učenja

Literatura

- Ausubel, P.D. (1968). *Educational Psychology: A cognitive view*. New York, Holt, Rinehart and Winston
- Anderson, L. W., Krathwoh, D. R., and Bloom. B. S. (2001). *A taxonomy for learning, teaching, and assessing: a revision of Bloom's taxonomy of educational objectives*. Longman
- Anderson, L. W. (2003). *Classroom assessment: Enhancing the quality of teacher decision making*. Routledge
- Anderson, L.W. and Pešikan, A. (in press) *Tasks, Teaching and Learning: Improving the Quality of Education of Economically-Disadvantaged Students*, Paris: International Academy of Education
- Bogojević, D. *Komunikacijom do znanja*, Naša škola, Zavod za školstvo, Podgorica, str. 7–29., dostupno na: <http://www.zavodzaskolstvo.gov.me/biblioteka/nasaskola>
- Bruner, J. (2000). *Kultura obrazovanja*. Educa, Zagreb
- Bruner, J. (1967). *Toward a Theory of instruction*, Belknap Pres, Cambridge
- Bloom, S. B. (1956). *Taxonomy of educational objectives: the classification of educational goals*. Longmans
- Bloom, S. B. (1970). *Taksonomija ili klasifikacija obrazovnih i odgojnih ciljeva, knjiga I, kognitivno područje*, Jugoslovenski zavod za proučavanje školskih i prosvetnih pitanja, Beograd
- Bošković, D i dr. (2014). *Priručnik za ocjenjivanje u srednjim stručnim školama*, Ispitni centar, Podgorica
- Bjekić, D. Papić, Ž (2005). *Ocenjivanje*, Ministarstvo prosvjete i sporta Republike Srbije, Beograd
- Bezinović, P. i dr. (2016). *Okvir za vrednovanje procesa i ishoda učenja u osnovnoškolskome i srednjoškolskome odgoju i obrazovanju*, Prijedlog. <http://www.kurikulum.hr>
- Dragica P.B., Krnjević Z., Pešić J.M. (2001). *Struktura sposobnosti i veština kritičkog mišljenja*. Psihologija, 1-2, 195-208
- Djui, Dž. (1966). *Vaspitanje i demokratija – Uvod u filozofiju vaspitanja*, Obod, Cetinje
- Earl, L. M. (2003). *Assessment as Learning: Using classroom assessment to maximize student learning*. Thousand Oaks: Corwin Press
- Gagne, N.L. (1988). *Educational Psychology*, Boston, Houghton Mifflin Company
- Gojkov, G. (1997). *Dokimologija*, Učiteljski fakultet, Beograd
- Gojkov, G. (2003). *Dokimologija* (drugo, izmenjeno izdanje), Vršac

- Glišić, T. Ilić, J. (2013). *Ocenjivanje zasnovano na kompetencijama u stručnom obrazovanju*, Ministarstvo prosvjete i sporta Republike Srbije, Beograd
- Havelka, N. Hebib, E. Baucal, A (2003). *Ocenjivanje za razvoj učenika*, Beograd
- Havelka, N., J. Đorđević i sar. (1982). *Praćenje i ocenjivanje učenika*, Zavod za unapređivanje vaspitanja i obrazovanja Beograda, edicija "Školske teme" br.9, Beograd
- Havelka, N.(2000). *Učenik i nastavnik u obrazovnom procesu*, Zavod za izdavanje udžbenika, Beograd
- Havelka, N.(1997). *Ocenjivanje učenika*, Prosvjetni rad, br. 5-6, Podgorica
- Havelka, N. (1982). *Pitanje strukture i organizacije praćenja i standardi vrednovanja vaspitno-obrazovnog rada u školi*, u zborniku *Praćenje i ocenjivanje učenika*, Zavod za unapređivanje vaspitanja i obrazovanja Beograda, edicija "Školske teme" br.9, str. 35-53, Beograd
- Ivić, I., Pešikan, A. i Antić, S. (2003): *Aktivno učenje 2*. Beograd, Institut za psihologiju, Filozofski fakultet, dostupno u pdf formatu na http://eduforum.rs/pdf/Aktivno_ucenje_sr.pdf
- OECD (2005). *School factors related to quality and equity. Results from PISA 2000*.
- OECD (2007). *Contextual framework for PISA 2006*. Paris: OECD
- CEFR (2010). *Common European Framework of Reference for Languages*
- Krathwohl, David R. A. (2002). *Revision of Bloom's Taxonomy: An Overview. Theory into practice 41, no. 4, Autumn*
- Key Competencies (2002), Brussels: *Euridice The Information Network On Education In Europe*
- Key Competences for LifeLong Learning (2018), Brussels: *Euridice The Information Network On Education In Europe*
- Lalović, Z. (2008). *Kognitivne i metakognitivne strategije vođenja procesa učenja*
- Lalović, Z. (2009). *Metode nastave učenja u školi*, Naša škola, Zavod za školstvo, Podgorica, dostupno na: <http://www.zavodzaskolstvo.gov.me/biblioteka/nasaskola>
- Lalović, Z. (2014). *Put do dobrog udžbenika – metodološki okvir za izradu, utvrđivanje i praćenje kvaliteta udžbenika*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica
- Lalović, Z. (2008). *Metodološki okvir za analizu i unapređenje kvaliteta programa*, Naša škola, Zavod za školstvo, Podgorica
- Marzano, R. et al (1988). *Dimenzions of thinking*, ASCD
- Marzano, R. et al (1993). *Assessing student outcomes*. Alexandria: ASCD
- Marzano, R. et al (1997). *Dimensions of learning*. Alexandria: ASCD
- Marzano, R. et al (1998). *Dimenzions of thinking*, Teachers manuel, ASCD
- National Assessment Governing Board (2003). *Background information and framework for the National Assessment of Educational Progress*. Available online through http://www.nagb.org/frameworks/frwk_%20naep_bkgrd8_03.doc

- Pešikan, A. Lalović, Z. (2015). *Uloga škole u razvoju vrlina, vrijednosti i vještina učenika i učenica – Izvještaj o rezultatima istraživanja*, UNICEF Crna Gora, Zavod za školstvo, Podgorica
- Pešikan, A. Lalović, Z. (2017). *Obrazovanje za život: Ključne kompetencije za 21. vijek u kurikulumima Crne Gore*, UNICEF, Podgorica
- Pešikan, A. Antić, S. (2016). *Zadaci u nastavi: kako da vaši učenici/studenti bolje napreduju u učenju*, Education Forum, Beograd
- Pešikan, A. (2015). *Školski zadaci za efikasno učenje*. U S. Marinković (Ur) *Nastava i učenje – evaluacija vaspitno obrazovnog rada*, Užice: Učiteljski fakultet, 13-28
- *Pravilnik o ocenjivanju u osnovnom obrazovanju i vaspitanju („Službeni glasnik RS”, 6r. 67 od 31.07.2013)*
- *Pravilnik o načinima, postupcima i elementima vrednovanja učenika u osnovnoj i srednjoj školi („Narodne novine”, broj 87/08., 86/09., 92/10. i 105/10. - ispr)*
- *Pravilnik o praćenju, vrednovanju i ocjenjivanju učenika osnovnih i srednjih škola u Kantonu Sarajevo („Sl. Novine Federacije BiH” br. 35/05)*
- *Standardi kompetencija za nastavnike i direktore u vaspitno-obrazovnim ustanovama (2016)*, Zavod za školstvo, Podgorica
- Spasić, R. (2013). *Ocenjivanje*. U L.W.Anderson, (Ur.) (2013). *Teaching for Learning (Nastava orijentisana na učenje)* Thessaloniki: Center for Democracy and Reconciliation in South East Europe, 157-187.
- Woolfolk, A., Hjuž, M., & Volkap, V. (2014). *Psihologija u obrazovanju I*, Clio, Beograd
- Woolfolk, A.E. (1995/1998). *Educational Psychology*, Boston, Allyn and Bacon

ISBN 978-9940-24-078-3

9 789940 240783 >